

સંસારી વારતા.

તુટેલાં દીલની તેહેમીના

૨૮૪૩

અને

ભણેલા ભરથારનો ભુંડા.યો.

મુંબઈના જન્મે જન્મેશોદમાં

તા. ૦૩ મી મે ૧૮૮૬ થી તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૮૬ સુધી

પ્રગત થયેલી વારતા.

૨ ચ ના ૨

શી રી ન મ ડ મ.

મુંબઈ:

ફોર્ટ પ્રાંટીંગ પ્રેસ.

૧૮૮૬.

કિંમત છ આના.

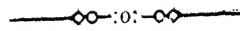

૨૮૩

તુટેલાં દીલની તેહેમીના

અને

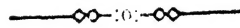
ભણેલા ભરથારનો ભુંડાપો.

સુખઈના જામે જમશેદભાં

તા. ૩૧ મી મે ૧૮૮૬ થી તા. ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૮૬ સુધી

પ્રગત થયેલી વારતા.

૨ ચ ના ૨

શી રી ન મ ડ મ.

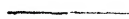

સુખઈ :

ફાસ્ટ પ્રીટીંગ પ્રેસ.

૧૮૮૬.

કિંમત છ આના.

પોતીકી પસંદગીથી પરણુનારી

પારસણુ કુમારીકાઓને

કમનસીબ તેહેમીનાની આ શોકાતુર કાહાંણી

ગંભીરાઈથી વીચાર કરવા ખાતર

એક ભણું ઇચ્છનારી બેન તરીકેની દીલસોજી સાથ

અરપણુ કરવામાં આવી છે.

પ્રસ્તાવના.

દરેક પુશતક પરજને માથે મારતી વેલાએ ગરંથકારોનો સરસનો છે કે દેખાયાની મારફતે તેમ કરવાનું કાંઈ પણ બાહાનું યા કારણ બતાવવું જોઈએ. જાહેર લખનારાઓના આ સાધારણ નીચમને શરણ થઈ મારે જણાવવું પડે છે કે “જમે જમશેદ”ના જાણીતા લખનાર “મીં અદના”એ પોતાની ઇંગ્લેન્ડની મુસાફરી વેલાએ મને એકત્રેમાસ કરી કે તેમની ગેરહાજરીમાં મારે એક સંસારી વારતા તેમનાં પત્રમાં ચાલુ કરવી. આ એકત્રેમાસ સાંભ લતાંજ મારા વાહાલા ખાવીદે તેમનેજ કાંઈ મારે લાયકની વારતા સુચવવાની ફરમાસ કરી. આ ફરમાસનાં વધારા દાખલ મેં માગી લીધું કે જમ બને તેમ તે વારતા ધણી ટુંકાંજ હોવી જોઈએ. મારી આ માગણી ઉપરથી તેવણે “સેમયુઅલ વોરન” નામના વીદવાનનું “ધી ડાયરી એવ એ લેત ફીજીશી યન” નામનું વખણાયલું પુશતક અમારા હાથમાં મેંચયું અને તે મધેની સર વેથી નાની તેમજ તેમને બહુ પસંદ પડેલી “ધી વાઇફ” નામની વારતાની ભલામણ કરી. એકવાર વાંચી જોતાં તે વારતા મને પોતાને પણ ઠીક લાગી અને મેં તેમની ફરમાસ માથે ચઢાવી.

આવી રીતે એક વારતા પસંદ કીધા પછી તે કેમ લખવી તે વીશે હું વીચારમાં પડી કેમકે અસલ વારતા એટલી બધી તો ટુંકી હતી કે ઘણાંમાં ઘણાં તરણથી ચાર અઠવાડ્યાંવેરજ તે ચાલી શકે. વલી અસલ વારતામાં મારા જોવામાં માતર એટલુંજ આવયું કે એક પતીવરતા બાનુ એક ભણેલા પણ ભુંડા ભરથાર તરફની ધાતકી વરતણુકા મુગે મોહોડે ખમી કેવી શોકાતુર રીતે તુટેલાં દીલથી પોતાની જીંદગીનો અંત લાવેછે. પણ એવી શોકાતુર કાહાણી કાંઈ પણ વીશેષ બોધ વગર પ્રીય વાંચનાર સામે ધરવાનું મેં વાજબી વીચારયું નહીં. આ ધાતકી ભરથારને “સોલીસીટર”ના જવી ભણેલી હાલ તમાં જોયાથી પોતાની મેલે માઈં ધયાંન હાલની કુમારીકાઓના લગન સંબંધી એક જતના જાણીતા ઈતરાત તરફ ગયું. એ ઇતરાત એટલોજ કે મારી ઘણીખરી જુવાન બેનીઓને ભરથાર તરીકે “બેરીસટરો,” “વકીલો,” “ઈજ નેરો,” અને “ડાક્ટરોજ” જોઈયેછે—તેઓ સીવાય બીજા ગમે એવા આખ રૂદાર ધંધાદારી ભરથારો તેમને પસંદ પડી શકતા નથી. એ ભલ ભરેલા

શોખની ખાંખી ખુલ્લે ખુલ્લી રીતે બતાવી આપવા ખાતર આ નાની વારતાનાં પેઢેલાં પ્રકરણો અને મારી કલપણથી વધારવાં પડ્યાં છે અને બાકીની આખી વારતામાં એજ નેમ ધ્યાનમાં રાખી અસલ વારતા મધેના અંકે બનાવને જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં મેં મારી સમજ મુજબ ગોઠવ્યા છે.

આવી નેમથી લખાયેલી વારતા મેં ફક્ત “જમે જમશેદ”ને માટેજ લખી હતી. પુશતકના આકારમાં ફરીથી તેને બાહાર પાડવાનો શોખ યા લોભ અને મુદ્દલખી ન હતો. છપામણીનો ખરચ, તે પાછલની મેહેનત, તે માટેનો જોખમ એ સધલું હું સારી રવેસે સમજતી હોવાને લીધે મેં તેને ફરીથી છપાવાનો ખ્યાલ વતીક કર્યો ન હતો, પણ તેટલામાં એ વારતા છપાવા માટેની અને બીજી તરફથી માગણી થઈ અને મેં તે માગણી કશા પણ બદલાની આશા વગર બાહાર રાખી છે.

વાંચનારને આ વારતા પસંદ પડશે કે નહીં તે કહેવાનું મારું કામ નથી, તોપણ ટીકાકારોને મારી એક ખાશ એલતેમાસ છે, અને તે એટલીજ કે એક બાતુ તરફનાં પુશતક તરીકે એ વારતા તરફ તેઓએ કાંઈખી રીતની નાખતી યા દરગુજરની નજરથી જોવું નહીં, કેમકે ઇંગ્લંડમાં બાતુ લખનારી ઓને હાથે પુશકલ અતેડું થવા લાગું છે અને વારતાઓના બાખમાં આપણી તરફ પણ તેમજ નહીં બને એટલા ખાતર સરઆતથીજ બાતુઓની કલમ ઉપર સવતંતર ટીકાકારો તરફનો ઘટતો આંકાશ રહેવો જોઈયે.

લા. શીરીન મડમ.

મુંબઈ, તા. ૧૦ મી ડીસેમબર ૧૮૮૬.

તુટેલાં દીલની તેહેમીના

અને

ભણેલા ભરથારનો ભુંડાપો.

એક વારતા.

પ્રકરણ ૧ લું.

બસ ગમે તે થાય પણ મને શીખેલો ભણેલો ભરથાર જોઈયે.

કાવશાહ કંટરાકટર વગર શીખવે ભણવે ગરીબ અવસથામાંથી એક માતખર કંટરાકટરને દરજ્જે પોહોચ્યા હતા. કાવશાહનાં બચપણમાંજ તેમનાં માપાપ મરણ પાં મેલાં હોવાથી અને કાવશાહનું ધ્યાન કોઈપણ રીતે શીખવા ભણવા ઉપર નહીં હોવા ને લીધે માતર પંદર વરસની ઉંમરે તેમના એક મામાએ એકાદ કારખાનાંમાં શ્રીટરનું કામ શીખાડવા ખાતર તેમને રખાવ્યા હતા. જેમનું ધ્યાન પુસતકો ઉપર લાગી શકતું નથી તેમનું ધ્યાન હુનર અને હાથની કારીગરી ઉપર ખુદરતી રીતેજ જ્યાદા હોય છે, અને તે પરમાણે કાવશાહ વીશ વરસની ઉંમરમાં તો “શ્રીટર”નાં કામમાં બાહોરા થયા અને પાછલથી રફતે રફતે જેમ તેવણની નજર બિંધડતી ગઈ તેમ તેવણ રેલવેનાં અને ઇમારતોનાં કંટરાકટો માથે લઈ સારી દોલત કુતી કહાડવા લાગા. જેમ તેવણ વગર ભણેલા તેમ તેવણ અસલી વીચારના ગરહસથ હતા. કશી દોરાદોરી અને દમામ વગર નીચી મુઠીએ તેવણ પોતાના ધંધા ઉપર ધ્યાન આપતા અને ગમે એટલું કમાતા તોપણ કોઈને ખપ્પર પડતી નહીં કે તેમની હાલત કેવી હતી. આવી કોસમની આખી જીંદગીની દલદેસરી કરી દુનયાદારીની આઝી મોજશોખ જોયા વગર, તેવણ બીચારા પંચાવણ વરસની ઉંમરે માતર દશ વરસની ઉંમરની એક બુચી અને એક લાખ રૂપયાની દોલત મેલીને મરણ પાંમયા હતા. લોકોના ધારવા પરમાણે તેમનાં મરણનું મુખ્ય કારણ તેમનાં વાહુલાં ધણીયાણી કુંવર કાકીના ગમનું હતું. ગરીબ બીચારાં કુંવર કાકીએ ખર્ચાં મેલીને તેર છોકરાંનો જનમ આપ્યો હતો પણ તેઓ મધેનાં એક સોવાય સરવે ઉપરાસાપરી મરણ પાંમવાથી તેમની છાતીમાં વાહુલાં ફરજદોનાં મરણનો દાઢ મજબુત બેઠો હતો. શત દીસના એ બલાપામાં તેમની દેહે ગલાતી ગઈ અને એકાદ જીવલેણ દરદે આ દુનયાનાં તેમનાં સંકટોનો એકદમ નીકાલ લાવી આપ્યો. કુંવર કાકીની વરસીને દીને તેમના ભરથાર કાવશાહ પણ હક થયા અને આ હેતવંતાં માપાપની એકપુરી બેટી તેહેમીના આ દુનયામાં માતર દશ વરસની બાલ અવસથામાં માપાપ વગરની થઈ.

માપાપનાં મરણ પછી તેહેમીના પોતીકાં માસીને તયાં રહી ઉધરી, ઉછરીને મોટી થઈ હતી. તેણીનાં પોતાના વસીયત પરમાણે તેહેમીનાનાં ગુજરાંણ અને કેલવણી અરથે

દર માસે માસીને ચોકસ રકમનો લવાજમ મલતો હતો, અને પારસી ધારા પરમાણે જ્યારે તેહેમીના પુરતી ઉમરમાં આવે ત્યારે સખલી દોલત એમની એમ તેણીને સવાધીન કરવાને ફરમાવેલું હતું. એહેસતી કાવશાહએ પોતીકા બેટીના લાભમાં પોતાની દોલત “ટરસટ” કરી જવાનું ડાહ્યાણુ જોયું નહીં હતું. જેમ તેણીની મરજમાં આવે તેમ તે ખરચવાને જીવાંન તેહેમીના મુખતયાર હતી. માસીએ ધણા લાડ અને પરીતથી તેહેમીનાને ઉછેરી લગભગ પચીસ વરસની ઊમરની કાઢી હતી. તેણીને અંગરેજ ભાશાની સરસમાં સરસ કેલવણી આપાવી હતી. માસીની લાડકી “તેહેમી” જાતેજ ધણી દેખાવલી અને સુંદર હતી. તેણીની ચંચલાઈ અને ચપરાકીનો પારજ નહીં હતો. તેણીના વીચારો છુટા, બોહોલા અને સુધરેલા હતા. તેણીની તંદરોસતી બીજાઓને અદેખાઈ કરવા જોગ સંપુરણ હતી. તેણીનો પાંથો એહેસતી કાવશાહના જીવોજ મજબુત અને કઠાવર હતો. “તેહેમી” કદે પતલી અને ઊંચી નહીં, પણ ઠીંગણી અને ફરવે હતી. આવી એક સોવામની સકુમાર નાર પરણવાને જટલી ઈંતેજાર હતી તેટલીજ ઈંતેજારી તે બાબદસર તેણીની માસીને પણ હતી. પારસણુ કુમારીકાઓના ઉકાવની હાલની ગમે એટલી મુશકેલી છતાં તેહેમીને વરવાને સેંકડો જણા જીવલાવતા હતા. તેણીની એક લાખની દોલત ઉપર ધણાકોનો દોલો હતો. ખુદ તેહેમીનાની કેલવણી અને બીજા સદગુણોજ એવા હતા કે એક અરધીની પણ દોલત વગર એ કુમારીકા કાઈનું પણ ધર સુખી અને હસતું કરી શકે, પણ તેમાં જ્યારે એક લાખની દોલતની મોહીની ઉમેરાયલી હતી ત્યારે તેહેમીના માટે સોને બદલે હજાર માંગાં આવે તેમાં કશી નવાઈ નહીં હતી. એટલાં બધાં માંગાં છતાં, સાદાં માડું જોતાં તેણીની ઉમર પુરેપુરાં પચીસ વરસની થઈ હતી અને તોપણ તેણી કુવારીજ હતી.

છેલ્લે સરશાહે દારાશાહ દલાલ માટે તેણીનો હાથ મેલવવાને જોર મારવામાં તેણીનાં અતલગના ખેશીઓએ કશું બાકી રાખ્યું નહીં. દારાશાહ તેહેમીનાનો નજીકનો સગો થતો હતો. તે જાતે ખીલનસાર, ખુનીયાદ, અને સાદો હતો. છેકજ શીખયા ભણયા વગરનો તે નહીં હતો. તેની ઊમર તરીશ અને પાંતરીશનો વચેની હતી, અને તે તદન કુમારોજ હતો. સરકારી નોટોની તે દલાલી કરતો અને લગભગ દોઢસોથી ખસો સુધી દર માસે કુટી કહાડતો હતો, તે છતાં તે એટલો સાદો, એકમારગી, અને ભલો હતો કે કોઈની પણ તારીમારીમાં પડ્યા વગર ગુપચુપ પોતાના ધંધા ઉપર ધ્યાન આપી બાકીનો વખત દીન ધરમના ખાંતગી અભીયાસ ઉપર રોકતો હતો. દારાશાહ ધણું થયું એક અસીલ, મેહેનતુ, અને ઘેર રાખુ ધણીયાંણીની શોધમાં હતો, પણ હાલની કુમારીકાઓના ખર આહુ ઈતરાત અને શીશીયારીઓથી તે બીચારો એટલો બધો બીધેલો હતો કે “ઊતાવલેથી પરણી જનમ સુધી પસતાવાનું” તેને પસંદ હતું નહીં. તેહેમીના બધી વાતે જીવી જોઈયે તેવીજ મોહોરદાર થઈ પડે એમ તે માનતો હતો. પોતીકા અતલગના સંપંધને લીધે તેઓ બેડ એક બીજાને પુરેપુરાં પીછાંણી શક્યાં હતાં. બેડના વીચારો અને સવભાવ પણ લગભગ એકસરખા હતા. ફરક માતર એટલોજ હતો કે તેહેમીના એક લાખની માત ખર ધણીયાંણી હતી ત્યારે ગરીબ બીચારા દારાશાહનો સખલો આધાર તેનાં મેહેનતુ ખભા ઓજ ઉપર હતો. પણ આ ફરક એટલો બધો મોટો હતો કે દારાશાહે માતર એ ફરકનેજ ખાતર તેહેમીનાના હાથની માંગણી કરવાને નામુનાસેખ ધાર્યું હતું. તેણીના હાથને તે બધી વાતે લાયક હતો તોપણ દુનયાંના દરથી ને બીચારો બીહીતો હતો. દુનયાં તો એમજ કહેશે કે દારાશાહ સરખો એકમારગી મરદ પણ તેણીનો દોલત ઉપર લોભાયો ? આ વીચારથી તેહેમીનાના હાથની માંગણી કરવાની તેની હીમત આલી થકી નહીં. પણ તેહેમીનાની

માસી આરે ગાંધ પુરી હતી. તેવણ હર વેલાએ એ ગરીબ સગા તરફથી પાથ લીડવ લાગાં. માસીની એ હીમાયતને આખાં કુટુંબથી ટેકો મળ્યો. માતર કુટુંબનાં પદસંચોજ નહીં પણ માતીડાઓ પણ ચોકસ માનવા લાગા કે એ જોડાંનું ચોકકું ખરોખર પાંધ બેસતું છે. જ્યાં જોવો ત્યાં એનો એજ વાત હતી. જે આવે તે તેહેમીનાને સમજાવતું કે “કાંચ બેહેન છતે પદસે તકે કાજગરી જીવાંનીનો ભવ પાલી નાંખેછે, અતયારે તો પાંચ સાત છોકરાંની માતા થઈ વધાઈ જનીને પરવારી પણ ગઈ હોને. જો બેહેન જેમ ધણું સારું જોવા જરો તેમ ધણી પસતારો. ઘેરમાંને ઘેરમાંજ ગોઠવાય તેવું બોધએ આપેલું છે. જો પેલો દીની માસીનો દારાશાહ કેવો હીરા જેવો છે. કેવો લાયકી અને ઈજતથી ચાલી પોતાની આસપાસ મોઢરાં પાંચરે છે. એવો ભલો અને સારો વર ક્યાંથી લાવવાની છે. હા તે ગરીબ છે પણ તેથી કંઈ સખરદખર માથે પડે તેવો તો નથી. મારા ધનજીશાહ કહે છે કે દલાલીમાં તે દર માસે દોઢસોથી બસો કમાય છે અને ખરચ તો ભાથગે પચાસ રૂપરડીનો હોય. ધણી સંઘરાજી છે. વધી તમો પદસાવાલીઓખી માતખર વર શોધો તયારે ગરીબોનો બીચારાઓનો દહાડો તે ક્યાંથી સુધરે ! એકની દોલત તો બીજાની લાયકી અને ખુનયાદી તરફ જોવામાં આવતું હોય તો કેટલાં બધાં કુટુંબો સુખી થઈ શકે, વેક દીકરી હવે છેકજ દુધમાં પોરીયાં જોયા ના કર. શું તારી બેહેનસતન માય આજે જીવતી હતે તો આટલી ઊમર સુધી તુંને ઉખરા જેવી વધી જવા દેતે. જેમ ધણું સારું શોધવા જરો તેમ ધણી કસરો એ મારા બોલને ખુખતરેલુથી તું યાદ રાખજે.”

આવાં આવાં દરરોજનાં ભાણેણોનો સુંદર “તેહેમીના” પાસ માતર એકજ જવાબ હતો કે “બસ ગમે તે થાય પણ શીખેલો ભણેલો ભરથાર જોઈયે. દારાશાહ બધી વાતે ભલો, ખાલનસાર, ઉદયોગી અને વીવેકી છે તે હું કબુલ કરું છું. તેને એક ભાઈ તરીકે હું હમેશાં આહાતી અને વખાણતી રહીશ, પણ ને મારો ભરથાર થવાને લાયકનો હોય એમ હું વીચારતી નથી. મને મારી કેલવણીને લાયકનોજ ભરથાર મેલવવો જોઈયે, પછી તે “વકીલ” હોય કે “ડાક્ટર,” “સોલીસીટર” કે “બેરીસટર.” બીજા કોઈની સાથે હું પરણનાર નથી. બસ ગમે તે થાય પણ મને શીખેલો ભણેલોજ ભરથાર જોઈયે.”

—:0:—

પ્રકરણ ૨ જી.

માંથેરાંનની ટેકડી—એક બેસરાઉ શેઠાંણી—તેવણની કાજ કરવાના કુનેહ.

સુંદર અને તંદરોસત તેહેમીના જોકે પરણવાને ઈતેજાર હતી તોપણ બીજી બધી વાતે શીકર વગરની તદન નફકરી હતી. માસીના લાડમાં તે એવાં સુખ અને નચીંતાઈથી ઊછરી હતી કે દહાડે દહાડે શરીરના ઘેરાવામાં વધવાનું ગોયા તેણીએ કંટસકટ લીધેલું હતું. જે જોતું તે તેણીની ફરમે હાલત માટે મજાક મરાકેરી ચલાવતું. કોઈ તેણીને મુરખાનાં કોહોરાં સાથ સરખાવતું તો બીજાં ધણાકો ખરેખરાની ખરણીનાં નામથી તેણીને બોલાવતાં. એક સુખવાસી જીંદગીનાં મુખોનો ગોયા તેણી એક નમુનોજ હતી. તેણીની સઘલી દોલત જોકે તેણીના પીતાનાં વશીયત પરમાંણે તેણીના હાથમાંજ આવેલી હતી તોપણ તેનાં વચાજ ઊપરાંત મુદ્દલને આંગલી લગાડવાની પણ તેણીએ જરૂર જોઈ નહો હતી. દીની માસીના દારાશાહની સલાહ પરમાંણે તેણીએ પોતાનું નાણું સંધર જામીનગીરી

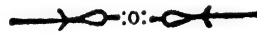

ઓમાં રોક્યું હતું અને ઘરાશાહ દર છ છ માસે સઘડું વીયાજ એકઠું કરી તેહેમીનાને પોંહાંચાડતો હતો. મારે જણાવતું જોઈયે કે જે માસીને ત્યાં તેહેમીના બધરી હતી તેજ માસીનો ઘરાશાહ દીકરો થતો નહી હતો. ઘરાશાહ ખીજ માસીનો દીકરો હતો જેવણ ધણુંકનાં હક થયલાં હતાં, અને તેહેમીનાને બેઠેરીને મોટી કરનાર માસીને પેટો તો માતર પાંચ દીકરીઓજ અવતરેલી હતી. દીકરાની તેવણને હોંસ હતી પણ જેમ યોધાનો હોદ્દમ. એ માસીનું નામ મીઠીખાઈ હતું અને એ મીઠાંમાસી પાંચ પછસે સુખી હતાં. તેમના ખાવંદ મેહેલાશાહ હમેશના કુખી દરદી ચાલતા હતા અને તેમજ તેમનાં ફર જંદો પણ જનમથીજ દરદી હતાં. પોતાની તેમજ પોતાનાં વાહાલાં ફરજંદોની તંદરોસતી અરથે તેમને દર સાલ માંયેરાંન યા મહાખલેશવર જરૂં પડતું હતું. યોધાની બક્ષેશથી તેઓ પાંચ પછસે સુખી હતાં અને તે પછસા હજાર નયામનના સરખી તંદરોસતી ખાતર ખરચે નહી, તો પછી તે શા ખપના એવા વીચારથી તેઓ કોઈખી સાલ હવાવાલી ટેક ડીઓ ઉપર જવાને આનાકાંણી કરતાં નહી હતાં. વરસો વરસ તેઓ સાથ આપણી સુદર તેહેમીના પણ પધારતી અને તેણીને જોતાંજ ટેકડીઓના વારસીક પરોણાઓ તેણીની મળક મશકેરી ચલાવતા કે “હા તે ખીચારીને તો ટેકડીની હવાની ઘણી જરૂર છે મરેરે જોવારે કેવી સોહરાઈ સુકાઈ ગઈછે.” તેહેમીના આ મશકેરીથી જેમ સુગાતી નહી તેમ ચીરડાતી પણ ન હતી. તે ખુશમીજાજથી યોલતી કે “તમે માદાંઓની જતન લેવા ખાતર કોઈખી તંદરોસત જોઈયે કેણી?” અને ખરેખર માદાંઓની જતન લેવામાં તેહેમીનાના સરખી ખાહોશ કુમારીકાઓ થોડીજ જોવામાં આવતી હશે. મીઠાંમાસીનું જે ખરું હેત તેણીએ મેલવયું હતું તે તેમના મેહેલાશાહ અને તેમની બેટીઓની માંદગીને વખતે કીધેલી રાત દીવસની સારવારથી મેલવયું હતું. ટેકડીઓની સેહેલધાથી દર સાલ જ્યારે માદાંઓ સેહેજ તંદરોસતી સાથ પાછાં ફરતાં ત્યારે આપણી સઘાની તંદરોસત તેહેમીનાનો તોતો ગોયા ફાતો જતો હોય, ગાલો રતાશથી ખીલી નીકલયા હોય, ખાનુઓ ઉપર જાણે ગોસ ચરખીના લાથાઓ બંધાયા હોય એવી તે “ખનામે ઇજત” જવી થઈને આવતી.

માંયેરાંનની છેલી મુસાફરી વેલાએ મુંખઈના એક માતખર રોઘ્યા પોતાનાં કુટુંબ સાથ ત્યાં પધારેલા હતા. આ રોઘ્યાનાં ઘણીયાંણી જેવાં : જોઈએ તેવાં બેસરાઉ અને મલતાવડા સવભાવનાં હતાં. તેમને કોઈખી દીવસ સહીમીતીઓ વગર ચાલતું નહી હતું. એકાદ બે સહીને તો તેવણ પોતાની સાથેજ લાવેલાં હતાં, તોપણ સેંકડો સહીઓનાં આ રોઘાંણીને તેઓની ખુંતથી માંયેરાંન કરડવા આવતું હતું. તેવણ આસેપાસેના પાડોશીઓ સાથ ઓલખાંણુ પાડવાને ખુશી હતાં અને જો કે તેવણ એક માતખર રોઘ્યાનાં ઘણીયાંણી હતાં તોપણ બેસરાઉ સવભાવથી ગમે એવાં ગરીબ દોસાં દગરાંઓ સાથ પણ તેવણ થોડા વખતની દોસતીમાં હલીમલી જતાં. પારસીઓનાં ઘણું કરીને પાંચ સાત કુટુંબો માંયેરાંન દર સાલ આવતાં હતાં. જુદી જુદી ટેકડીઓ તરફ ફરતાં ફરતાં જેટલી ખાનુઓ સાથ મેલાપ થતો તેમને તે માતખર પાઈ પોતેજ પરથમ યોલાવતાં. “કેમ માએ ક્યારે આવયાં, ક્યાં ઉતરેલાં છો, કેમ હવા માફક આવે છે કે?” એવા સવાલોથી તે રોઘાંણી પાઈ સરવે સાથ પઝોતાઈ જતાં. એકવાર સેહેજ પઝોતાયા પછી પોતાનાં મુકાંમ ઉપર તેમને યોલાવતાં, તેમની ચાહા પાંણીની ખરદાસત લેતાં અને એટલાં તો થોડાં થોડાં થઈ જતાં કે કોઈ માને નહી કે તેવણ એક લક્ષાપતી રોઘ્યાનાં ઘણીયાંણો હોય.

એવીજ રીતે “વેલીગટન પોંઈટ” ઉપર તેવણ સાંથે મીઠાંમાસીનાં કુટુંબને પેહેલી ખીજાંણુ પડી હતી અને ત્યારપછી તેવણને ત્યાં મીઠાંમાસીનું કુટુંબ અવાર

નવાર આવતું જતું થયું, તેહેમીના પણ તેઓ સાથ જતીઆવતી. તેહેમીના જાતેજ ધણી બોલકણી અને ખાહોશ હતી. તેણીના સરખી ઢાંગી અને રમુજ કુમારીકાઓ પણ થોડીજ હશે. પા કલાકની વાતચીતમાં તેહેમીના સરવેને એટલાં હસાવતી કે જેટલું હસતું બરીએલ સવભાવના માણસોને આખા વરસમાં પણ આવતું નહી હશે. આ રૂપાલી, બોલકણી, હસમુખી છોડી ઉપર ગોયા તે રોમાંણી બાઈ મોહીત પડ્યાં હતાં, અને તેણીને લાયકનો ભરથાર અપાવવાની તેવણે કબુલાત આપી હતી. આ લાયક ભરથાર તેમનો નજીકનો એક સગો હતો. તે જાણીતા “સોલીસીટરોની” પેહેડા ઉપર પાંચ હજાર રૂપયા ભરીને “આરટી કલડ” થયેલો હતો, અને તેને પરીક્ષા આપી બાહર પડતાં છ માસનો વીલંબ હતો. તેનું નામ સોરાખશાહ હતું પણ સરવે તેને “સોલીનાં” લાડકાં નામથી બોલાવતાં હતાં. સોલી આપણા “જનવાલા” એ દરશાવેલા જમાનાના ફાંકડા છોકરાઓનો ગોથા એક જવતો નમુનોજ હતો. તેનો તમામ દરેસ “ઈંગરેજ ફ્રેશીનનો” હતો. માથાં ઉપર વચોવચ આપણી બાનુઓની મીસાલ જ્યારે તે સેતો પાડતો ત્યારે તેનો દેખાવેલો ચેહેરો મરદ કરતાં એક આરતને મલતો વધારે લાગતો હતો. “રોક્રાપીરીયન કોલર,” સુંદર “નેકટાઈ” અને નાજુક “વાઈંગ સતીક” વગર તેને ચાલતું નહી હતું. “પેટનટ લેધરનાં ખુત” જેટલાં તેના પગની ગરજ સારતાં તેટલાંજ તેનો સુંદર ચેહેરો જોવાની આરસી તરીકે પણ કામ લાગતાં. “સોલી ફાંકડા”નું જીવતર ઉપલા માતખર રોઘ્યા અને તેમનાં સખી દીલનાં ધણીયાંણીથીજ હતું. સોલી પોતે “બાવા નાહે અને તાપે જાય” એવા સુકો અને લુપ્પો હતો. તે ઉપલાં રોમાંણીના એક ગરીબ બાઈનો છોકરો હતો અને તેથી તે બલાં બાઈએ પોતાના ખાવંદ પાસ પાંચ હજાર રૂપયા અપાવી તેને “આરટીકલડ” કરાવ્યો હતો, અને બીજી બધી રીતે સોલીનો ખરચ પણ તે બાઈ પોતેજ પુરો પાડતાં. એક માતખર રોમાંણી તરીકે એક ગરીબ બાઈના આવા ફાંકડા બેઠાને બધી વાતે જીંદગીમાં પાર ઉતારવાની તેમને માથે ફરજ હતી તે તેવણે સારી રવેસે સમજતાં હતાં. વલી તેને લાયકની એક સુંદર મોહારદાર ચાલી ચલાવીને મોહોડાં આગલ આવી લાગી હતી. તેહેમીના સરખી ચીકારાવાલી નાર સોલીનો દહાડો પણ ફરવી નાંખશે અને ધંધામાં તેનું “ટકુ ચાલે યા ન ચાલે” તોપણ તેને માથે પેટ ભરવાની તો કરી શીકર રહેશે નહી. એવા દુનયાદરીના ખાસ અદેસા પછી તે બાઈએ એ ચોકકું બંધ બેસાડવાનું માથે લીધું. તેવણે તુરત તાર કરી સોલીને થોડા દહાડા “માથેરાંન” હવા ફરખદલ કરવાને મસે બોલાવ્યો.

પ ક ર ણુ ૩ જી.

“સોલી સોલા સાંબલયાં કે આએ કેટક?”

સોલીને જોવો તારનો સધેસો મલયો કે ત્યાર પછીની પેહેલીજ ટરેનમાં તે મુખ ધંધી માથેરાંન આવવાને નીકલી પડ્યો. મુસાફરીએ નીકલતાં તેને કરો વીલમ લાગતો નહી હતો. મહીનામાં બેવાર પુણ્ય, નવસારી, તીથલ, અંહાંબોરડી, ખંડાલુ યા માથેરાંન તો તેને લખીજ આવેલું હતું. જેવી રૂતુ તેવો રાહાલાત અને તેવીજ મુસાફરી. આઠ દીવસવેર ચાલે એટલાં કપડાં લુગડાં અને “તોઈલેટ” સાથનો એકાદ “પોરટમેનટો” તો હમેશાં તઈયારજ રાખવામાં આવતો હતો. ખોતી માતર તે ઉંચકીને ચાલી જવાનીજ હવો. આવી ધીસમની સધલી તઈયારીઓને લીધે તાર મલયા પછી તુરત નીકલી પડતાં

તેમ ક્ષી અડચણ નહીં નહીં. બપોરના મુંબઈમાં તાર મલયો અને રાતના તો તે પોતાની આત્મ પર કુઈ સાથે માથેરાંનનો શીતલ ટેકડી ઉપર જમી શક્યો. મુસાફરીનો હેજગારીથી સોલી એટલો બધો તો મધી ગયલો હતો કે રાતે તો કુઈએ કાંઈ પણ વાત બીલકુલ છેડી નહીં પણ તે રાતના તે રોઝાણીએ પોતાના બરથાર આગલ પોતાનાં મનની મુરાદ કહી સં-ભલાવી. તેમના બરથાર અસલી વીચારના તોપણ દુનયાને બરોબર પીછાંણનારા “પોહિંચેલ બુટી” હતા. તેવણે સધલું ધીરજથી સાંભલી લઈ જવાબ વાલયો,—

“એ પોરીયાનાં સોજ મને બીલકુલ નથી ગમતાં પાસે આક મલે નહીં અને ખરચ રાખે છે તથારે બલા ધનેતરના સરખો. તેના દોસતો પણ કાંઈ સારા માણસો જણાતા નથી. તેના બોલવા બાલવાનો કરો સકાર નથી. મોટાં માણસનો અંદાજો શું તે તો એ મુજ બીલકુલ સમજતોજ નથી. અલખતાં તમારાં કારજથી એ કદાચ સુખી થશે પણ એ મુજનો હાથ ઝાલનાર કોઈથી સ્ત્રી સુખી થાય એમ હું માની શકતો નથી. કસાઈના હાથમાં બોકરું આપવું અને એના હાથમાં એક કોમલ નારીને સોંપવી એ હું એકસરખું સમજું છું. તમે છો અને તમારા બાઈનો દીકરો છે—તમારે ગમે તે કરે—એ વાતમાં વચે આવવાને હું ખુશી નથી.”

“ઓ વાએ” બાઈ બોલયાં “બધા દહાડાનાજ તમારા એવા ધંગ રહી ગયા ? આહી ચીતીને તમને પુછવા આવી તથારે વલી તમે કાંન ઉપર હાથ શાંના મુકો છો ? શું છે મારા સોલીને ? કેવો હીરા જેવો છોકરો છે અને જીવાંન જોત જીવ તે જરાતી ખરચાલુ તો હોયજ તો. શું તથારે તમારી મીસાલ સુંધી સુંધીને એકડુંજ કરયા કરે ? મરે આએ શું ધંગ ?”

“પણ પાસે હોય તે ખરચે કેણી કે કરજ કરીનેખી ખરચે ?” રોઠ પુછયું.

“આવારીયું કરજ, જા બા, એમ ના બોલો, હોરો; કોઈ માયબાપ વગરનાં બચાંને પુછતું હોરો અને તેમાંથી તે ખરચતો હોરો” રોઝાણીએ ખચાવ કીધો.

“હા, હા, તેતો બધું મને માલમ છે”, રોઠ બોલયા “તે પુછનાર પરચનારનેખી હું પીછાંણું છું પણ યાદ રાખજો કે, તમેજ આગલ રહીને માબાપ વગરનાં એ બાલકને છગાવી બગાડો છો”

“બસ રે હવે ખરજોરજ” બાઈ કંટાલીને બોલયાં, “એક દહાડે તો બે ધડી પાધરી પાધરી ધીરજથી વાત કરો. ધણી જેવા ધણોની હું સસાહ લેવા આવી તો તમે તો બસ તાંના તપલાથી તુપીજ ખાવા લાગા. જેવો કેવી પુતલાં જેવી છોકરો છે કે બે ધડી જોઈયે તો આંખજ ઠરી રહે. વલી બોધએ આપેલી “એક લાખની” દોલત છે અને આપણું બચું સુખી થશે તો આપણે માથેથીજ એટલો બોજોખી ઝાછો થશે કેણી ? તમે જાજો તો ખરા, છોકરી એવી ડાહી અને સમજુ છે કે ગમે એવા વરને સેહેજ વારમાં સુધારી નાખરો. મેં ધણા માટીડાઓને એવા જોયલા છે કે જ્યાં સુધી તેઓ છરા હોય ત્યાં સુધી લાલ વાવતો મુકી દીયે પણ જ્યારથી સંસારની બેડી ગલે એલવાઈ કે તુરત માખન જેવા નરમ થઈ ગયા છે. બોધ કરશે તો આપણા સોલીખી એમજ સુધરી જશે. બોલો મરં, મારા બધા જ આપી દેઈ મારી સાથ બોલાસાથી પાધરે પાધરી વાત કરો.”

“બચાઈ તું મને જુઠો કંટાલો ના આપ”, રોઠ બોલયા, “હું શું બોલું ? મારં કપાલ બોલું ? એ દુકતો કદી સુધરવાનો નથી. તેનાં ખીસાંને ખીસી લાગેલો છે અને તેને લાખ રૂપયાની દોલત પણ બસ થવાની નથી—બાયગે તેને પાંચ વરસખી એટલી દોલત જવાબ દઈ શકે ? પણ જ્યારે તું એ પોરીયાનાં ઉદાઉપણાનો બોજો આપણે માથેથી કુર કરવા ખાતરજ એ રસતો લેવા બોજે છે તથારે મને તેમાં કરો વાંધો નથી, પણ યાદ રાખજો

ખચાઈ કે તે છોકરીખી માખાપ વગરની છે અને તારાં વસતારાંથી જો તે માખાપ વગરની છોકરીએ જરાખી દુઃખ જોયું તો તે છોકરીનાંજનહી પણ તેનાં બેહેસતી મા ખાપનાં અરો રહના શરાપ પણ તુનેજ લાગશે.”

“ઓ ભુમું રે ભુમું રે” ખચાઈ ભોંય ઉપર સપાત ઘસીને બોલયાં “ઓવારીયા શરાપ મારો ઉપરથી. રાત પડી તમુને હજાર વખત કહ્યું કે કાંઈ સારું બોલો કે સારું જ થાય.” આટલી વાતચીત પછી છેક મોડી રાતે તેઓ પોહોરી ગયાં.

ખોજ સવારના ખરીગજર ફરવાને મસે કુઈ સોલી સાથે ખાહાર નીકલયાં અને તેને એક અઠણ કાજ કરનારોના સરખી ખાહોશીથી તેહમીના વીરો વાકેફ કીધો. તેણીની ખુખસુરતી, તેણીની ખાહોશી, તેણીની બોલીદરાજ અને રમતીયાલ સવભાવ, તેણીની દોલત વોગરે સરવે ખાખદનું એવું રંગીલું ખ્યાંન કીધું કે સોલી ખીચારો સમજતાનાજ વારમાં અરધો દેવાંતો થઈ ગયો, અને તે બોલયો:—

“કુઈ એવદખો માફ છે, તમારી સઘલી વખાણ એક કોરે મુકો અને જ્યો સ્ત્રી પાસે એક લાખની દોલત હોય તેને પરણવાને હું તઈયાર છું” પછી તે આફરીકાની એક સીધન હોય તોખી ચાલશે.”

“ઓ વાય સોલી દોલા શું ખારે છે મુઈ કાલી ઠીકરાં જોવી સીધન સાથે તે કાંઈ પરણાતું હશે.”

“પણ તમારે કાંઈ છે? પરણનાર હું છું, લાવો કેઈ સીધન એક લાખની દોલત લાવે છે અને પછી તમે જોજો કે સોલી તેને પરણે છે કે નહી.”

“જાજ એવાં ઘેલાં છોડી દે અને પાધરી પાધરી વાત કર. જો આજે સાંજે તેઓ આપણે ત્યાં આવનાર છે તે વેલાંએ હું તુંને તેઓ સાથે બોલખાણ કરાવરા અને પછી તે છોકરી ઉપર ફતેહ મેલવવાનું તારાજ હાથમાં છે. મારાથી ખનશે એટલી હું તારે માટે ભલાંમણ કરીશ એટલી તો તારે ખાતરી રાખવી.” કુઈના આ સઘીયારા માટે સોલીએ ધણો ધણો ઉપકાર માનયો અને આખો દીવસ સુંદર તેહમીનાના ખયાલમાં ચકચુર રહ્યો.

ધારા પરમાણે સાંજના ફરવા જવાને વખતે મીઠાંમાસી પોતાની બેજ મોટી દીકરીઓ તથા તેહમીનાને લઈને રોઝાણીને ત્યાં આવી લાગાં. “આવો મરું આવો મરું,” એ પરમાણેનો આવકાર દેઈ તેમને રોઝાણીએ બેસાડયાં અને વાત ઉપરથી વાત ચાલયા પછી ખાઈએ મીઠાંમાસીના ખાવંદ મેહેલાશાહની ખખર અંતર પુછી અને પછી પોતાના ભાઈના છોકરા સોલીને પુછ્યું કે તું એનાઓને બોલખેછ કે દીકરા? આપણે થી થોડે દુર પેલો નાકાં ઉપર ખંગલો આવેલો છે ત્યાં એ લોકો ઉતરેલાંછે અને તે તરફ જાય તો જરા મારે નામે એવણુના વર મેહેલાશાહની ખખરઅંતર લેતો આવજે.”

ખાઈના આ બોલોથી સરવેની નજર સોલી તરફ ખેંચાઈ. તે એક ખુણામાં મુકેલી ખુરશી ઉપર બેસીને વરતમાનપતર વાંચતો હતો. મીઠાંમાસીએ પુછ્યું “જી એનાઓ કોણ?”

“મરું” મારા ભાઈના દીકરો થાય? બોલતી બોવરાજો તે એનાઓ વકીલ થાયછે જી.”

“વકીલ કે સોલીસીટ, મરે મને તો બોલતાંખી નથી આવડતું” પણ લોકો કહેછે કે પેલા પાંચ હજાર ભરોને જે થાયછે તેને સોલીસીટ કહેછે અને વકીલથી ચહડતો ગણાય છે. વાસતે એવણુ જીભરાયા શું થાય છે જી” મીઠાંમાસીએજ પુછ્યું.

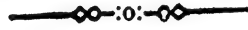
રોઝાણીએ જવાબ વાલ્યો “તમે કેહેવોછો તે ખરોખર છે જી. મરે વકીલોનો આજે શું ટોટો છે તે તો રસતે રસતે ઉભાઈ જાય છે પણ કુઈ મરે એનાઓ તો પેલા પાંચ હજાર ભરોને સોલીસીટજ થવાના છે જી.”

“બલે બલે, જેના હોય તેના જીવતા રહે અને જમન પુરા પડે,” મીઠાંમાસી બોલ્યાં “પણ હજી જીભરાયાને પસાર થતાં વીલમ હોશેજ.”

“વીલમ શાંનો?” કુઈ મલકાઈને બોલ્યાં “બોલતી આવરાજી છ મહીનામાં તો મારે સોરાખશાહ સોલીસીટ થઈ જશે. માય તમે માનશો. માટીડાઓને માથેથી તે કાંઈ ઓછી હજગારી છે? નામ તયારે તો પરીક્ષા પણ રાતના પારપાર વાગાવેર વાંચવું પડે છે અને જ્યાંવેર પરીક્ષા પસાર કરે ત્યાંવેર કેહેતીની મદ્દનો જીવ તો જાણે સીકે ઓલ વાયલો રહે છે. એ તો મરું માટીડાથીજ એટલી ધીરજની રખાય અને એટલો સખત અભયાસથી થઈ શકે બાકી તેમની સુજે આપણી રાંડેથી આજે કુકરાજી કરવા નીકલી છે તે કોણ જાણે ક્યાંની ક્યાં અટવાઈને મરી જતી રહેશે.”

આ વીચારો સાંભલી શીખેલી ભણેલી તેહેમીનાનો પીતો ઉછલી આવ્યો અને તે તુરત બોલી ઊઠી “નહી માય તમે બુલો છો, ધીરજના બાબમાં આપણુ બાનુઓને કોઈથી મરદ પેહિંચી શકનાર નથી અને શીખવા ભણવામાંથી આપણે તેઓથી પછાત પડ્યે એમ હું બીલકુલ માની શકતી નથી. આપણને પુરેપુરું શીખવાની તકજ કોણે આપી છે કે આપણામાં કેટલું પાણી છે તે માલમ પડી આવે?”

“સોલી, સોલી, સાંભલ્યાં કે આવ્યે કોટક” કુઈએ આ તકનો લાભ લઈ તેમને અરસપરસ વાતચીત કરવાની સેહેલાઈ કરી આપી.

પ ક ર ણુ ૪ થું.

“ખોદાનું આહાનું હશે તો માંથેરાંનને જશ મલશે.”

મીઠાંમાસીએ આપેલી તકનો લાભ લેઈ સોલી એક ખુનામાં બેઠેલો હતો ત્યાંથી “એસનસ”થી મગમગતા રૂમાલે મોઢું નુછતો ઊઠી આવ્યો અને ઘણીજ ધીરજ તથા ઠંડા મીઠા સાદે બોલવા લાગો “કુઈ, એ બાનુના વીચાર સાથે હું બોલેબોલ મલતો થાઉં છું, એમાં કોતક જેવું મને કશું જણાતું નથી. ધીરજનું ખરું ધન તે તમે અપલાઓજ છો—મરદો આકલા, ઉતાવલા, બાવરા અને ચીરડાઉ હોય છે અને અપલાઓને ધીરતારે જે માટે સરજ છે તે મરદોને માતર ધીરજ અને સખુરી રાખતાં શીખાડવાનેજ માટે—તેજ પરમાણે એ બાઈ શીખવા ભણવા માટે જે વીચાર જણાવે છે તે તેણીની મનશક્તીને શોભા લગાડે છે. તમે કેમ જાણ્યું કે બાનુઓથી મરદોની ખરેખર શીખી ભણી શકાય નહીં? કોઈ પણ બાનુને તમે “બેરીસ્ટર” યા “વૈદ” થવાની તક આપી છે અને શું તેમાં તેઓ નીશકલ થઈ છે? જોઓએ એ બાબદમાં તપાસ લીધી છે તેઓની તો ખાતરી થઈ ચુકી છે કે દરએક વીધવતા ભરેલા ધંધાઓ—જમને ધંગરેલમાં “લરનેડ પરોફેશનસ” કહે છે તેઓમાં ઓરતો મરદોની ખરેખર ઉતરી શકે છે. માટે બાઈ તેહેમીના જેથી કહે છે તેની સાથે હું બોલેબોલ મલતો થાઉં છું.”

તેહેમીના—અને તે માટે હું તમારી આભારી થઈ છું.

સોલી—પણ તે આભાર પુરેપુરો હું તયારેજ સમજીશ કે જ્યારે તમે મને બોલાસો આપવાની મેહરબાની કરશો કે તમને કેલવણી લેવાની ક્યાં સુધી તક આપવામાં આવી

છે. તમારા આ ઉત્તમ વીચારો તમારી કેલવણીનું વાજબી માપ છે અને તે ઊપરથીજ હું ધારી શકું છું કે તમને કેલવણીની સારી તક મલેલી હોવી જોઈએ.

મીઠાંમાસી—અરે ખાવા બોલો ના એ પોરી તો ખસ શીખવા ભણવા ઊપર ચરીજ ગયલી છે, અને આજે આટલું શીખી તોપણ જાણે થોડું પડ્યું હોય તેમ બોલે છે કે મરે જેમ શીખવામાં આગલ વધીએ છીએ તેમ ખાટી રહેલું શીખવાનું એટલું વધુ લાગે છે કે જાણે જેમ નવું નવું શીખતાં જઈએ તેમ શીખવાનું એટલું થવાને ખદલે વધતુંજ જાય છે. અરે એથી તે કાંઈ કોતકજ તો કે ફરો ચોખામાંથી એ પાયલી કહાડીને રાંધી ખાઈ એ તો શું મુવા ફરો ચોખા રહેવાના છે? તોપણ એ પોરી તો એવા દોરા બાલે છે કે નહીં માસી ફરો ચોખામાંથી એ પાયલી કહાડી તો સવા ફરો ખાટી રહેશે. હવે બોલો કોણ કહેશે કે શીખેલી દુકતીઓ ચરી ગયલી નથી.

સોલી—માસી તમે એવા વીચારથી તમામ કેલવાયલી બાનુઓને ગરબનસાફ ફરોછો અને તમારી સુંદર ભાનજ જે કહે છે તેની મુલ મતલબ બીલકુલ તમે સમજતાં નથી.

મીઠાંમાસી—લેવો વલી એવણુ પેસુ સમજી નીકલી આવયા !

સોલી—નહીં માસી તમે બુલોછો મારું નામ તો “સોલી સમજી” છે અને સોલી તથા સમજી એ બેઉ બોલોના પેહલા સ સા આવયાથી કાનને કેવું મધુર લાગે છે.

આ પરમાણેની ખુશનુમા ગપસપ પછી ચાહા લાવવામાં આવી અને તેની સાથ વેલાતી બીસકોટની રકાબીઓ પણ હતી. ચાહા પીધા પછી સરવે ફરવા નીકલયાં. સોલીને માટે ફરવા જવા સારૂ થોડો આવેલો હતો તોપણ તેણે બાનુઓ સાથ ચાલતોજ જવાનું પસંદ કીધું. ધારા પરમાણે ફરી હરીને ઘેર આવયા પછી એકાંત તકનો લાભ લેઈ કુઈએ સોલીને પુછી બેયું “કેમ દીકરા કાંઈ ખાટી મોરી મરજી થાય છે.” સોલીએ ખોટી થોંસ કીધી “ખાટીબી નહીં અને મોરીબી નહીં.” કુઈએ ચીરડાઈને મીઠાજ ખોહયો— ચાલ અમથો નાંખે જીભ લગાડયા કરતો. મનમાં તો મલીડા હશે અને તું કોણની આગલ એવાં મકર કરે છે? સોલીએ કુઈના મીઠાજ જતો જોઈ જવાખ દીધો—કુઈ તમે એટલાંખધાં તપી કેમ જાઓ છો, મેં ક્યાં ના કહ્યું કે મારી મરજી નથી. તમે ખાટી મોરી મરજી માટે પુછ્યું ત્યારે મેં જવાખ દીધો કે મારી મરજી ખાટીબી નથી અને મોરીબી નથી—એ મરજી તો ઘણીજ મીઠાશદાર, મધુર અને મનપસંદ છે. જેનાં ધન ભાયગ હોય કે તેની એવી મરજી પાર પડે—તે પાર પાડવાનું તમે ખાપને તોલનાં કુઈનાજ હાથમાં છે અને તે પાર પડેલું જોવાથી હું તમારૂં હેરાન કદી પણ બુલીશ નહીં. તેણીની દોલત એજ મારી પેહેલી લાલચ હતી, પણ તે લાલચમાં તેણીનો સુંદર દેખાવ, બોલવા ચાલવાની ચપલતા, બોહોલા અને આગલ વધેલા વીચારો એ સરવેથી એટલો ખધો તો વધારો થયોછે કે તેમનાં દખાણુ તલે કદાચ હું કચડાઈ જઈશ. હું મારો હાથજ નહીં પણ મારો પવીતર આતમા વતીક એ છોઝરીના પગ આગલ મુકવાને તઈયાર છું.

આ પરમાણેની સોલી અને તેની કુઈ વચેનો છુપી મસલત પછી જેમ જેમ દી વસો ગુજરતા ગયા તેમ તેમ તેઓ એક બીજામાં દરરોજ વધારે અને વધારે ભેલાવા લાગ્યાં. કોઈવાર કુઈને ત્યાં ખાણીપીની ચાલતો તો કોઈવાર મીઠાંમાસીને ત્યાં તેમની મેહે માનગીરીનો ઊપકાર વાલવામાં આવતો. સઘલી વેલાએ સોલી અને તેહેમીના એક બીજાના વીચારને ઉંચકી લેતાં—પોતપોતાની વારી મુજબ એક બીજાંની ખાંણીપીનીની હુદથી જીયા ઘ મેનીજ કરતાં. કુઈને ત્યાંની જીયાફતમાં સોલી તેહેમીનાને “સોડાલેમન” પુછતો, આઈ સકરીમતી રકાબીઓ લાવી આવતો, સરાખની ભલામણ કરતો, અને “તેહેમીના”નાં

મુખ મધેથી અરધો નીકલેલો બોલ બીજા પલે બળવી આપતો. માસીને ત્યાંની જ્યાફતમાં “તેહેમીના” સોલીની સેવાઓના પાર વાલી આપતી, પોતાને હાથે બનાવેલું ચાહાનું કપ સોલી સાંમે ધરતી અને તેમાં જો તે ઉતાવલમાં શાકર નાખવાને ભુલી જતી તોપણ તે સોલીને મીઠું મધ જેવું લાગતું. વલી સધલો વખતવેર સોલીની ખુશનુમા “ગોફતેગો” ચાલુ ને ચાલુજ રહેતી. જેટલો વાર બીજાઓનું સાંભલવું પડે તેટલોજ વાર ભારે આનાકાની સાથ તેને મુગું રેહેવું પડતું અને પછી પેહેલી તક મલતાં તેહેમીનાના નાજુક કાંણિમાં સોલીની સત્રાકોની રેલ ઉપર રેલ ચાલુ થતી. સુધારો, કેલવણી, સ્ત્રીઓના હુક, નાટકો, જાહેર ભાષાણો, વીધ્યા, હુનર, દેશપરદેશનાં પરદરશણ જે બાબદ પુછો તે ઉપર સોલીની જબાંન સરસરાત ચાલતી અને એ સધલી બાબદોમાં “તેહેમીનાને” પેચેપેચ સરખી ઉતરતી જોઈ તે અજબબીથી છક થઈ જતો. કેટલીક બાબદમાં સોલીનાં ભાગાં તુટાં સ્નાન ઉપરથી તેહેમીના તેને માફું નહીં લાગે એવી સભયતા અને દુરઅંદેસીથી તેના વીચારોથી જુદી પડતી ત્યારે સોલી વધુ સભયતા અને દુરઅંદેસીથી તેણીને સાળાસી આપી પોતાની ભુલ કબુલ કરતો અને તેથી તેમનું દીલ એક બીજાં ઉપર વધુ મજબુત થતું. વલી સોલી એક અઠંગ વળાડનાર હતો. “વાયોલીના” તે ખાં હતો. તેની મુસાફરીની જણસોમાં “વાયોલીના”ની જગો પેહેલી હતી અને તેજ પરમાણે “તેહેમીના” અઠંગ ગાનારી હતી. ઈંગરેજ, ફ્રેંચ, ગુજરાતી અને હીંદુસતાની ગાયનોની તેણીએ સારી તાલીમ લીધેલી હતી, એટલે દરેક મેલાવડાની આપેરીએ તેઓ બંનેની અગત પડતી. પરથમ તેઓ એક બીજાંથી શરમાવા લાગાં પણ જેમ દોસતી ધારી થતી ગઈ તેમ તેમ શરમ દુર થઈ અને તેઓ પોતાનાં મધુર ગાયનથી સરવેને આનંદ પમાડવા લાગાં. સોલી માતર “વાયોલીના” વળાડતો અને તેહેમીના પોતા ના ઠંડા ધીમા મધુર હલકથી તેમાં મીઠાશ ભેલતી. એ રીતે જેમ તેઓ એક બીજાના સંબંધમાં વધુ આવતાં તેમ તેમની દોસતી ધંભીર રૂપ પકડતી અને સોલીનાં કુઈનાં સરખાં પાહાવન અને પોહોચેલાં બાનુને મનસે તે સધલું મન ભાવનુંજ હતું. એક દીવસે જ્યારે કુઈ તેહેમીનાનાં મીઠાંમાસી સાથે એકલાં વાતે વલગેલાં હતાં ત્યારે તેવણે તેહેમીનાનાં લગનની વાત છેડી. માસીએ ટુંકમાંજ કાસર પઠાવી કે “માય એ પોરી જો સમ જતી હોય તો આજ એનાં લગન થાય. એની માસીનોજ એક દીકરો છે કેવો હીરા જેવો, લાયકીવાલો, અને ગરીબ ગાય જેવો છોકરો છે, મરતાને મર નહીં કહે એવો ગરીબ છે પણ કોણ જાણે ઉંધે દહાડે એ દુકતીનેબી શું ઉંધું સુઝ પડેછે કે ખસ એકની એકજ હુક ધરી બેઠીછે. એને તો ખધી વાતે શીખેલો ભણેલો વર જોઈયેછે, પણ એટલું નથી જોતી કે શીખેલો હરો પણ “દીની માસીના દારાહાહના” જેવો સદગુણી નહીં હશે તો પછી તેને શીખેલું ભણેલું શું કામ લાગવાનું. પણ આજની નાદાન પોરીઓ જરા શીખી એટલે ખસ વકીલ અને પારીસટર ઉપરજ ધરી પરવા નીકલે ત્યારે હુંબી જોવું છું કે કેવો “બેરીસટર” વર મેલવેછે અને તે કેવું સુખ ખતલાવે છે ?

ખચાઈ કુઈ—પણ જ્યારે તમારાં બેનના દીકરાની એટલી ખધી તારીફ કરોછો ત્યારે તમારીજ એક દીકરીને તેની સાથે ઠંકાણે કાંય નહીં પાડતાં ? ખાંચમાંથી જે એક આંછી થઈ તે ખરી.

મીઠાંમાસી—હારે માય મારી તો ઘણીબી મરજી છે, પણ શું કરું એક તો ઉમરનો ધણો ફેર છે અને વલી મારી દુઃખી દરદી છોકરીઓ તે જીભરાયો ના કહે છે. તેને તો ધણી તનદરોસત અને મજબુત ખઈરી જોઈયે છે અને તેહેમીનાબી ક્યાં પારકું ખચું છે એહેનનું તેબી વલી કોણનું—મારી દીકરી જાણીનેજ તેને ઠંકાણે પાડવાની ઈંતેજરી

ખતાઈ છું પણ એ પોરી કોઈને મચક આપતીજ નથી, બધી વાતે કેહેનસર અને હીર જેવી છે પણ પરણવાની વાત આવી કે વાઉની કાંની ગલે વલગવા આવે છે. બેહેન, અને તો તમેજ એને એ બોલ સમજાવી માસીના દારાશાહ સાથે ઠકાણે ખાડો તો ધણી મેહ રખાંની થશે.

ખચાઈ કુધ—હા માય હા, મારી આંખને જોરે. કાજ કરવાનું તો સવાખનું કામ છે. અમસાં પોતીકાંનું આપણે હાથે જાતે કરીયે તેમાંજ શોભા છે. મુવા કાજ કરનારાઓ એકનું ચાર કહી કેટલાક અધવચમાં તરાપો દુબારી એકનું સાંધે છે તો સોનું ભાંજે છે, વધી શું બધાંનેજ જોડાં ગોઠવી આપતાં આવડે છે કે? એખી ડાહપણ અને અજમાએસનું કામ છે. બોલતી આવરાંઉ અમારું આટલું મોટું કુટુંબ છે પણ એકેએક ખચાંનું કારજ મારેજ હાથે થયલું છે. કહે છે કે નવાં બધાંવેલાં સાત દખમાનો સેજદો કીધો અને સાત જોડાં સાંધ્યાં તેના જેટલું સવાખનું કામ બીજું કોઈજ હોશે. બેલારાક તમારી તેહેમીનાને મારી આગલ જરા એખલી મોકલજો અને બોદાનું ચાહાવું હશે તો માયેરાંનનેજ જરા આપીને આપણે બધાં સાથે મુંબઈ પધારશું.

મીઠાંમાસી—મરે તમારી ભલાઈ ઉપરથી તમારે મોઢે શાકર.

પ્રકરણ પમું.

એક ભણેલી બાનુની ખુલદં ઊમેદા.

બીજેજ દીવસે મીઠાંમાસીએ પોતાનું માથું દુઃખવાનું ખાહાંનું કાહાડી તેહેમીનાને પેલાં માતપર શેઠાંણી બચુબાઈને તયાં જવાને ફરમાવયું. બચુબાઈને તયાંનો માલી આવીને કહી ગયો હતો કે “બાઈકા જીવલા ખરા નહી હાએ તે આજ એરુન શકેલ નહી” આ ઉપરથી બચુબાઈની ખખરઅંતરને ખાહાંને મીઠાંમાસીએ એક આયા સાથે તેહેમીનાને એખલીજ મોકલી. મીઠાંમાસીની વડી દીકરીએ સાથે જવા માંગયું, પણ મીઠાંમાસીએ તેણીને અટકાવી કે “મરે એક દહાડો ફરવા જવા વગર તારો જીવ રહે છે, હું માય જેવી માય માથું ફાતી જાય એવાં દરદથી તવલુંછ તયારે તું દીકરી જેવી દીકરી માયને વખાતી નાખી કયાં જવા સારું તઈયાર થઈ? જોવારે આએ જમાનાની છોકરીઓ!”

તેહેમીના—માસી કાંઈ નહી તમે નાંજાંને જવા દેવો હું તમારી આગલ રહેવરા.

મીઠાંમાસી—નહીરે દીકરી, એ દુકતીનો એવી અભાગનો આદત ભાંજવી બેઠયે જ માય, બચુમાયની ખરોખર ખખરઅંતર લઈને વેહેલી આવજે, અને મારી ધણી ધણી દુવા કહેજે અને કહેજે કે મુતું અભાગયું દુઃખ લાગું છે તે શું કરીયે? તમારી આગલ આવવા સારું તો ધણીખી જીવ ખરે છે.

આટલી વાતચીત પછી તેહેમીના એક આયા સાથે બાઈનાં મુકાંમ તરફ ગઈ. જઈને જોય છે તો બાઈ સાહેબ પોતાના ભતરીજા સોલી સાથે “બેઝીક” રમતાં હતાં અને તેમની માંદગીનું તો નામખી નહી હતું. ચાલાક તેહેમીના તુરત સમજી ગઈ કે મોઢે ઘેરની બાનુ એને માંદી પડતાંખી વીલમ નહી અને સાજી થતાંખી વીલમ નહી. જરાક સરકમ થયો તો બએ ડાકટરો તેમને તયાં આવેલાજ છે. ખરોખર તેજ પરમાણે ખખરઅંતર પુછતાં જણાયું. બચુમાયે પોતાની હકીકત જણાવતાં કહ્યું કે “આરે માય તું બોલ ના, સવારની સુતેલી ઉઠી તયારનો કાંઈ સરકમ તો સરકમ કે જાણે અતયાર સુધીમાં હજાર છીંક

આવી ગઈ હોશે.—વહી તે સાથે કાંઈ પાણી પડેછ કાંઈ પાણી પડેછ કે જો તે બધું વાસણમાં ઝીલ્યું હોય તો એ ચાર હાંડા ભરાય—મરે એટલું બધું પાણીથી તે માથામાં ક્યાંથી આવ્યું હશે? પછી તો દશએક વાગતાને સુમારે પાસેથી જીભરાયા ડાકટરને બોલાવયા અને તેવણે કાંઈ દવા લખી આપી તેના એ તરણ ભાગ પીધા પછી જરા કલાકએક થયો હમણાંજ જીવને કરાર થયોછે.

આ પરમાણેની હુકીકત કહયા પછી શેઠાંણી પાછાંએ હુપી અસારત કરી પોતાના ભત્રીજાને તથાંથી ખેરવયો અને ગામ ગપાટાની અનેક વાતચીત કીધા પછી તેવણે તેહે મીનાનાં લગનની વાત છેડી. તેવણુ બોલયાં—જો દીકરી, હવે તું કાંઈ છેક નાની નથી. પચીશ વરસ તો પુરાં થયાં અને આજકાલ છવીરામું બેસશે—વહી તું કાંઈ કોઈની આશીઆલી નથી—આપી જતાને ખોદા બેહેસતનું મુકામ આપે તે તેવણુ તો કોઈનીબા તુંને આશીઆલી રાખી ગયા નથી. જો દીકરી, તું કાંઈ જાણેછે કે આપણુ બાનુઓનાં સંબંધમાં આટલી બાબદ સરવે પરણનાર છોકરીઓએ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈયે. “લગનનાં બળર”માં કુમારીકાઓની કીમત ચંદ્ર પંદરમાં વરસથી વધવા માંડેછે તે છેક વધી વધીને વીશ એકવીશમાં વરસ સુધીમાં પુરી થાયછે અને ત્યાર પછી એકસ માનજે દીકરી કે તે કીમત પાછી ઘટવા માંડેછે. તમે આજકાલની પોરીઓ ખોટી મગફળીમાં સારું માડું જોતાં જોતાં ધરડી થાવોછો અને પછી બધી વાતે તમારા ભાવ ધટી જાયછે, કોઈ તમારી દરકારખી કરતું નથી. દરએક કુમારીકાને વીશ એકવીશ વરસની ઊંમર સુધીમાં પરણવાની જોટલી જોગવાઈઓ મલેછે તેટલી ત્યાર પછી મલી શકતી નથી, માટે વેક દીકરી, હજી તો ખોદાની આપેલી તંદરેસતી અને ખુબસુરતી છે તથાંસુધી કાંઈ સમજ અને નહી તો જનમ સુધીનો પસતાવો રહી જશે.

તેહેમીના—બચુંમાય તમે કહેવો છો તે હું બધું સમજીશું, પણ એ કામમાં ઉતાવલ પણ કાંઈ ઓછો પસતાવો ફાવતી નથી. “જિતાવલેથી પરણવું” અને જનમ સુધી પસ તાવું” એ બેજ એકસરખું ગણવામાં આવેછે.

બચુંમાય—ઓ વાપ, એ વહી કોણે કહ્યું? લેતી એમ તો હું પોતે સાત વરસની પરણેલી હતી અને આજે દીકરા દીકરીવાલી થઈ અને ખોદા રાખે મારા ધણીનું હજાર વાતનું સુખ જોવું છું તેમાં પસતાવાનું શું છે? એ તો નસીબમાં જ લખેલું હોય તે થાય. આજે જ લોકો જોઈ જોઈને પોતાની પસંદગીથી પરણે છે તે લોકો શું પાછલથી નથીજ પસતાતાં કે? લેવો હું તેના એવા દશ દાખલા આપું કે જ્યાં મોટી ઊંમરનાં એક બીજાંની પસંદગીનાં લગનો થયલાં હતાં તોપણ ધણી ધણીયાંણી વચે તેઓને એક બીજાંનું મોડું જોવાનો વેહેવાર રહેલો નથી. તે કરતાં હું ક્યાં તુંને કહું છું કે તારે વગર પસંદગીએ પરણવું. આજે પચીશ વરસની કેઈ છોકરી પોતાની મરજના ધણી વગર પરણે છે કે તું પરણવાની હતી? પણ જો માય પેલો દીનીમાસીનો દારાશાહ કેવો ગરીબ ગાય જવો દીકરો છે—કાંય અમઠી એડાં કાઢાડેછે? બીચારાં મીઠાંમાસી તારે સારું તે દહાડે કેટલો બધો ખલાપો કરતાં હતાં.

તેહેમીના—હા માય હું જાણું છું કે દારાશાહ બીચારો ધણો નેક, ખુનીઆદ, ભલો, લાયકીવાલો મારો મસીઆઈ ભાઈ છે પણ હું શું કરું માતર ભાઈ તરીકેજ તેને ચાહા વાને હું તઈયાર છું પણ ધણી તરીકે તે ચાહી શકે એમ મને લાગતું નથી.

બચુંમાય—પણ તેના કાંઈ સખખ ?

તેહેમીના—સખખ એટલેજ કે તે કાંઈ ધણો શીખેલો ભણેલો નથી. લગનથી ધણી ધણીયાંણી એક ગણાયછે પણ તે માતર નામનાંજ એક નહી પણ તેમના વીચાર સાથ

વીચાર, જીવ સાથે જીવ, શોખ સાથે શોખ, એક બીજાંમાં મલી જવાં જોઈયે. એમ બને તોજ એક જોડું ખરેખરું સુખી થઈ શકે—અને નહીં તો લગનનું સુખ માતર પાહરનું પોકલ અને આસપાસનાઓને ડગનારું છે. હવે તમેજ યોલો માય કે મારો શોખ મારા ઈંગરેજી અભયાસને લગત પછીથી ચાલુજ રાખવાનો છે, મારી જીંદગીની મુખ્ય ઊમેદ જમ એક સદગુણી માતા અને પતીવરતા મોહોરદાર થવાની છે તેમજ એક વીદ્યાનંદ આવંદની ભણેલી મદદગાર થઈ, બેઠિના ચાલુ અભયાસ અને અરસપરસની મદદથી અમારી કુરસદનો વખત મારી વગર શીખેલી બેઠેલીઓનાં ભલાંને ખાતર અરપાણુ કરવાનો છે. એ એક ખુલંદ ઉમેદ છે. કદાચ તે એક સવપનોથી હોય. પણ જ્યાંસુધી તે પાર પડશે નહીં ત્યાંસુધી હું મારી જીંદગીની ખરી મક્કસદ પર આવેલી વીચારીશ નહીં.

ખચુંમાય—મરેરે તેહેમી તું તો કેથી મોટી રીલસુક નીકલી? મરે તું શું બકે છે તે તો હું પુરું પાઘરું સમજતીથી નથી. વલી આપણે બધરાંઓની જીંદગીની મક્કસદ રાંધવું સીધવું, સીવવું, સાંધવું અને ઘણી તથા બધાં છોકરાંની ઘટતી માવજત કરવી બીજી શું હોય?

તેહેમીના—નહીં માય તમે જુલો છો. ખોદાએ આપણે માટે એ ઊપરાંત બીજી પણ ફરજો કીધેલીછે. એક ભણેલી સ્ત્રી એકાદ ભણેલા ભરથારની સાહેતા તલે પોતાની ભલા ધિના વીસતાર પોતીકાં ધરની પાહરે પણ પાંથરી શકેછે. તમે ધેરની ફરજો તો દરશાવી છે. તે ઊપર પરથમ ધ્યાન પુગાડવું એ તો આપણો ધરમજ છે પણ તે ઊપરાંત બીજી આપણે માટે ઘણું ઘણું કરવાનું છે તે સઘણું હું હાલ દરશાવવા માંગતી નથી—કેમકે તે મારાં મગજમાં રમી રહેલો માતર એક સવપનોજ છે. તમે તો સાંભલી કદાચ મને હસી નાખશો, કદાચ તમે મને ઘેલી ડેડવરો, ખરેખરી કેલવણીના પરકાશ વગર તમે મારી ઉમેદો પુરેપુરી સમજી શકશો નહીં.

ખચુંમાય—પણ યોલતો ખરી, હુંબી તો બાણું કે તું આજકાલની એક નાદાંન પોરી શું શું કરવા માંગેછે?

તેહેમીના—ખચુંમાય પેહેલાં તો તમે મને “નાદાંન” કહેવો છો અને તથાર પછી “પોરીના” એલકાખ આપો છો તથારે એક “નાદાંન પોરીના” વીચારેથી નાદાંનજ હોવા જોઈયે માટે મને નાહેકની તસદી આપી શું કામ મારી ખુલંદ ઉમેદોની હસી કરાવો છો.

ખચુંમાય—નહીં, નહીં, મારા સમ તેહેમીના, મને રડે જો તું નહીં કહે તો. મને તે બાણવાની ઘણી મરજી છે; હુંબી તો બાણું કે તારી ઊમેદો કેવી છે.

તેહેમીના—તથારે સાંભલો, એ ઊમેદ એટલી ખુલંદ છે અને એ કામ એટલું મહા ભારત છે કે તેનો પુરેપુરો ખયાલ પણ મારાં મગજમાં આવી શકતો નથી. તોપણ જેવી ભાગીતુટી રીતે હું તે સમજું છું, તેવીજ ભાગીતુટી રીતે હું તે સમજવાની કોશિશ કરીશ. આજે તમે જણાવો કે આપણી પારસી બેઠેનોઓની હાલત કેવી છે. સુધારા અને છુટાપણાનાં પવીતર નામો હેડલ કેવું અતેરું, ઊઘડિપાણું, ઈત્યાદી બેમલાજે ફરવા હરવાનું અને બીજી છુપી ખલીઓ કે જે વીશે હાલ હું ઝાઝું યોલી શકતો નથી તોપણ તે વીશેની તમામ આખરદાર મરદ આરતોની પછી ખાતરી થયલીછે તે સઘણું એ અસીલ અને પુરાંનો કોમ મધેથી દુર કરવાનું કામ જેટલું એક અખલાથી ખની શકશે તેટલું મરદોથી ખની શકનાર નથી. હું કોછળી રીતના ખરા સુધારા અને સ્ત્રીઓનાં છુટાપણાનાં વીરૂધ્ધ નથી પણ આડે રસતે ઊતરી પડેલા હાલના આપણા સ્ત્રી સુધારાને જો રાહા ઉપર લાવવો હોય તો તેનો માતર મને એકજ રસતો સુઝે છે અને તે એ કે સીધે રસતેના ખરા સુધારાઓ તેઓમાં ઊપરાસાપરી દમખદમ વગર આંચકીએ દાખલ કરવા.

ખચુંમાય—પણ હીકરી જરા મને સમજ પાડશે કે સીધા સુધારા શું અને વલી આડા સુધારા તે કેવા હોય. મરે આજના સુધારાને નામનાં ખેણકોટકોનો ફરો સુમારજ નથી.

કુદ્યે “આખને જોરે” બળવેલું કામ.

તેહેમીના—હા, માય તે હું તમને કહું. ખરા ખોટા સુધારાને જીલ્લ પાડવાનું ધણું મુશ્કેલ છે ખરું તોપણ તે ખાનુઓને લાયકની કેલવણી આગલ પોતાની મેલે સેહેલ થઈ પડશે. સુધારાને ખાણને બુલાવામાં પડેલી મારી બેહેનીઓને પરથમ તો જિંયા ધોરણની પુરેપુરી કેલવણી અપાવવી જોઈએ અને તેમાં નીતી અને ધરમની કેલવણી એવી રીતે સમાવવી જોઈએ કે ખરું ખોટું પારખવાની શક્તિ તેઓમાં પોતાની મેલેજ આવી શકે. આવી રીતની જિંયા કેલવણીથી મારી બેહેનીઓની એકવાર નજર ખોલયા પછી તેમને લાયકના ખરા સુધારાને આગલ ચાલતાં વીલમ લાગશે નહીં. પછી તેઓ પોતાની મેલે સમજ શક્શે કે આજના પરચાલુ પોશાકો જેમ જરૂરના નથી તેમજ તેમાં તેમની સંસારી જીંદગીનું ખરું સુખ સમાયલું નથી. તેજ પરમાણે નીતી અને વીવેકની પુરેપુરી કેલવણી પછી કોઈખી મારી સમજી બેહેન પારકા મરદોના મેલાવડામાં પોતાના ધણી યા પીતાની નેગેખાંતી વગર જવામાં શોભા ભરેલું વીચારશે નહીં. ખાહેરના રખડરઝડના એ અનગમતા શોખને લીધે પોતીકા જીવ કરતાં વધારે વાહાલાં ફરજોને હાલતી બેકદર માતાઓ આયા અને હલકા નોકરોની સંભાલ તલે સોંપી નબરવસ રહી તેમના બવમાં નુકશાન કરે છે તેનો પણ ઉત્તમ પરકારની કેલવણીથીજ રસતો આવી જશે. માટે ખાઈપીને મારે ખાનુઓની ઉત્તમ પરકારની કેલવણી પાછલજ મંડુલું જોઈએ કે જે કેલવણીથી તેઓ પોતાનાં ઘરોને સુખી અને સદાનાં હસતાં બનાવી શકે એટલુંજ નહીં પણ તેથી તેઓ પોતાના ખાવીં ડોની નામનીજ મોહોરદારો નહીં પણ તેમની ખરોખરની, તેમની મદદગાર, તેમને સાહે તાબરી, તેમની જીંદગીની લડાઈઓમાં ઉલત અને ઉમંગથી ભાગ લેનારી થઈ પડે અને પછી વાતે એક ઉદયોગી જીંદગી ગુજરવાને સામરથવાંન થાય.

ખચુમાય—પણ ઘેલી એ ખચુ શું તારાથી એખલોથી થઈ શકવાનું છે ?

તેહેમીના—ખચુમાય તમે વાજખી ખોલો છો. એજ એક મોટી મુશ્કેલી છે. હું એ વીચાર પાછલ લગભગ ઘેલી થઈ ગઈ છું. રાત અને દીવસ મને એન પડતું નથી. પણ હું પોતાને એટલીખધી કમીની વીચારું છું કે એ મહાભારત ખ્યાલની મુશ્કેલીએજ મને ઉલત આપી છે કે અગરજો મારા આ સવપના મધેના હજારમાં હીસા જેટલુંખી બે ખબવવું હોય તો એક ઉત્તમ, બણેલા, અને પરમારથી વીચારો ધરાવનાર ખાવીંડનોજ હાથ ઝાલવો, કે જે પોતાની દુરઅંદેશીથી મને રસતે પાડી શકે, જે પોતાની લાયક સલાહઓથી મને આગલ વધારે, જે પોતાની કીમતી મદદોથી મને ઉતેજન આપે, જેનો જીવ મારા જીવ સાથે, જેનો શોખ મારા શોખ સાથે, જેની ઉલત અને ઊમેદો મારી ઉલત અને ઊમેદોમાં આમેજ થઈ ગયલી હોય એવોજ ભરથાર મેલવવાને હું ઈતેજર છું અને મારી ખાતરી છે કે ગમે એટલી બલાઈઓ સાથના દીનીમાસીના દારાશાહથી તે કદી ખની શકવાનું નથી.

ખચુમાય—જો દીકરી, હવે તું જે કહે છે તે મારા ધયાંનમાં ઉતરે છે પણ એવો વર હાલના વખતમાં તું ને ક્યાંથી મલવાનો છે ? આજે તો માટીડા ખધા એકલપેડા, સડે પોત પોતાનું કરવા પડેલા, અને ધણું થાય તો ગાડીમાં સાથે લઈને ફરવા જાય. સારાં કપડાં પેહેડાવી અને સારું સારું ખવડાવી આપણને રાજી રાખે પણ જરા એમ કહીશું કે જી બે કામ કરતા આવજો તો ખઈરીને નામે જીભરાયાઓના માથાંના માંગતાને

તાપ ભરાઈ આવે. પણ વારં મારા ભાઈના દીકરા સોલીને વરે તું શું ધારે છે? કેવો મજેનો શીખેલો, ભણેલો છોકરો છે. વધી સોવામનોળી કેવો છે કે જાણે જાંગલો. જો દોકરી હું કાંઈ તુંને જીદી બોલોસ કરી સીસામાં ઉતારવા માંગતી નથી. તારી સાત વખત ખુશી હોય તો એ વીરો વીચાર કરજે. એ તો જીભરાયો છ માસમાં “સોલીસીટ” થઈને ખાહાર પડશે એવા વીચારથી એટલાં બધાં તો સારે સારે ઘેરથી તેને માટે માગાં આનો તુટાતુટ પડે છે કે સડેને જવાબ આપતાં આપતાંથી કંટાલો આવયો. બસ એ કારમખો એકનો એકજ બોલ ધરીને બેઠો છે અને તે એકે મારે હમણા નથી કરવું. જે થાય તે પરીક્ષા પડી. એ અખઈ રહ્યાને મેં પાલી પોશીને મોટો કીધો અને આંખની આગલ ઉછેરીયો છે, અને મારી ઉમેદ છે કે એને હુંજ મારે હાથે કોઈ સારે ઘેર ઉકાળે પાકું. માખાપને તો બેહેસત તે બીચારાઓ તો એકપુરં ફરજદ મુકી ચાલી ગયાં પણ એ મારા ભાઈના એકપુરા દીકરા સારં પચીસા હજાર જીદા કાહાડ્યા છે અને આણી થી તે પણી મુઘીનું તેનું આજની ઘડી મુઘી હુંજ માથે વાંસે થઈ પુરં કરું છું અને જ્યાં મુઘી આએ ધાંતીમાં પરાંણ છે ત્યાંમુઘી તો હું તેને વીલો મુકવાની નથી. કુઈ મરે જરા એશકી વધારે છે બાકી બીજી બધી વાતે સોલી દીકરો હીરા જેવો છે અને માય બીચારી આજે હાથાત હોતે તો તેને એટલો મોટો અને શીખેલો ભણેલો જોઈ હજાર હોવાઈના દીકરા ઉપરથી મરો શીટતે. પણ તે બીચારીની સરજતમાં દીકરાનું સુખ જોવાનું નહીં લખેલું હોય તે આપણે શું કરીયે. જો માય હજીથી ઘેર જઈને પરોપર વીચાર કરજે, મોઢાંમાસીની સલાહ લેજે, અને જો તારી મરજી હોશે તો હું સોલીનેબી જન્મ તેમ સમજાવી હા બોલાવશા. સોલી દીકરો, કુઈ મરે, મારા તો કેહેનસરનો છે. તે મને તો ના નહીં કેહેરો.

ગરીબ બીચારી તેહેમીના આ માંગણીથી નવા ધબરાતમાં પડી. તેણીને જવાબ આપવાનું સુઝ પડ્યું નહીં. તેણીએ સોલીને નજરે નજર દીડેલો હતો. સોલીના સોવામના દેખાવ અને બોલકની જીબાંને, તેમજ તેના એસકી પેહેરવાસ, મુઘરેલી રીતની બોલવા ચાલવાની ઢપ, ઇતયાદી વરતાણુકે પેહેલે ધરથીજ તેહેમીનાનાં મગજ ઊપર કાંઈક અસર ઊપજાવેલી હતી. વધી તે તેણીની મરજી મુજબનો શીખેલો ભણેલો પણ હતો. પરોપર બચુમાયના આ રીતના અચબુચ સવાલથી તે બીચારી ગુંગલાવા અને ગુંચવાવા પડી. તેણીના એહેરા ઉપર શરમનો કીરમજી રંગનો પરડો ફરી વલયો જેથી તેણીનો મુંદર એહેરો વધુ ઝમક મારવા લાગ્યો, આ શરમને ખાતર તેણીને નીચું જોવાની ફરજ પડી તેટલાંમાં બચુમાયેજ આગલ ચલાવયું :—

“જો દીકરી ગઈ કાલેજ પાસેના ખંગલામાં ઉતરેલા “દારાખશાહ કંટરાકટરની” એક પુરી છોકરીને મારા સોરાખશાહે ફરવા આવેલી જોઈ હશે તે મને પાછો આવીને પુછવા લાગો કે “તમે તેવણને બોલખો છો છોકરો કેવી છે,” હું તો તુરત સમજી ગઈ કે કેથી રોઠની ખાટીમોરો મરજી થતી દેખું પણ માય આજકાલના પઈસા થયલા તેથી શું કાંઈ જાતબુનયાદબી જોવી જોઈયે કે નહીં? એ દુકતીનો બપાવો મારા મમાવાને ત્યાં બપરચી હતો, અને તેના દીકરાએ સરકારી કંટરાકટોમાં આડા બિના હાથ મારી આજે થોડીક પુજી એકઠી કીધી તેથી શું કાંઈ આપણી જાતબુનયાદબી તે કાંઈ બધી ગઈ? પણ આજ કાલના પોશીયાઓ એવું કાંઈ સમજે નહીં. તેમને મનસે તો “રાજને ગમતી રાણી અને છાંના વીનતી આણી.” તેમ જીવાંનયાઓની આંખ આગલ તો એવો પરડો ફરી વલેલો કે “ઘેર ચમાર” બધું તેમની નજરમાં તો સરખુંજ જણાય. મેં તો ટુંકમાં કાસર પઠાવી કે તે દુકતી તો ખાહાર અદરાયલી છે અને તેની ચાલચલણ કાંઈ પાધરી નથી.

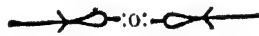
તેહેમીના—અચુંમાય એવદળી તો માફ છે પણ ત્યારે તમે કોઈનાં કાયાં કુમારાં
અચાંને નાહેકનું પદનામ કીધું. એમ તો પછી તે છોકરીનો જીહો સાખો પડી જશે.
તમારા આધાર ઉપર સોરાબશાહ બીજાએને કહે કે તેની ચાલચલણ પાધરી નથી અને
ત્યારે તે બીચારીનો બિઠાવળી કેમ થાય ? મને તો માય એ રીત પસંદ નથી.

અચુંમાય—પણ ત્યારે શું આપરાં અચાંને બાણીજોઈને ફાંસામાં ફાંસાવયે ? પાધરી
રીતે તેઓને ગમે એટલું સમજવયું હોય પણ આજકાલના પોરીયાઓ એકના એ નહી
થાય ત્યારે એવી રીતે સમજવયાથી ફરીથી એવી જીયરીંપીયરીઓનું નામબી નહી લીયે.

તેહેમીના—માફ કરો તો કેહેડું, કે તમારી એ શીલસુશી મારા ધયાંનમાં નથી ઉતરતી.

અચુંમાય—અરે શીલસુશી તો ખરી ગઈ માય હજી તું નાદાંન છે. તારાં કરતાં મેં
ધણી દીવાલી વધારે બેઠછે, દુનીયામાં મારા જટલો અનુભવ મેલવતાં હજી તુંને વીલમ
છે. પણ હવે જે તે મને જવાબ આપ. મારા સોલીને માટે એલાશક મીઠાંમાસી સાથે
મસલત કરી જે તે જવાબ આપશે તો અમુને બીજાંઓને જવાબ આપવાની કાંઈ સમજ પડે.

આટલી ગોઠતેગો પછી તેહેમીનાએ તયાંથી રૂપસદ લીધી. પણ ઘેર જતાં રસતો
કેમ વીતીયો તેની તેણીને કશી ખબર હતી નહી એટલું તેણીનું ધયાંન આ સવાલના
ફડવા ઉપર ચકચુર થયલું હતું. તેણીએ સોલી અને દીનીમાસીના દારાશાહ વચ્ચે ધણીક
રીતના મુકાબલાઓ કીધા. જેમાં બધી વાતે સોલીજ ચઢીયાતો દીસવા લાગો. આ પચીશ
વરસની તોપણ નાદાંન છોકરીએ સોલી અને દારાશાહના બાહેરના દેખાવનો મુકાબલો
કીધો, તેમની બાહારની રીતભાતનો મુકાબલો કીધો, તેમના બોલવા ચાલવાની વરતાણુકને
મુકાબલો કીધો, અને છેલ્લે તેમની કેલવણોનો મુકાબલો કીધો. તોપણ તેણીને તેમના
ભીતરના સદગુણોનો એજ પરમાણે મુકાબલો કરી બેવાનું બાંણુ રહયું નહી. દારાખ ઠંડો,
ધીરો, થોડું બોલનારો, બેઠ તપાસીને ચાલનારો, સાદો, હોલ દમામ વગરનો, એકમારગી
સવભાવનો હતો તે તેણીને ગમયું નહી. સોલી આકલો, બિતાવલો, ધરપચીયો, ધણું
બોલનારો, હરએક કામમાં એકદમ જીજાવનારો, ફાંકડો, એસધી, હસમુખો, અને પુશકલ
ડોલ ધાલનારો હતો તે ઉપર તેહેમીના મોહીત પડી. તેણીને લાગું કે તેણીની સરજત
માટે જનમ પામેલો ભરથાર સોલીજ હોવો બેઠયે.

પ્રકરણ ૭ મું.

માસી બાંણેજની મસલત.

અચુંમાયને તયાંથી તે દીવસે તેમની ખબરઅંતર મેલવવા ગયલી તેહેમીના ધારા
કરતાં સેહેજ મોડેથી પોતાને ઘેર પાછી ફરી. તેણીનો એહેરો ધભરાયલો હતો. તેણીના
બોલવા ચાલવાનું કશું ઠેકાણુંજ નહીં હતું. તે રાતના તેહેમીના લગભગ બુખીજ સુતી.
નામને ખાતર સરેસતા પરમાણે તે ખાણુ ઉપર બેઠી ખરી પણ થોડાવારમાં માતર ચન
એરીને બીઠી ગઈ. વલી સરેસતા પરમાણે સરવે સાથ છેક મોટી રાતવેર હસવા બોલવાને
પદલે એક એકાંત ખુણામાં એખલી બેસીને વીચાર કરવા લાગી. તે બીચારી એટલા બધા
તો અંદેસાઓમાં અતવાઈ ગઈ હતી કે તેણીને શું રસતો લેવો તે પણ સુહુજ પડવા
લાગું નહી. સોલીના અંદેસામાં તે દેવાંની બનેલી હતી. કોઈવાર આણાકાંની સાથ અગરજો
તેણીને વાતચીતમાં બાગ લેવો પડતો ત્યારે તે ધકમાંને ધકમાં શુંનું શું બોલી દેતા

હતી. સરવે વીચારમાં પડયાં કે સદાની હસતી બોલતી અને રમકડાં સરખી તેહેમીનાના જીવને કાંઈ પણ અડચણ હોવી જોઈએ. કાંઈ પુછતાં બેહેન માથું દુખે છે, તે કાંઈ માથાં ઉપર હાથ ફેરવી તપાસતું કે આંગમાં કાંઈ તાપપાપ છે, પણ તેહેમીના સરવેને જવાબ આપતી કે નહીં કાંઈ નથી, જરા જીવ ફરે છે. મીઠાંમામીએ જીવ ફરવાનું નામ સાંભલી મરીનો કાહાવો ખનાવી મંગાવયો અને બોહોસ ઉપર બોહોસ કરી એક મોટા કાંશીએ ભરીને પાઈ દીધો.

કાહાવો પાયા પછી તેણીને માસીએ સકારેથી સુઈ જવાની ફરજ પાડી, પણ શું તેણીને હમેશાના સરખી તનમનને રાંતી બખરાનારી ઊંધ આવી હશે? બીલકુલ નહીં, આખી રાત તે બીચારીએ હજારો અંદેસાઓમાં ગુજરી. સવાર પડતાંમાં સકારેથી ઉઠી જાણે કાંઈ હોયજ નહીં તેમ ધારા પરમાણે સઘલાં કામકાજમાં લાગવાની તેણીએ ધણીબો કોરોશ કીધી પણ તેણીની વરતાણુકમાં, રીતભાંતમાં, બોલવા ચાલવાના અવાજ વતીકમાં જે અતીશય ફરક પડી ગયો હતો તે જોકે ઘેરનાં બીજાં સરવેને માલમ પડી શક્યો નહીં તોપણ પાકત ઉમર અને અનુભવવાલાં મીઠાંમાસી તુરત તે માટે પામી ગયાં. તેવણે લાગ ફાવતાં તેણીને પોતા પાસ એપલી બોલાવી પેટમાં ચાંપી અને તેણીના મખમલ સરખા સુવાલા ગાલ ઉપર એક એક પથાર ભરેલો બોસો લઈ બોલાસો પુછ્યો કે “બોલ માય તુંને શું છે, મને તારા એનચાલા કાંઈ ઠીક લાગતા નથી, હવે હુંજ તારી માય છું એમ સમજી જ્યાં હોય તે મને કહે—તું હસતી રમતી છે તો મારા ઘેરનો સ્તીંગાર અને મગફળી છે—અને તુંને હું કોઈબી વાતે દુખી થવા દેવશ નહીં. જ્યાંવેર જાંદગી સલામત છે ત્યાંવેર દીકરી “તેહેમી” ખાતરી રાખજે કે તારાં એક આંગલાંને હું વાંકું થવા દેનાર નથી.”

આ વચાખ્યાંન સાંભલી તેહેમીનાએ એકદમ છોડી મુક્યું. તેણીનો દીવો ભરાઈ આવેલો હતો જે નહીં ચોખાવી શકાવાથી ગોયા તેણીની કોમલ ચશ્મો મધેથી મોતીના દાનાઓનો નવધાર વરસાદ વરસવા લાગો. તેણીએ એકાદવાર બોલવાની કોરોશ કીધી પણ તેણીથી કરો જવાબ આપી શકાયો નહીં.

મીઠાંમાસી—જા દીકરી સપરમો દહાડો બપોરી વખત એમ શું ચેડાં કાહાડેછ? મુવાં કાંઈ માઠાંનાં માગતાંની અવર આવી હોય તેજ આવા ધરોધર વખતે રડે. બોલતો ખરી કાંઈ બોલે તેનો રસતો થાય કેણી? શું છે શું, કાંઈ સમજ તોપડે. કાલની બચાંમાયને તયાંથી આવીછ તયારનીજ કાંઈ મોઢાં બિપર ચોખરો લેઈનેજ ફરતી દેખાયછે તે શું હું તો કાંઈ જાણું? દીનીમાસીના દારાશાહને માટે તેવણે કાંઈ શીખાંમણુના બે બોલ કહ્યા હોય તો ભલે તેમાં શું મુજકો છે. પરણવા અદરાવામાં તારા સરખી બિમરે પોહિંચેલી અને બધી વાતે સવતંતર છોકરીને શું કાંઈ ફરજ પાડવાનું છે કે તું એમ ચેડાં લઈ બેઠી.

તેહેમીના—મીઠાંમાસી તમે મારાં મરનાર માયની જગો રાખનાર છેવો. તમારી મરજી અને હોકમ વગર મારાથી એક દગલું આગલ ભરાવાનું નથી, તોપણ હમણાં તમે જે બોલયાં તે શું ખરેખરાં અંતઃકરણથી બોલયાં છો કે મારા સરખી ઉમરે પોહિંચેલી અને સવતંતર બાંણુજીને તમે તેણીની મરજી માફકનોજ વર પસંદ કરવા દેશો, અને કોઈબી જાતની અનધટતી અડચણ લેઈ તમારી મરજી માફક પરણવાની ફરજ નહીં પાડશો?

મીઠાંમાસી—દીકરી તું કહે એવા કસમ લઈને હું કેહેવશ કે આજના જમાના પરમાણે દીકરા દીકરીને પરણાવા અદરાવામાં જે માખાપો વચે પડે તે ખાસરાં ખાઈનેજ મરે. માખાપની પસંદગીનાં લગનમાં જે સારું થાય તો જમાનાના નગુના દીકરા દીકરીઓ

કહેવા નીકલશે કે એ તો અમારાં નસીબથી અને અમારી ભલી વરતાણુકથી થયું. જો તેમાં ખોદા ન કરે ને કાંઈ માફું થાય તો માખાપોની કમખખતીજ, તપલા ખાતાંખાતાં અને ગાલે ગાલે તુપાઈ જવામાં કશું બાકી રહેજ નહી. તે કરતાં તો હજાર દરજ્જે ભલું કે દીકરા દીકરીનાં લગનમાં આપણી પસંદગી યા નાપસંદગી જણાવવી ઘટે તે જણાવી લગનનો સંધલો જોખમ ઉમરે પોહિયેલાં દીકરા દીકરી ઉપરજ રાખીયે કે જથી ખોદા ન કરે ને કાંઈ માફું થાય તોપણ “ગલે ગાંઠ અને મોઢે દુચો” રાખીને તે બીચાં રાંચીને પોતાનો સંસાર નીભાવવાની ફરજ પડે. એજ વીચાર પરમાણે હું તુંને તારી પોતાનીજ પસંદગીના વર સાથે પરણેલી જોવાને ઈતેજાર છું. તું માય વગરનું ખયું તેને હું મારી હુજત યા ખાંનગી મતલબો ખાતર ફસાવવાને ઈચ્છતી નથી. તારાં સુખ માટે પાછલે દીવસે મને મારી મરનાર બેહુન આગલ જવાખ આપવાનો છે અને તેટલાજ ખાતર હું તુંને તારી મરજી મુજબની પરણેલી હાંદગીમાં સુખી થયેલી જોવાને ઈતેજાર છું.

તેહુમીના—(ગલે વલગીને) માસી, માસી તમે કેટલાંબધાં ભલાં છો. તમે મારાં મા યની ખરી જગો રાખી છે અને હવે પછીખી ખોદા કરશે તો તમેજ તે જગો રાખશો. તમે જ્યારે એટલા બધા ખોલાસાથી ખોલયાં છો ત્યારે હું જાણવા માગું છું કે બચાંમા યના ભાઈના છોકરા સોરાખશાહ માટે તમારો કેવો વીચાર છે ?

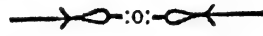
મીઠાંમાસી—જો માય, આપણે તેને માતર બે ચાર દીવસનોજ જોયલોછે, આપણે તેને માટે કશું પણ જાણતાં નથી. કોઈના પણ બાહેરના દેખાવ ઉપરથી ભુલવું સજવાર નથી. તેની ચાલચલણ, તેનાં સોજ સલુક કેવાં છે તે જાણ્યા વગર કેમ વીચાર આપી શકાય. તું કહેશે તો મુંબઈ જતાંને વાર આપણે તેને માટે સંધલી તજવીજ કરીશું, બે ચાર ફાંણે પુછશું પરછશું, અને આપણી ખાતરી થશે તો એના સરખો શીખેલો ભણેલો વર વહી બીજો તુંને કયો મલવાનો છે.

તેહુમીના—પણ બચાંમાય તો તેની પુશકલ તારીફ કરેછે.

મીઠાંમાસી—અરે નાદાંન, વહી કુઈ જેવી કુઈ થઈ તે વહી પોતે જાતે પોતાના ખાપ વગરનાં બચાંને ખુફં ખોલે ? એ લોકો તો પોતાનાં બચાંની ઘણીખી તારીફ કરે પણ તે બપર કાંઈ ભરોસો મુકાય ? ઉતાવલ શું છે દીનીમાસીના દારાશાહનેજ કહીશું તો તે પતાલમાંથીખી સંધલી ખખર લાવી આપશે.

આ મુજબ જોકે ખખર મેલવવાનું દારાશાહને મુંબઈ ગયા પછી સોંપવામાં આવયું તોપણ તયાંસુધી તેહુમીનાનાં દીલમાં સોલીનાં સંઘચરણ માટે જરા પણ શક નહી હતો. તે બીચારી તો તેને ફરેસતા સરખોજ માનતી હતી. જીવાંન માણસોની મોહોખત સંઘ એ પરમાણેનીજ આંધલી હોયછે. પણ કેવું અજબ જેવું છે કે જે દારાશાહ તેહુમીનાના હાથનો ઊમેદવાર તેનેજ સોલી સરખા એક બીજા હરીફ ઊમેદવારની ચાલચલણ માટે તલાસ કરવાનું સોંપવામાં આવયું હતું. પણ ગરીબ બીચારા દારાયે તે માતખર સગીથી લાંબા વખતનો હાથ ઊઠાવેલો હતો. તેઓ વચે એક બીજાના વીચારોમાં એટલો બધો ફરક હતો કે હવે તેને તેહુમીનાના હાથની કશી ઊમેદ રહેલી નહી હતી અને તે ખરાં દીલથી ઈચ્છતો હતો કે તેની વાહાવી મશીઆઈ બેહુન પોતાની મરજી મુજબનો ભરથાર મેલવી ખરેખરી સુખી થાય. પોતાની આ ભલી ઈચ્છાનાં ઝાડ બપર મોહોર આવતા જોઈ ખરી અસરાફ ખસલતના દારાયે તે કામમાં પોતાથી ખનતી મદદ આપવાને કબુલયું. તેણે “સોલી શેઠ,” “સોરાખજી શેઠ,” “સોરાખશાહ સોલીસીટર” માટે જોસતેજો ચલાવા માંડી, અને એક અઢવાડયામાં નીચે પરમાણેની ખખર લાવી આપી :—

સોશખશાહ પોતાના અલીયાસ પાછલ ખુખ ખંતીપણાથી મંડયોછે, જાતે ધણો ચાલાક અને હુશીયાર તેમજ હડેલીમાં ચાન ખતાવી શકે એવી તાલતલાવતવાલો હોવાથી તેના “સોલીસીટર”ના ધંધામાં કાંઈખી શક વગર ધણો ફતેહમંદ થઈ પડશે એમ તેના સીનોરોનો પોતાનો પણ વીચાર છે. જો તે પરીક્ષામાં પસાર થાય તો કદાચ તેના સીનોરો પોતેજ તેને પોતાને તથા મોટા દરમાયાથી રાખી થોડા વખતમાં પોતાની પેઢીનો ભાગયો કરશે. પણ બેટીખાપ ખરાબ દોસતોની સોખતમાં ફરી ઘણું ઉદાઉપણું ચલાવેછે. તેના બેહેસતી બાવા તો એક અરધીખી મુકી ગયા નથી, પણ તેની એક કુઈ છે જે એક માતખર રોક્યાની ધણીયાંણી હોવાથી તેને ખુખતરીસે લાડથી છગાવે છે, આણીથી તે પણી સુધીની તેની સધલી હાજતો તે કુઈજ પુરી પાડેછે. ખીજ ચાલચલણ વીરો કશું માલમ પડતું નથી, પણ તેના ઉદાઉપણાની અને હલકી મોજ તથા તરીમતરાક થવાના ખોટા શોખની જો કાંઈ હદ હોય તો છોકરો તો ખધી વાતે હીરા જેવો લાગેછે.

પ ક ર ણ ૮ મુ .

એક હડીલી છોકરીની એંતાલીયત—જનમ સુધીના પસતાવાનું ભુલ ભરેલું પગલું.

દીનીમાસીના દારાશાહે સોલીને લગતી જે ખપ્પર લાવી આપી હતી, તે કોઈખી રીતે એક જીવાંન કુમારીકાએ પોતાની આખી જીંદગીનાં સુખ દુઃખનો ફડચો કરવાને પુરતી નહી હતી. ખસુસ કરીને તેમાં સોલીની નીતી સંબંધી વસ્તુઓ માટે કશું પણ અજ વાલું પડેલું નહી હતું. વલી તેનો સવભાવ રાંક છે યા પાછ, તે વીરો જેમ તેના હાથની ભમેદવાર કુમારીકા પોતે તેમજ ખીજાં સરવે એકસરખાં અંજાણાં હતાં, પણ તે સધલું એક કોરે રેહેવા દેતાં જટલી હકીકત મલી શકી હતી તેટલી પણ એકદમ તેનો હાથ કખુલ રાખવા ખાતર પુરતી નહી હતી. પોશાકનો ભપકો અને તચાકી કદાચ અનસમજી અને વગર ભણેલી ખાનુઓમાં ધડીભર ચાલી શકે, પણ એક ભણેલા મરદને તે કેમ શોભા આપી શકે? શું એવા હલકા શોખમાં તેમનું ખાયલાપણું સમાયલું નથી? આપણુ ખાનુઓ ખસુસ કરીને મરદોને જે ખાસ સખ્યોસર માન આપી ચાહીયે છીયે તે તેમના મરદને છાજતા મરદાંતગી ભરેલા ગુણોનેજ ખાતર છે.

વલી ખરાખ દોસતોની સંગત માટે દીનીમાસીના દારાશાહે જે કુંકમાં ઈસારો કીધો હતો તે કોઈપણ દુરઅંદેશ કુમારીકાને ભડકાવવાને પુરતો હતો. ખરાખ દોસતો ની સંગતમાં અખીરી ખસલતના અને નેક માખાપના કેટલાં ખધાં ફરજંદોએ પોતાની જીવાંનીમાં ફસી પડી, પોતાની ખાકીની આખી જીંદગીના આખા ભવની ખરાખી નથી કીધી? ખરાખ દોસતોની સંગતમાં ફરેસતાઈ ખસલતનાં ખાલકો માટે જીગારખાંનાઓ, તુરંગો અને વગર આખડનાં ખીજાં મકાણોજ ખોલાં થતાં નથી પણ કોઈવાર ફાંસીનો માચરો વતીક ખીન સંભવીક નથી. ખરાખ મીતરોની સંગત એ ગ્રંથ નાની સુણી યા નજીવી એખ નથી. માણસની ગમે એવી ભલી ખાશીયતોને એ સંગત સેહેજ મુદતમાં એખલગાંમની ખનાવી શકે છે.

છેલે સોલીનું ઉદાઉપણું—પોતાની સખરદખર ભીખારી હાલત છતાંનું ઉદાઉપણું—પણ ધયાંનમાં લેવા જોગ હતું. ખાલઅવસથાથી સર થયલો એ લખ વખત જતાં કેવું

ભયંકર ૩૫ લઈ શકે તે વીચારી લેવું કોઈખી રીતે મુશ્કેલ નથી. ઉદાઉપણાના લખવાલી એક અખલા યા મરદ જ્યાં સુધી પોતાનો એ લખ પુરો પાડવાનાં સાંધનો મેલવી શકે છે ત્યાંવેર સંધલું ઠીકઠીક ચાલી શકે છે. પણ તે ખુરા લખને અનુસરતાં પદસાનાં સાંધનો ધટયા પછી તેઓ નીચમાં નીચ કીચો રસતો નહીં લઈ શકે તે કેહેવાઈ શકાતું નથી. મરદો એવી હાલતમાં પોતાનો શોખ પુરો પાડવાની મતલબ ખાતર ચોરો અને જીગારખાનાં તરફ ધસડાય છે અને અખલાઓના તેથી પણ વધુ ખાનાંખરાખીના રસતા માટે ખોલી રીતે ખોલવાની કશી જરૂર નથી. જાની જોઈને એક ઉદાઉ ખાવીંદનો હાથ કબુલ રાખવો તે પોતાને માથે એક ભયંકર જોખમ ખેંચવા ખરોખર છે.

આ સંધલા વીચારો કોઈ પણ દુરઅવેશ અને ડાહપણવાલી કુમારીકાને પોતાના ખાવીંદની પસંદગી વેલા આવયા વગર રહે નહીં, પણ આંધલી મોહોખતના અંધાપામાં અપંગ થયલા આશકો અને માથુકોને તેવા વીચારો આવી શકતા નથી. તેઓ મોહોખ તમાં એટલાં પદાં ચક્રચુર થયલાં હોય છે કે તેમને પોતાને તો આગલ પાછલના કશા વીચારો આવી શકતા નથી, પણ સાથે લાગી આસપાસનાઓની સમજાવત અને શીખાં મણો પણ તેમના કાનોમાં ઉતરી શકતી નથી. ગરોખ બીચારો તેહેમીના—ડાહી, સમજી, પોતાની વગર ભણેલી બેઠેનીઓને સુધારવા નીકલેલી તેહેમીના—તારો હાલત પણ તેવીજ છે. સોલીનાં સોધાં સરોવર સરખાં સોહામનાં કદ, મદમને ધાતનો કોમલ ચેહેરો, ખાનુઓના સરખો માથાં ઉપર વચોવચથી પાડેલો સેંતો, “કોસમેતીક” અને “ખોમેતમથી” મગમગતા તેના ખાલો, તેના ઈંગરેજી ઢપના એસકી “કોટ,” તેનાં “ફરેંચ કતનાં” “પાટલુન,” તેના “એસનસોથી” મગમગતા રૂમાલ, તેની રૂપાંના મુઠાં સાથની નાજીક લાકડી, તેના ખાહેરથી હસમુખો પણ લીતરથી ડગારો ચેહેરો, તેની અકરકુસ ચાલન, તેની મીઠી સતાકો, એ સરવે ખાહેરના દેખાવોએ તુંને દેવાંની કરી મુકી છે. તારે મનસે ખરાખ ખીતરેનો સાથ, એસકી પોશાકોનો શોખ, અને ઉદાઉપણાનો ખહી તે સરવે નજીવી એમો. છે અને તે કેવી રીતે તે આપણે તપાસાયે.

મીઠાંમાસીએ સોલીની જ્યારે એ સંધલી ખાંમીઓ જાણી ત્યારે તેવણે માયને તોલનાં એક માસી તરીકે એ પોરીયાથી હાથ ઉઠાવાને પોતાની બાંનજીને સમજાવી, પણ અમો ખાનુઓના એક ખુદરતી સરેસતા પરમાણે મીઠાંમાસીની સંધલી સમજાવતે તેહેમી નાને પોતાના હડાવ ઉપર વધારે મક્કમ કીધી. અમો ખાનુઓ જ્યારે કોઈ પણ વાતની હઠ પકડીયે છીયે ત્યારે જો તે કોઈખી મરદે છોડવવી હોય તો તેની એકદમ સામે થવાથી નહીં પણ પરથમ અમારા વીચારો સાથ મલતા થઈ પાછલથી રફતે રફતે સમજ પાડી અમારો વીચાર ફેરવવામાં આવે તો તે સેહેલાઈથી ખની શકે છે પણ પેહેલે ધરથીજ ખાનુઓના કોઈ પણ હડાવની સામે થવું તે ગોયા તેમને પોતાના હડાવને વલગી રહેવાની ફરજ પાડયા ખરોખર છે. એજ પરમાણે જમ જમ મીઠાંમાસી સોલીની ઉપલી ખાંમી ઓને સહરાધાત બરેલું ૩૫ આપવા લાગાં તેમ તેમ તેહેમીનાને તે ઘણી નજીવી લાગવા માંડી અને તે પોતાના ખચાવમાં ખોલી કે:—

“જીવો માસી માણસ પધી વાતે તો કાંઈ ફરેસતા ખસલતનું હોયજ નહીં. દરએક માણસમાં કાંઈ પણ ખાંમી તો હોવીજ જોઈયે. મારો પસંદ રાખેલો સોલી લુચ્ચો ચોતો નથી, ખરાખ દોસતોની સંગતમાં ફરેછે પણ ખરાખ સ્ત્રીઓની સંગત રાખતો નથી, આલસુ અને હરાંમખોર નથી, શીખેલો ભણેલો અને સુધરેલા શોખો ધરાવનાર છે એ શું થોડું છે? હવે એથી બીજું શું જોઈયે?

મીઠાંમાસી—પણ દીકરી મારી એક ઉદાગ્ર અને મોજાલો વર જ્યારે પોતાની સઘલી કમાઈ પોતાના જીવને એખલપેતો મોજ દેખડાવા પાછલ ગુમાવી દે ત્યારે પાયડી અને છોકરાં ઘેરમાં વાર જોતાંજ ઘેસી રહે કેણી.

તેહમીના—ગમે એવો ઉદાગ્ર વર પોતાની પાયડી છોકરાંને નાગાંભુખાં રાખી પોતે મોજ મારે એવો એખલપેટો હોય એમ તો હું મानी શકતી નથી. વલી તે ઊપરાંત હું ક્યાં નાગીભુખી છું. ખોદાએ મને જે પક્ષયું છે તે અમો એજને માટે પુરતું છે. વલી થોડા વખતમાં પરીક્ષા પસાર કીધા પછી એકવાર ધંધો ચલાવા દેવો અને તમે જોશો કે મારો સોલી ગમે એટલું ઉદાગ્રપણું ચલાવી શકે એટલું કમાશે. દીનીમાસીના દારાએ કહ્યું તે તમે સાંબલયું કેણી ? તેવણું કહે છે કે મારા સોરાખરાહ એટલા બધા ચખરાક અને ખાહોશ છે કે થોડા વખતમાં સારી રીતે પોતાનો ધંધો ચલાવી શકશે અને નહીં તો મોટા પગારે તેવણુના હાલના સીનોરો પોતાને ત્યાં રાખી તેમને પાછલથી પોતાના ભાગ્યા કરશે. એકવાર ધંધો ઊપર ધયાંન લાગા પછી તમનેજ હું ખતલાવીશ કે મારો સોરાખ કેવો સુધરી ગયો છે. એ ધંધો એટલી બધી જુશકેલીનો છે કે ભાયગે તે ખીચારાને ખાવાનીખી ફરસુદ મલે. તો પછી એસકી થવાની અને ખીજ મોજરોખની જોગવાઈએ તેને ક્યાંથી મલવાની છે ? વલી એક વાહાલી મોહોરદાર અને સુખી ઘેરની લાલચ આગલ તેને ગમે એવા અતલગના દોસતોનેખી છોડી દેવા પડશે તો પછી ખરાખ દોસતોની સંગત માટે શું કામ ધાસતી રાખવી જોઈયે ? પરણવાની આગમજ મરદો જે પરમાણે ચાલતા હોય તેમજ પરણ્યા પછી તેઓથી ચાલી શકાતું નથી, અને જો તેમ ચાલવા માંગે તો તેમને સીધે રસતે ઊતારવાનું પાયડીઓના પોતાનાજ હાથમાં છે. માટે માસી ખોદાને ખાતર તમારી અડચણોને દુર કરો, તમારી પોતાની મંજુરીયાત આખી એક માય તરીકેના મને આશીરવાદ દેઓ અને મારાં માતા તરીકે સોલી સાથેજ મારું જોડું સાંધી આપો, હું જીવીશ ત્યાંવેર તમારો આભાર ભુલીશ નહીં, આટલું પોલી તેહમીના માસીને ગલે વલગી. માસીએ તેવાંજ હેતથી કાંતી કીધી અને તેવણું બોલયાં કે “દીકરી, પરણનાર તું છે, મને જોકે એ લગનમાં કર્યું સારું સુઝ પડતું નથી તોપણ હું ધંચકું છું કે ખોદા તારી નેક મુરાદ ખર લાવે અને ધણું સુધી જીવીને પરણેલી જીંદ ગીનું સંસાર સુખ આખી ધણું સુધી સુખી અને આપાદ રહે.”

માસી ભાણેજ વચેની એટલી ગોઠતેગો પછી તેહમીનાના માસાએ પણ તેને આ કામથી હાથ ઊઠાવને ધણી સમજાવી, પણ માસા આગલ આ હડીલી છોકરી કરો ખુલાસો કરી શકી નહીં.

માસાએ જે કહ્યું તે તેણીએ મુગે મોઢે સમજ્યું પણ તેણીથી ફરો જવાખ આખી શકાયો નહીં. દીનીમાસીના દારાએ એક પાકા અનુભવી મરદ તરીકે પરથમ તેહમીનાની પસંદગી કબુલ રાખી અને તેવણું બોલયા—કાંઈ નહીં એહેન તેહમી તું કાંઈ ધભરાતી ના, એમાં શું છે જીવાંન માણસો જીવાંનીમાં બધાજ ઉછાછલા હોય પણ રફતે રફતે જેમ દાદી મુછના પાલો વધવા માંડે છે તેમ તેઓને સારી સમજણી આવતી જાય છે. તું તારે પેશીકર રહે. એજ છોકરો તારે લાયકનોખી છે પણ જો એહેન “ઊતાવલા સો ખાહાવરા,” જરા વાર ધીરજ ધર. હજી આપણે વધુ ખપરઅંતર મેલવયે. દરરોજ માણસ વધારે ડાહ્યું થતું જાય છે. કાલે આપણે જે કાંઈ જાણતાં હતાં તે કરતાં આજે વધારે જાણ્યે છીએ અને ખોદા કરશે તો આવતી કાલે તેથીખી વધારે જાણીશું માટે એહેન મારી, જરા સંજુરી અખતવાર કરો, અને પછી બેલાશક તમારો પુરેપુરો ખાતરો કરીને જે ગમે તે રસતો લેવો.

તેહેમીના—બાઈ ઘરાબ હુલ વલી ખબર કાહાડવાનું પાકી શું રહ્યું છે ? તમે લોકો હુપો સંપ કરી શું કામ મને હેરાંન કરો છો. હું માસીને કહી ચુકી અને તમુંનેથી કહું છું કે અમો ખંને એક બીજાંને ખાતરજ સરખાયલાં છીએ. પરણ્યું તો સોલી સાથેજ અને નહીં તો ખસ મારે લગનનું નામ પણ નથી લેવું. અરે અરે આપણામાંથી ખરી સટીઓની મીશાલ “જેગનશાલા” હતે તો કેવું સારું કે એક ખરા પયારનાં લગનની વચે આવનારાઓને છેલ્લી સલામ કરી હું મારો પાકીની જાંદગી તયાં પવીતરાઈ અને મારા પેદા કરનારની ભગતીમાં ગુજારી આ ભવનું તો નહીજ પણ પેલા ભવનું બેહેસત મેલવવાની આશા રાખી શકતે ?

ઘરાબ—શું બોલી તું ? ખરા પયારનાં લગન ? કેમ જાણ્યું કે જેવી તું સોલીને આહેછે તેવોજ તે તુંનેથી આહાતો હશે ?

પ્રકરણ ૯ મું.

એક તરફથી પયારનાં અને બીજી તરફથી પદસાનાં લગન.

બોલી છોકરી ? તે બીચારી આંધલા પયારથી સોલી ઉપર દેવાંની થઈ હતી, પણ વાંચનાર જાણે છે કે સોલી બીલકુલ તેવા ખાલેસ પયારથીજ ગરીબ બીચારો તેહેમી સાથે પરણવાને તઈયાર થયો ન હતો. તે લુચા છોકરાએ તેણીની એક લાખની દોલત ઉપર નીચ નજર રાખી હતી અને તેના લોભી વીચાર પરમાણે એક લાખની દોલત સાથની આફરીકાની સીધન સાથે પણ પરણવાને તેને કશી હરખત નહી હતી.

આવી તેની લોભી આશાઓમાં એક લોભી અને દુનયાદારીમાં બાહોશી ધરાવનારી ખુઝરગ કુઈએ જેઈતી રીતની મદદ આપી હતી. તે માતખર શેઠાંણી કુઈએ કાજ કરનારા હલકા મોબેદો અને લુતરી પાચડીઓ બપર વીશવાસ મુક્યા વગર તે કાજ સરનજાંમ ઉતારવાનું પોતાનેજ માથે લીધું હતું. તેવણ એક તરફથી પોતે પોતાના ભતરીજનની તારીફ બપર તારીફ કરી મુંબઈ આવયા પછી મીઠાંમાસીની બપરાસાપરી મુલાકાતો લઈ તે માટે જ્યારે ત્યારે કંઠાલો આપતાં હતાં. બીજી તરફથી સોલીને પણ પોતાની સાથે અવારનવાર લઈ જઈ તેહેમીના સાથની દોસતીનો ગાંઠ તેઓ વચે એટલો મજબુત કરી નાંખ્યો હતો કે તેઓને એક બીજાંની દરેજોજની મુલાકાત વગર પણ ચાલતું નહી હતું.

ખંઢો સોલી તેહેમીનાની દરએક મરજી રાખવાની ઘટતી કોશિશ કરતો. તેહેમીના સોલીના દરએક બોલ બપર મરી શીતતી હતી. છેલ્લે તેઓએ એક બીજાં આગલ પોતાનો વીચાર જાહેર કીધો અને એક કમનસીબ વખતે તેહેમીના સોલી સાથે પરણવાને પવીતર કોલથી ખંધાઈ. સોલીએ તેજ ઘડીએ કોઈના પણ પુછ્યા પરછ્યા વગર પોતાના પયારની ઈધાંણી દાખલ પોતાનાં આંગલાં બપરની એક કીમતી માણેકની વીટી તેણીનાં આંગલાં બપર પેહેડાવી. પરથમ આ ભેટ કબુલ રાખતાં તેહેમીનાએ આંણાકાંણી કીધી. મીઠાંમાસીની રજા વગર એ પેહેરહોધ માટે તેણીએ વાંધો લીધો, પણ લુચા સોલીએ તેણીને સમજ પાડી કે મીઠાંમાસી જેવાં અસલી વીચારનાં અનસમજી પધરાંઓ ગમે એટલાં વહેમી અને જંગલી હોય તે છતાં તેઓ લગનનું સારું એકવાર નહી થયા પછી તોડવાનું કામ ગુનાહ બરેલું વીચારે છે. એક કાજ તોડવું અને દોજખમાં જવું એમ્બેડ અસલી વીચારનાં મરદ આરતો માટે એકસરખું છે અને આ વીટીની પેહેરામણીથી

જ્યારે તેવણની ખાતરી થશે કે કાજ સંધાઈ ચુકું છે ત્યારે તે તોડવાનું દોઝકી કામ કરવાથી દરી પોતાની મેલે તેઓ તે મંજુર રાખશે. આ સમજીતીથી તેણીએ પોતાના નાજુક ગુલછરી સરખો સફેદ હાથ તેના હાથમાં આપ્યો અને તુરત તેણે તે હાથ ઊપર એક ડોલધાલુ પયાર સાધતો એસો લઈ ઊપલી વીટી પેહેડાવી.

તેજ સાંજના ફરીહરીને છુટાં પડતાં સોલીએ કુઈને ત્યાં પધારી પોતાનાં સાહાસ કરમની પુશકલ સહરાગાત સાથ ખખર આપી. આ ખખરથી કુઈનો હૃદય સમાયો નહી. તેવણે તુરત પોતાના ધારા પરમાણે આવરતા લઈ સોલીને આશીરવાદ દીધા અને સોલી અદરાયો તે માટેની ખખર આપ્યાં ઘેરમાં અને ઘેરની મારફતે ગામમાં ફેલાવી દીધી. આ ખખર ફેલાવામાં પણ કુઈને લાભ હતો. તેવણ વીચારતાં હતાં કે જમ એ ખખર વધુ ફેલાય તેમ તેહેમીનાનાં માસી માસા ગામની ફજ્તીથી દરી એ સાકું તોડી નાંખવાથી અટકશે અને તેમજ ખરેખર ખનયું. તેજ સાંજના તેહેમીનાએ સોલી રવાને થયા પછી પોતાની માસીને ગલે વલગી પોતાનાં આંગલાં ઊપરની વીટી તેવણના હાથમાં મેલી. માસી બાહોરા અને સમજી હોવાથી સમજી ગયાં અને જરા પણ ગુસ્સો કીધા વગર તેણીને ધીરજથી અટકુંજ કહ્યું કે “દીકરી જમ તારી મરજી, અમો તુંને સુખી થયલી જોવાને ઈતેજર છીયે. ખસ તું સુખી થઈ લાંબી જીંદગી ગુજર અને પછી તું ગમે તે સાથે પરણે તેમાં અમાને અડચણ નથી, પણ દીકરી, તારી પેહેસતન માયતી જગો રાખી, તારી સધલી ખરદાસત લીધી, તુંને પાલીપોરીને જાડી કીધી, અને મારી પેટની દીકરીઓ અને તારા વયે એક લેરાબાર ફરક નહી રાખ્યો તે છતાં માયને તોલતી માસીને આગલ પાડયા વગર તારે હાથે કીધેલી એ પેહેરહોથથી મારાં મનમાં ધાણું ઓછું આવેછે. અને તુંએ અમોને તુઅછરયાં, પડતાં નાંખ્યાં? એજ અમારી તારી પાછલતી રાત દીવસની જતન અને મેહેનતનો જરા કેણી?”

તેહેમીના માસીનાં આ વાખીયાંથી એટલી ઝંખવાની પડી કે તેણીએ તુરત માસીને પગે પડી માફ માંગી અને કહ્યું કે—માસી હજી અમોએ કરી પેહેરહોથ કીધી નથી. તમે તમારે આપણા પારસી સંસારના ધારા પરમાણે સરવે પેહેરહોથ કરવાને મુખ તયાર છો. આ વીટી પણ હું કબુલ રાખતી નહી હતી પણ શું કરું પયારા સોલીની બોહોસ આગલ મારાથી થોખી શકાયું નહી. એમાં જો કાંઈ ખોટું થયું હોય તો હજી પણ તે પાછી વાલવાને તઈયાર છું.

મીઠાંમાસી—ઓવારીયું, ઓવારીયું, કોઈ દુરામનખી પાછી નહી વાલે. હવે જે થયું તે તો થયું.

આ પરમાણે તેહેમીનાનું કાજ નકી થયું. માસીએ તેણીને ધામધુમથી અદરાવી. સોલીની માતખર કુઈએ તેણીને ધામધુમથી પોતાને ઘેર તેડી અને જોઈતી પેહેરહોથ કીધી. અરસપરસ માછલીઓ વેહેંચાઈ. તેહેમી તથા સોલી ઉપર તેમની સહીઓ અને દોસતઆસનાવો તરફથી મુખારકબાદીઓનો વરસાદ વરસવા લાગો, અને થોડા દીવસમાં તેઓ ધામધુમથી “આલખલેસખાગ”માં પરણ્યાં.

લગનને બીજે દીવસે દીનીમાસીનો દારાશાહ હીસાખ કેતાખના ચોપડાઓ લઈ તેમની મુલાકાતે જઈ લાગો. આગલથી કરી રાખેલી ગોઠવણ મુજબ તેહેમીનાએજ તેવણને બોલાવેલા હતા. જ્યાંવેર માથે ભરથાર નહી હતો ત્યાંસુધી આપણે આગલ જોયું તેમ તેહેમીનાની દોલતનો સધલો કારબાર દારાશાહને હાથ હતો, પણ હવે વાહાલા, માનીતા, વીરાવામુ ભરથારનું છતર થવા પછી તેણીને તે કારબાર પારકે હાથ રાખવાનું વાજખી લાયું નહી. આ ભોલી છોકરી ખધી વાતે પોતાના વર ઉપર દીવાની થયલી હતી. સોલી

હવે તેણીનો હકદાર ખાવીંદ, સુખો, સરદાર અને હાકેમ થઈ ચુકો હતો. ધણીની તાપે દારી અને પતીવરતાના ખ્યાલોમાં તે ખાલઅવસથાથી ચરી રહેલી હતી. તેણીએ ધણીક પતીવરતા ખાનુઓના હેવાલો ગોખી ગોખીને વાંચેલા હતા. તેજ પરમાણે ખનતી તાપે દારી અને હોકમસર રહેવાની વરતાણુકથી ધણીને રાજી રાખી પોતાનું સંસારી સુખ કેમ વધારવું તેના પણ ખ્યાલી વીચારો તેણીનાં મગજમાં રમી રહ્યા હતા, અને એક નમુનાદાર “મોદેલ ઘેર ધણીયાંણી” ખનવાની ઊલટ અને કાલજ ખાતરજ તે બીચારી પરણવાને ધણી ઈતેજર હતી.

હવે જ્યારે તે સઘડું કરી ખતાવાની તેણીને તક મલી, ખોદાએ તેણીનાં મનની મુરાદ પર લાવી મરજી માફકનો શીખેલો ભણેલો ધણી અપાવયો ત્યારે પોતાના ખાવીંદ તરફના સમપુરણ ઇતખાર અને પયારની ઈધાંણી દાખલ તેણીએ તેવણને પોતાના ખજાં નચી ખનાવાનું વાજખી વીચાર્યું. તેણીએ દોકડે પાયકેનો સઘલો હીસાખ દીનીમાસીના દારાશાહ પાસે લઈ તેમની આટલા વખતની મેહેનતના ખદલા તરીકે પુશકલ આભાર માનો કાંઈક રકમ તેમને ભેટ કીધી, જે દારાશાહે પોતાની માફકસરની મધયમ હાલત છતાં ઊપકાર સાથ પાછી ફરવી અને કહ્યું કે “એહેન તેહેમી શું તમે મારાં એહેન નહી હતાં કે આટલી નજવી સેવાનું મારે દામ લેવું જોઈયે ? માખાપ મંરી ગયા પછી પોતાનો એક નાની ઊમરની એહેનની સંભાલ એક ભાઈ નહી લીયે તો શું રસતાના ચાલનારાઓ આવીને તે લેવાના હતા ? માખાપનાં મરણ પછી જે પોતાની એહેનને ખુલી જાય, ઝાંખીને જોય નહી, તે મરેછે કે જીવેછે તેની દરકાર કરે નહી તે ભાઈનાં પતીતર નામને નાલાયક છે, તે પોતાના પેદા કરનારનો ગુનેહગાર ઠડેછે, અને મોડે યા વેહેલે જ્યારે તેને પેલી જહાંનમાં પોતાના મરનાર માખાપને મોહો ખતાવવું પડશે ત્યારે શરમોદગી સાથ તે વેલાનું પોતાનું શીહા મોહો તેને છુપાવવું પડશે. માટે એહેન તેહેમી ઇનામ અકરાંમની વાત કરી મને અપમાન કરો ના. જેમ એક ભાઈ તરીકે તમે મને ચાહાતાં આવયાંછો તેમજ ચાહાતાં રહેશો એવી મને ઊમેદ છે અને હજીખી મારી કમીની મદદની કાંઈ પણ જરૂર જણાય તો ખેલાસક મને અચકાયા વગર ખોલાવી મંગાવજો. એક એહેન તરફની ફરજ હું સારી રવેસે સમજું છું અને તેમાં તમે સરખી ભલી અને નેક એહેનની સેવા ખજાવવામાં હું પોતાને માન મલેલું વીચારું છું.”

હા, હા, કેવો ભલો દારાખ ? પણ કેવો કમનસીખ ? નહી, નહી, તે પોતાતે ખીલ કુલ કમનસીખ સમજતો નથી. પોતાની મસીયાઈ એહેન પોતાની પસંદગીનાં આ લગનથી સુખી થાય એટલીજ તેની આશા છે અને જો તે એહેન ખરેખર સુખી થઈ તો દારાખ પોતે પણ પોતાને સુખી થયેલો સમજશે, એટલો તે પરમારથી, ભલો, અને નેક છે.

પોતાની મીલકતનો દારાશાહ પાસે હીસાખ લીધા પછી તેહેમીનાએ પોતાની એક લાખની અસલ ઠાપણ મધેથી પચાશ હજારનું ધણી ધણીયાંણી એકેને નામનું “ટરસટ” કરાવ્યું અને ખાકીના પચાશ હજાર પોતાના વાહાલા ધણીના હાથમાં મેલી તેની મરજી માફક ખરચવા યા રેકવાની તેને છુટ આપી. આ અચખુચી ભેટથી સોલીની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી, તેણે આભાર ઉપર આભાર માનવાનાં મીઠાં પણ ખુશાંમત ભરેલાં ભાશાંણો ઉપર ભાશાંણો ચલાવ્યાં જેમાં કીયાંમત સુધીની પોતાની પતીતર વફાદારી સાથના પયારની કખુલાતો ઉપર કખુલાતો આપી. તેણીને પોતાના જીવ કરતાં વાહાલી, અને ફુનયા કરતાં વધુ અમુલય ગણવાની લાગણી ખતલાવી અને ટુંકમાં તેણીની પુંજ વતીક કરવામાં કશું ખાકી રાખ્યું નહી.

પોતાની ખાપીકી પુંજની આ રીતની ગોઠવણ માટે જ્યારે મીઠાંમાસી અને દીની માસીના દારાશાહને ખબર પડી ત્યારે તેઓએ હુપી રીતે તેહમીનાને સારી રીતે સમજ પાડી કે એ રીતે પોતાના ખાવીંદને ઝાઝો વાપરી તેની તપાસ લીધા વગર તેના વીરાવાસ ઉપર એટલી બધી રકમ તેને સવાધીન કરવામાં તેણીએ બહુ ખોટું કીધું હતું. પણ આંધલો પયાર શું કદી પણ ખરો રસતો જોઈ શકે છે? અખલાઓના એ તો એક સાધારણ સરેસતોજ છે કે જે ચીજ માટે તેઓએ એકવાર ઠગાવ કીધો હોય તે ચીજની જો સામે થવામાં આવે તો અખલાઓના તે ઠગાવને સામું ઉતેજન મળે છે અને વધુ હુકીલાઈ સાથે તેજ ઠગાવને પાર પાડવાની તેઓ હુજત લે છે. એજ પરમાણુ જેમ તેણીને સમજાવવામાં આવતી તેમ તે પોતાના પરણેતર ઉપરના વીરાવાસ ઉપર વધુ મરી શીતતી અને કહેતી કે “શું” અમો ધણી ઘણીયાંણી એક બીજાંથી જીદાં છીયે, શું” અમો એકનાં એકજ નથી કે એ પરમાણુના એક બીજા -ઉપરના કમવીરાવાસની તમો સલાહ આપો છો? એવાણુ મારા ખાવીંદ છે એટલે એવાણુજ મારાં તન, મન, અને ધનનાખી ધણી ગણાવા જોઈયે. શું તન અને મન તેમને સવાધીન કરી પધંસા જેવી નીચ અને હુલકી ચીજ માટે તેવાણુ તરફ કમવીરાવાસ ખતલાવું?”

સોલીએ પોતાની નાદાંન પણ ફરેસતાઈ ખસલતનો મોહોરદાર તરફની આ ખાહાદશાહી ભેટ મધેથી કોટેકોટ ઈંગરેજ બજાર તરફ એક નાનું ઘેર વીરા હજારને ભાવે ખરીદ્યું, દશ હજારના ખરચે તેને ઈંગરેજ ધપ ઉપર અછી રીતે શીણુગારયું અને મોટાં ખરચાણુ ઉદાગીરણા સાથે પોતાની સંસારી જીંદગી સર કીધી. આ અરસામાં તેણે પોતાની પરીણા કૃતેહમંદી સાથે પસાર કીધી હતી અને કોટેકોટનાં નવાં ખરીદેલાં ઘેરને ભોંપતલીયે એક “સોલીસીટર” તરીકેનો પોતાની “આશીસ” કાહાડી તેજ ધરના માલ ઉપર તેઓ સરઆતમાં અમનચમનથી વસવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

“તાહ જય રવે અને આહત જય મુવે.”

“સોલીસીટર”ના ધંધાની સરઆતની મુશકેલી ધરાકોને લગતી હોયછે. જેમ નવા ડાકટરોની મદદ લેવાને લોકો ખુદરતી રીતે દર કરેછે તેમજ નવા પસાર થયલા સોલીસીટર યા પેરીસટર ઉપર પરજીને વીરાવાસ આવતાં વીજમ લાગેછે અને તેટલો વાર વેર તે બીચારાઓને ધણીવાર માંખ મારતી પડેછે. કોઈ વરસ, કોઈ બે વરસ, અને કોઈ કોઈ તો પાંચથી દશ વરસવેર પણ પોતાનો ધંધો ચલાવી શકતા નથી. જે ગરીબો લોકોના પારકા પધંસા કહાડાવીને એ ધંધામાં પડેછે તેમને એટલો લાંબો વખતવેર થોખવાનું પાલ વતું નથી અને તેથી તે બીચારાઓને કોઈ મચી ગયલા સોલીસીટરોની પેહુડી ઉપર થોડે ઘણે લવાજમે નોકરી રહેવું પડે છે. વધી જેઓ વધુ ભાયગશાલી હોય છે તેઓ લાગ વગે અથવા ચોક્કસ થાપણુ આપીને આગલ મચેલી પેહુડીઓમાં ભાગયા તરીકે જોડાઈ પોતાનું ગાડું ગખડાવે છે. ઘણા જીજબી એવા હરો કે જેઓ પોતાની નવી પેહુડી સથાપી તુરતજ તેને કૃતેહમંદીથી ચલાવી શકતા હોય. ઘણા ભાયગશાલી એવા જીજબી મધેનો એક આપણો સોલી હતો. તેણે એક સોલીસીટર તરીકે પોતાની સવતંતર પેહુડી સથાપી હતી, અને માતર એજ કારકુનોથી પોતાના ધંધાની શુભ સરઆત કરી હતી.

સરસ્વાતમાંજ તેને પોતાના માતપર અને વગવાલા કુવાની ભરભલાંમણથીજ ઠીક કામ મલવા લાગું. જોકે આ કુવાને પોતાના ભતરીજની ચાલચલાણ બીલકુલ પસંદ નહી હતી તોપણ એક માતપર શેઠ્યા તરીકે તેવણને દરરોજ વકીલો સાથે કામ પડતું હતું અને પારકાઓને વરતાવાને બદલે પોતાનાં વાહાલાં મોહોરદારના ભાઈના લાડકા બેઠાને વરતાવાની તેવણ પોતાની ફરજ વીચારતા હતા. આ માતપર કુવાની એ તરણ પોતીકી મીલો હતી. રૂ, અશીન, અને કાપડનો તેમનો બોહોલો વેપાર ચાલતો હતો, અને મીલ કતો ખરીદવી તથા વેચવી એ તો તેમનો ધંધોજ હતો. નાણાંની આવી બોહોલી જિલ્લ પાડતો કરનારને સોલીસીટરોની સલાહની ક્લાકે ક્લાક અગત પડતી હતી અને તેવણે પોતાની પેહોડીના સોલીસીટર તરીકે સોલીને ઠેડવયાથી તેવણ તરફતું આવકતું આ એકજ સાંધણ સરસ્વાત માટે પુરતું હતું, પણ તે ઉપરાંત કુવાજીની ભરભલાંમણથી તેમાં પુરાકલ વધારો થયો હતો. આવી હાલતમાં સોલી જોવો એમકી, તચાક, ઇતર, શીસચારી ખોર, મોજલો, અને ઉડાઉ જીવાંનયો પોતાની જીંદગીનો એક નવોજ સફા ચાલુ કરતે તો તે પોતે તેમજ તેની પરણેતર સુંદર તેહમીના કેવી સુખી સંસારી જીંદગી ગુજરી શકતે ? પણ અફસોસ કે “તાઢ જય રૂવે અને આદત જય મુવે” તેમ ગમે એટલી ઉંચા પરકારની કેલવણી છતાં સોલીની કફોડી આદતો તેને સખરદખર છોડી ગઈ નહી. ધંધાની સરસ્વાતમાં જ્યારે બીજા “સોલીસીટરો” કામ નહી મલવાની ફરીયાદ કરે ત્યારે એવકુક સોલી થોડાજ માસમાં સખત મેહનત અને કામનાં વહીતરાં માટે ફરીયાદ કરવા લાગો. જોકે દીવસમાં ભાયગે તરણ ચાર કલાકવેર તેને પોતાના ધંધા ઉપર ધયાંન આપવું પડતું હતું તોપણ તેટલાંથીબી તે કંતાલી ગયો. જ્યારે તે પોતાની મોહોરદાર સાથે એકલો પડતો ત્યારે તેની ફરીયાદો ચાલુ થતી અને જાણે માણસની જીંદગીની મુલ મકસદ મોજ મજાહજ કરવાની હોય તેમ તે બોલતો કે, “બલી એ જીંદગી, લોકોને ઘેલું લાગું છે કે અમારા ધંધાની અદેખાઈ કરેછે, ખાકી ધાણીના બેલની મીસાલ સચારથી તે સાંજ સુધી કામમાં અતવાઈ પોતાની જીંદગીનો સરસમાં સરસ ભાગ ગુમાવવો—એ શું મુરખાઈભરેલું નથી ? ચાલ દીયર બે માસ પુણે જઈ આવયે. એવું ધધેડાંવહીતરં તો હંમેશાનું છે. જીવયા કરતાં બેવલું ભલું. આ મોહોસમમાં જો નસારીની તાડી નહી પીછએ તો જીવતર શા અપનું ? જો પીચારી કોરડના બધા જડજો, બેરીસટરો, અને વલી કેટલાક ઈંગરેજ સોલીસીટરો દર સાલ આ વખતે મહાખતેરાવર જાયછે તો આપણાબી દરજજાની રૂએ જો નહી જઈએતો ધાણું ખરાખ લાગે.” એવી એવી રીતે સોલી ઉર વેલાએ નવી મોજે શોધી કાઢાડતો અને ગરીબ બીચારી તેહમીના મુગે મોહોડે તેને તાબે થતી. તેહમીના પોતે પણ મોજલી, સોખીલી હતી, અને તેણીને સરસ્વાતમાં સોલીના એ ઉદઉપણામાં ક્યું ખોટું લાગું નહી પણ જેમ જેમ તેણીની નજર ઊંધડવા લાગી, જેમ જેમ સોલીનું ધયાંન ધંધા ઊપરથી તદન નીકલી જવા લાગું, જેમ જેમ ધંધાનો સઘલો આધાર માતર બે મુનીમોજ ઉપર રહ્યો, અને તેથી જેમ જેમ ધંધાની કમાણી ઘટવા લાગી તેમ તેમ ગરીબ બીચારી તેહમીના મનમાં બલાપો કરવા લાગી. વલી એ ઉપરાંત સોલી પોતાની એક ઉપર “એક ઉપર એકો” લખી તે બીચારીની દોલત ઉડાવતો અને કોઈવાર પણ એકવાર ઉપાડેલી રકમ પાછી એકમાં ભરી શકતો નહી અને તેથી તેહમીનાને એટલું બધું લાગતું કે એકવાર જ્યારે સોલીએ પુણે જવાની પોતાની પરણેતરને મરજી પતલાવી ત્યારે તેણીએ ધોરજથી તેને ક્યું પણ માફું નહી લાગે તેમ કગલાઈને કહ્યું કે “વાહાલા સોલી મને માફ કરો. પુણે આપણે ધણીવાર જઈ આવયાં છીયે. વલી હાલ કાંઈ તયાંની મોહોસમબી નથી અને જીઠો ખરચ શું કામ કરીએ ?”

સોલી—જુઠા ખરચ ? કેમ જાણ્યું કે જુઠા ખરચ થવાનો છે ? રાંડ ઘેલી ખાધું, પીધું અને ફરીયા હરીયા તે આપણા પાપનું, કાલ બીડીને મરી ગયા તો પછી દુનીયાની નીચાંમતો શા ખપની ?

તેહેમીના—હા, પીયારા, તમે કહેવો છો તેથી ખરું છે પણ તે તો જ્યો સુમ હોય અને જીવને મારી સુધી સુધીને એકડું કરતા હોય તેમને જ લાગુ પડે છે. હૃદયની મોજ જમની ગુંજસ હોય તેમને માટે અવશ્યની છે પણ પીયારા તમે જાણો છો કેણી કે તમારી ધરાકી હવે કેવી ધટી ગઈ છે અને એ પરમાણેના ખરચે તો આપણે થોડા વારમાં લીપ્ત માગતાં થઈશું.

સોલી—અને લીપ્ત માગતાં થયાં તો શીકર શું છે ? આપણે માથે પેલો ધાંખરો કેવો હડતો કરડતો બેઠેલો છે. તેને શું ધાર પાવે છે ! એ તો ઘાંતાવોની કેડવતજ છે કે “સુમનો માલ સખી આવ.” વલી મારી કુધ કેવી છે ? તેણીનાં આંગ ઉપર જેટલું જરી ચાંન છે તેટલું બધું આપણે સારું નહીં તો કોણને સારું ? રાંડ ઘેલી ખા, પી, અને મોજ મળાડ કર ? કાલનો કોઈને ભરોસો નથી, કાલ કોણે જોઈ છે, અને કાલના વીચાર ઉપર આજે ભુખે મગ્નું એવો બેવકુફોનોજ ધારો છે.

તેહેમીના—સોલી, સોલી, એ બધી શીલમુશી તમે ક્યાંથી શીખી આવ્યા. મરે બધી તમારી ઉપરથી. પણ પયારા આવી બીતમ પરકારની કેલવણી લીધા પછી, અને લછ મીની રેલછેલ થાય એવો નામીયો ધંધો હાથમાં આવ્યા પછી શું પારકી મીરાસ ઉપર આશા બાંધવી તમને સજવાર છે ? ખોદા તમારી અકલ હુશયારી અને ખભાંઓને સલામત રાખે, ને જો તમે ચાહો તો થોડા વારમાં તમારા જીભગયા કુવાના સરખા માતખર પોતાની મેલેજ થઈ રાકો. જીવો એજ ધંધામાં આગલા સોલીસીટરો કેવા મચી ગયા છે. કેવાં તેમને ત્યાં અમન ચમન છે. વલી તમારી હુશયારી કાંઈ ઓછી નથી. પયારા સોલી તમારું નસીબ ખીલવવાનું તમારાજ હાથમાં છે.

સોલી—રાંડ તું તો મુરખ છે, વલી માણસનું નસીબ માણસના હાથમાં હોય ? એમજ જો હોય તો બધાજ “સર જમરોદજ” થઈ પડય. જો વાત લાવીછ તે ?

તેહેમીના—પયારા તમે ગુસો ના કરો, મારી સાથે ધોરજથી વાત કરો. હું કબુલ કરું છું કે બધાથી “સર જમરોદજ” થવાનું નથી તોપણ દરએક માણસના હાથમાં પોતાની રોતી પેદા કરવાનું યા તો લીખારી થવાનું છે. તમે ચાહો તો તમારો રોતીનો ઉપરાંત ઘણુંક મેલવી રાકો એવાં બધાં સાંધણો તમારે માટે ખુલાં છે પણ પયારા જો સાંધણો માટે ગરીબો તવલે અને અદેખાઈ કરે તે સાંધણોને તુચ્છકારી તમે ખોટી આશાઓ ઉપર મેહલ ઉઠાવો છો.

સોલી—તેહેમી હું તુંને સાફ કહેવું છું કે તું મરદોનું કામ સમજે નહીં માટે તેમાં માથાં મારવાની અને જીડી સાચી શીખાંમણો આપવાનો તારો ખોટી આદતો છોડી દે, નહીં તો જનમ સુધીની તું પસતારો.

તેહેમીના—(સોલીને ગલે વલગીને) હું માફ માગું છું, હું માફ માગું છું, પયારા સોલી જો બોલાયું હોય તે મને માફ કરો. ફરીથી હું તમારી વચે નહીં આવોશ.

સોલી—(વધારે દમ કસીને) તમારો રાંડીયાઓને કશી લાજ કે શરમ હોતી નથી. નીકલ મારી પાસેથી કાઢું કર તારું, રાંડ કસકુનમ, પઈસાની કુતરી, વર જેવો વર લાડ લડાવા અને મોજ કરાવવા ખાતર પુણે લઈ જવા માગે છે તે તુંને કુખે છે ? તો હું ખી તો ખરો કે તુંને એખલી નાખીનેજ જાડું છું અને ખપરદાર જો મારા ઉપર કાંઈખી મીનતજારો અને મકરોથી ભરેલું કાગળ પતર લખ્યું તો, હું કબી તે રાખવાનો નથી.

તેહમી—પણ પીયારા મારો વાંક શું થયો? મેં શું તકસીર ઝીધી? હું પગે લાગીને કહું છું કે મને માફ કરો, હું ફરીથી તમારી વચે નહીં આવીશ. હું પુણે આવવા ખુશી છું, તમારી મરજી જો એમ છે તો એમ, પણ મને એમલી નાંખીને ખોદાને ખાતર ના જતા. હું બલાપાથી મરી જઈશ. જ્યાં મારા ધણી ત્યાંજ મારો જીવ અને જાત છે.

સોલી—ઠીક છે ત્યારે આજેજ રાતની તરેનમાં આપણને જરૂં પડશે માટે જો આવડું હોય તો તઈયારી કરી રાખજે અને નહીં તો ફોડ તાઈ માથું ચુલીયા સાથે.

આટલું બોલી સોલી પોતાની મોહોરદારને ગમગીનીમાં નાંખી ચાલી ગયો. તેહમી નાની એ ગમગીની જેવી તેવી નહીં હતી., તેણીનાં શરૂઆતનાં સંકેતોનો એ તો ખાતર ઝાંખો ચીતાર છે. સોલીનો સવભાવ પાછનો પાછ હતો, અને પોતાની આ કોમલ, ના જીવ અને ગાય સરખી ગરીબ મોહોરદાર ઉપર અવાર નવાર જ્યારે તે છેડાતો ત્યારે તે શું બોલતો અને કેવી વસ્તુક ચલાવતો તેનું તેને બીજકુલ બાંત રહેતું નહીં. નોકર નફરોના દેખતાં પણ તે બીચારીને દબાવવા, માફ લગાડવા, અપમાનો આપવામાં કાંઈ ખોટું સમજતો નહીં હતો. વહી એટલા બધા દોર ઉપરાંત તે બીચારીનું જેમ જેમ તે નાણું ઊઠાવતો તેમ તેમ ગરીબ તેહમીના રાત અને દીવસ શીકર કરતી કે અરે ખોદા અમાઈ શું થશે. ધંધા ઉપરથી તેનું ધ્યાન બીજકુલ ઊઠી ગયું હતું અને સમલો આધાર મેહલી અને એદલ નામના બે પારસી કારકુનો ઉપર રહેલો હતો. “પણ ચાકર રહે અને રોઠ ખાય” એમ કદી દુનયામાં બનેજ નહીં. વહી તેનું આગલું ઉદાઉપણું અને નકરી આદતો રફતે રફતે પાછી સર થવા લાગી. ગરીબ બીચારી તેહમીના સોલીની વાત જોતી મોડી મોડી રાતવેર ભુખી તરસી બેસી રહેતી, પણ તેનું આવવાનું ઠેકાણું લાગતું નહીં. ભોણું તાકું ખોલ પડી જતું, માણસો કંતાલી જતાં, પણ ધણી વગર તેહમીનાને અનપાણી અકાઈ હતું. વહી લાંબો વખત વેર વાત બેચા પછી સોલી શરા ખમાં તરબોર થઈ ગાલ ગલોચ અને ઘેણાં એડાં કાઢતો આવી લાગતો ત્યારે કોઈવાર તેહમીનાને પોતાને સાઈ વાર જોતી બેઠલી જોઈ હજારો ગાલોથી ઘાઈ નાખતો અને તે બીચારી એવી વીપતીઓ વચે રડી બલીને ભુખી સુઈ જતી. સોલી આગલા લુછા ચોતા ખીતરોને પોતાને ત્યાં બોલાવી મન ભાવતી મોજ કરાવતો અને તેમનું ધીંગાનું અને મસતી તોફાન આખી આખી રાત વેર ચાલુ રહ્યાથી પાડ પડોશીઓ માહુ માહુ થતાં હતાં. આ ખુશામતીયા દોસતો સોલીનું ચાંમકું કાહાડવામાં કશું ખાટી રાખતા નહીં હતા. તેઓ સરવે લુખા અને સુકા હતા અને સોલીને ખાઈડીની એક લાખની દોલત મળી છે એવા વીચારથી ખુબ તેને વેતરતા હતા. દરએક નેહેવાર, પછી તે પારસીનો કે હીંદુનો યા ધંજરેજનો હોય તોપણ તેની ધામધુમ સોલીના મુકામ ઉપર ચાલતી હતી અને સોરાખ શાહા રોઠ અને તેમની નેક ધણીમાંથી તેહમીનાની સલામતીનો નેહેસત અવાજ સાંભળી ગરીબ બીચારી તેહમીનાનાં દીલ મધેનું શોર શોર લોહી બલાપાથી સુકાતું હતું. તે બીચારીને મરજી ઉપરાંત બોહોસ કરીને, દમ ભરાવીને આવા લુચા દોસતો સાથની જીઆફત માં શાંભેલ કરવામાં આવતી અને જેમને તે અતઃકરણથી ધીકારતી તેમનીજ તે બીચારીને તેમજ ઉપર મેતીજ કરવી પડતી પણ તે સમજી ખાહેરના ખુરા ચેહેરાથી પોતાના ખાવીંદને ખુશી રાખવા ખાતર તેણીને કરતું પડતું. એ ઉપરાંત સોલીને “બીલીઅરડનો” લખ લાગેલો હતો. આ લખ બેવડી ખરાબી કરનારો હતો. એકતો તે ઉપર જીગાર ખેલાતો અને વહી મોડી રાતની રમત સુધી છાંતોપાણી ચાલુ રહેવાથી દર વેલા તે છાકટો થઈ બેર આવતો. છેલ્લે ગરાંટરોડની નાટકશાલાઓ તરફ પાખીમાં પાંખી મકસદોથી તે મોડી મોડી રાતો સુધી બઠકતો અને દુશટ સ્ત્રીઓની સંગત જેમાં મરદોનું મોઢામાં મોકું દોજ

ખ છે તે દોજખના ગારમાં પણ સોલીના નીચ, યેશરમ, અને બદ ખસલતના મીતરોએ તેને બેધડક હોમાવી દીધો હતો.

અરે નીરદોશ, સુંદર, ગરીબ, તનદરોસત, શીખેલી બણેલી, અને માતબર તેહે મીના, પરણેલી જીંદગી પછીના માતર પાંચ સાત મહીનામાં એ તારા શા હાલ? પણ હજી વધુ આફતો તો તારે માટે હવે પછી આવેછે.

પ ક ર ણુ ૧૧ મું.

સકોટોના સરખાત—એક હજારનું દેવું.

જેમ જેમ વખત જતો ગયો તેમ તેમ સોલીનાં ઉદકેપણાંની કશી હદ રહી શકી નહી. પચાસ હજારની તેને હસતક કીધેલી ધણણ આચારે વરસ દહાડાના અરસામાં તમામ ખરચી આધા ઉપરાંત, અને પોતાના ધંધાની કમાઈ ધુલ મેલવવા છતાં તેણે મોઢું કરજ કીધું હતું. એક દીવસે તેને પોતાની પેહેલીના વડા કારકુન “મેહેલીને” ધારા પર માણે પોતાની બેંક ઉપર પાંચસો રૂપયાનો “એક” આપીને રવાને કીધો, પણ અરધા કલાકમાં ઘણા ધભરાત સાથે આવી તેણે સોલીને ખબર આપી કે તેણે બેંક મથેથી પોતાના અવેજ ઉપરાંત દોઢસોની રકમ ઉપાડેલી હતી માટે આ એક બેંકવાલાએ પગાર કરવાને ના પાડેછે. આ આફત ભરેલી ખબર સાંભળી જરા પણ દલગીર થવાને બદલે એક છેડાપલા વાંધની મીસાલ તે ગરીબ ખીચારા મેહેલીના આંગ ઉપર ધસ્યો અને તેને ધમકાવા લાગો કે તું નાપાપે મારી હોરમત ધુલમાં નાખી, કેમ તેં મને આગમજથી ચેતાવયો નહી કે બેંકમાં મુકેલી રકમ ખલાસ થઈછે. મેહેલીએ ધીરજથી યાદ આપી કે તમો શેઠને તરણવાર મેં તે માટે ચેતાવવા હતા, પણ તમો સાહેબે મારા ઉપર ગુસો કરી કહ્યું હતું કે વેપારીઓની રીત તું સમજે નહી. જેમ આપણું નાણું બેંક વાલાઓના વીરાવાસ ઉપર પડી રહેછે તેમ અડીભીડીએ બેંકવાલાઓએ આપણા વીરાવાસ ઉપર થોડીક વધુ રકમ પણ ધીરવી જોઈયે—આ રીતની તમારી સમજાવત પછી વચે પડવાનું મેં વાજબી ધાર્યું નહી.

સોલી—ચોર, સુવર, લુચા, તું જુઠો છે. તેં મારી હોરમતનું નખોદ વાલ્યુંછે. હું તુંને ખતલાવીશ. નીકલ મારી સાંમેથી તારું કાલું કર?

મેહેલી—શેઠ જો તમે વગર કારણે એ પરમાણે હર વેલાએ દખરાવા માંગતા હોવો તો માગે તરણ માસનો ચહુડેલો પગાર આપો, મને તમારી ચાકરી નથી જોઈતી.

સોલી—પગાર? પગાર? એક દમડી તુંને નહી મલશે? નાકરમાંન નોકરોને પગાર આપવાનો મારો સરેસનો નથી. નીકલ અહીંથી, જતું હોય તો આ સામો રસતો.

એ પરમાણેની જુઠી ભાંજગડ પછી સોલી ઓશીસ મથેથી પાછો માલ ઉપર પોતાનાં રહેવાનાં મુકામ તરફ ગયો. તેનો મીજજ હાથથી ગયસો હતો. તેના ડોલા ફરી ગયલા હતા. તેના ચેહેરે ગુસાથી તપી આવયો હતો. આવી હાલતમાં ધસીયો તે પોતાની મોહોરધારના આરડામાં ગયો. તેહેમીના ખીચારી બેસીને સોલીના સરસા વેતરતી હતી. સોલીએ આવતાંના વારમાં ખરાડ મારી “પેલા નાપાપોએ મારો એક પાછો ફેરવયો. ચોરા એને એટલી શરમ નથી કે પોતાના જાકુકના આખરદાર ધરાકનેખી જરા રતી સગવડ કરી આપે. શું તે ભીખારીઓએ પાંચસોરૂપડી વધુ મોકલી આપી હને તો એટલી રકમ

સાફ બેંક ભાગવાની હતી ? અને શું હું મારી આખરને ખાતર એટલાં નાણાં કોઈખી રીતે પાછાં ભરી નહીં શકતે ? પણ બેંચરમ લીખારીએ ? લુચાના પીરો ? તેપર તો “બેંકવાલા” થયાછે, કોણ જાણે એ પરમાણે કેટલાંકોનાં ગલાં ફાંસતા હશે ? ”

તેહેમીના—કેમ પયારા શું છે ? એટલા બધા ખર્ચ શું કામ થાવો છો ? કાંઈ બધાંજ માણસો તમારા જવાં બલાં અને ઉદાર દીલનાં હશે ? પયારા એમ આવો, મારી પાસે બેસો અને મને સમજ પાડો કે એ શું છે.

સોલી—અરે સમજ શાંતી ધુલતી, સોલીનો થતો મરે તેનું સતયાનાશ વધી ગયું છે.

તેહેમીના—ઓવારું એમ ના બોલો. સતયાનાશ કોઈ દુરામનનુંખી નહીં વલે. પણ પયારા જરા એમ તો આવો.

આ મીઠાશ ભરેલા સખુનથી કમખખત સોલીનાં સખત દીલ ઉપર કશી અસર થઈ નહીં. તે દીવાનાની મીઠાલ ઓરડામાં એમથી તેમ ફેરા ખાવા લાગો, હવામાં પોતાની મુકીએ ટાંકવા લાગો અને મન બાવતી ગાલો ભાંડવા લાગો. તેહેમીનાએ તુરત હાથ મધેનું કામ છોડી દીધું અને ઝડપમાં ઊઠી સોલીને એક પયાર ભરેલી કોટી કરી એક કાચ ઉપર પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને તેને હજારો દીલાસાઓથી ઠંડો પાડવા લાગી. સોલીએ ઠંડો પડ્યા પછી તેહેમીનાને સમજ પાડી કે તેણીની પચાશ હજારની ખસેશની તેણે ધુલધાંણી કીધી હતી. આશરે વીશએક હજાર ધંધામાં મેલવવા હતા તે પણ ફનાં થયા હતા. પાસે ખાવાની ખાક નહીં હતી. ઓશીસના માણસોનો તરણ માસનો પગાર ચહોડી ગયો હતો અને તે ઊપરાંત મોટું કરજ થયું હતું.

આ સઘલી ખખર સાંભલી તેહેમીના હાજતી ગઈ હતી. તેણીનો ચેહેરો “શીડાકચક” અને “ઉજલો વાખ” જેવો થઈ ગયો હતો. તેણીનાં મોઢાં ઉપર લોહીનો એક છાંટો પણ જણાતો નહીં. તેણીને સાતમો મહીનો ચાલતો હતો અને તે માટેની કશી તઈયારી કરવામાં આવી નહીં હતી. માટે રાત દીવસ તેની શીકરમાં તો તે હતીજ, તેવા વખતમાં આવી રીતની મોહોકાંણુના સમાચાર સાંભલી તેણીનો દીવો ભરાઈ આવ્યો. તેણીથી રડી પડ્યા વગર રહેવાયું નહીં. તેણીને રડતી જાઈ સોલી પાસેથી ઉઠી એક ખારી તરફ ગયો અને બોલવા લાગો કે “એવા રડવાના ધોંગથી કાંઈ વલવાનું નથી. જો મોહોકાંણુ વધી છે તે કાંઈ રડ્યા બલવાથી સધરવાની નથી.” આટલું બોલી તે મોઢની સીસોડીમાં “રમતા પંચીનું” ગીત ગાવા લાગો.

તેહેમીના—વાહાલા સોલી, શું મેં તમને કોઈખી રીતનું દુઃખ દીધું છે ?

સોલી—(જોસમાં તેણીની સામે ધસી આવીને) પણ કયો ઘેરનો આઘેલો કહે છે કે તેં મને દુઃખી કીધો છે. હું મારી ચાલે દુઃખી થયો છું અને સાથે લાગી પુનેખી દુઃખી કરું છું. પણ હવે શું કરું તેનો રસતો મને કાંઈ સુજ પડતો નથી.

તેહેમીના—(સોલીનો હાથ ઝાલી તેને પોતાની પાસે બેસાડીને) કાંઈ નહીં ધીરજ ધરો, વાહાલા ખાવોંદ, ખોદાનું કામ ખોદા કરો. તમે ચીરડાઈને તેમજ બધી જલ્દીને શું કરવાના છો ?

સોલી—ખોદાનું કામતો ખોદાજ કરે છે પણ નાપાખ સેહેતાંનું કામ મારાથી થાય છે તેનું કેમ કરું ?

તેહેમીના—મુવો સેહેતાંનું, તેનું નામ ખાલોની. મરું તમે તો મારા ફરેસતા છો. બોલો પયારા તમારું કેટલું કરજ છે. શું મારાથી એટલું અદા નહીં થઈ શકશે ? હું જોવું તો ખરી કે તમને એટલું બધું કરજ શાંતું થયું છે.

સોલી—અરે કાંઈ એક પીડા છે? એકજ મોહાકાંણ હોય તો એકને નામેજ રડી ન બેસીયે, પણ એતરફથી સોલીના ઉપર ધાર આવેલી છે. વધી બધા સાથેજ ઉલટયા છે. પેલો “એક” એવે અભાગયે વખતે “એહોરમત” થયો છે કે તેની ખપર ગામમાં ફેલાઈ ગઈ છે અને બધા માંગનારાઓ સાથેજ ઉલટયા છે. લે જો આ બીડોખી છ છ માસ થયા રવડે છે પણ કોઈને અરધી અપાઈ નથી અને હવે અપારોખી ક્યા ચુલામાંથી?

તેહમીનાએ તે બીડો લઈ એક પછી એક તપાસવા માંડ્યાં. પેહેલું ખીલ એક આખરદાર દાડવાલાનું હતું જેમાં ખીર, પોરટર, ક્લારેટ, ચમપીન, શેરીવાઈન, અને ખરાંડીના રૂપ૫૦ માગતા હતા. બીજું ખીલ ઈંગરેજ ખાનરના એક મોટા ખોળા વેપારીનું હતું જેની દુકાંત ઉપરથી તરેહવાર દગલા, પાટલુન, કોલર, ઈત્યાદી પોશાકો ખરીદવામાં આવયા હતા અને તેનો જીમલે સરચાલો રૂ૧૫૦ નો હતો. તરીજું ખીલ એક હોટલવાલાનું હતું જેને ત્યાં અવાર નવાર દોસતો સાથ ખાણું, “રીફ્રેશમેંટ” ઈત્યાદી લીધું હતું અને તે રૂ૪૦ નું હતું. ચોથું ખીલ પણ રૂ૪૦ નુંજ હતું જે “સોદા, લેમન, અને રાજખરીનું” હતું. પાંચમું ખીલ એક તમેલાવાલાનું હતું. જેની તરેહવાર ગાડી ઘોડાઓ છ માસવેર કાંઈ પણ ભાડું ચુકવવા વગર વાપડયા હતા અને તે રૂ૩૦૦ નું હતું અને બીજાં પરચુટાણુ પાચ પાંચ, સાત સાતની રકમવાલાં બીડો આશરે બસો એકનાં હતાં. એ પરમાણે લગભગ નવસોથી હજાર સુધીનું સોલીને માથે દેવું થયલું હતું અને ગરીબ ખીચારી તેહમીનાએ તે તપાસવા પછી જોયું કે એ આખાં દેવાં મધેથી એક અરધીનો માલ પણ તેણીને આંગે લાગેલો નહીં હતો. પોતાના ભરથારની આવી એખલપેટી મોજથી તેણીને દીલમાં કેવું લાગ્યું હશે તે મારી વાંચનારી બેહેનીઓજ વીચારી લેશે, પણ મુગે મોઢેની એ ગરીબ નાર મન સાથેજ દુઃખી થઈને રહી. તેણીએ ખાહેરથી ધીરજ અને સજુરી સાથ મધમ દીલ રાખ્યું અને સોલીનો હાથ પચાર સાથ પોતાની આંખોમાં ચાંપી તે બોલી—

પચારા હવે શું કરશો. મુઝ હું “ટરસટ”ની કરતી, આપણે બેકેને નામે બાકીના પચારા હજારખી જો “ટરસટ” નહીં કીધા હોતે તો કેવું સેહેલાઈથી તમારું કરજ આપી શકતે. એમાં શું બીસાદ છે હજાર રૂપડીનીજ બીસાદ કેની?

સોલી—રાંડ ઘેલી એટલાખી જો ટરસટ નહીં કીધા હોતે તો પછી તેખી જીડાવી દેતાં કેટલો વીલમ? મારા હાથને, મારાં બીસાંને, મને પોતાને ખડી લાગેલો છે અને તું ગમે એટલું કર પણ મારા હાથમાં ગમે એટલું નાણું રહેવાનું નથી.

તેહમીના—નહી, નહી, એમ ના બોલો. તમે એટલા સમજી, શીયાણા, અને શીખે લા ભણેલા થઈને એમ કેમ બોલો છો?

સોલી—મુવો શીખતો અને ભણતો. આઠવી દુનયાદારીની પેટ ભર કેલલણી લીધી તેજ કે? માખાપ બીચારાં નાનો મુકીને મરી ગયાં અને પેલી કુઈએ લાડ લડાવીને જો એ પરમાણે ખગાડયો નહીં હોતે તો આજે આવી હાલતે નહીં પુગતે.

તેહમીના—પણ પચારા હજીખી કાંઈ અપુરું થયું નથી. જો બધી મરી મરી જવરા, તમે તમારા બધા દોસતોને છોડી દેવો અને મારી સાથેજ દોસતી રાખીને તમારું ઘર ભલું કે તમારો ધંધો ભલો એટલીજ ચીજ ઊપર ધ્યાન આપશો તો હજીખી ધણું સારું થશે.

સોલી—તેહમી હું તુંને કેહેલું છું સાફ કે તું મને શીખાંમણુ આપવાનું છોડી દે. હું કાંઈ એટલો મુરખ અને બુખખ નથી કે રાંડીયાઓના હાથ તલે ગોલાંમ થઈને રેહેલું. ખપરદાર જો મારા દોસતોનું નામ દીધુંછ તો હું તારું મોઢુંખી નહીં જોવરા.

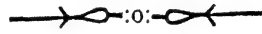
તેહમીના—(એક કીસ લઈને) નહી, નહી, દીવર માફ કરો, તમારા દોસતોની હું અદેખાઈ કરતી નથી. તમને તમારા દોસતો મુખારક.

સોલી—પણ હવે એ બધી ભટાઈ છોડી દે. મને કાંઈ રસતો બતલાવ કે એ દેવું શી રીતે અદા કરવું, અને નહીં તો હું જેલમાં જઈશ અને તું રખડતી રજડતી થશે તેનો કાંઈ વીચાર કર.

તેહેમીના—હું શું કહું. તમે વાહાલા જાણી સુચવો તે મારે કબુલ છે. મને કશું સુજ પડતું નથી.

સોલી—સાંમલ જો મને એક વીચાર સુજ પડેછે. પણ સંજુર—નહી, નહી—હમણા નહી—હું તુંને પછી કેહેવશ. જોઈયે બીજી ગમથી બનતું હોય તો વધારે સારું, નહીં તો પછી નાચાડીએ તો એજ રસતો છે.

આ રસતો સુચવતાં સોલીની જાણમાં ચાલી શકી નહી. તેનાથી હીમત થઈ શકી નહી. તેણે એ વાર કેહેવાની હીમત કીધી—તોપણ તેનાથી અટકી જ્યા વગર રહેવાયું નહી, કેમકે હજી તે પોતાની હોરમત સાચવવાને ઈતેજાર હતો, તોપણ ઘણી આણાકાંણી સાથ તેને કેહેવું પડ્યું કે તેહેમીનાએ પોતાનાં મીઠાંમાસીને પતાવી સમજાવી તેવણ પાસેથી સોલીને રૂ ૧૦૦૦ ઉછીના અપાવવા.

પ્રકરણ ૧૨મું.

“માઈ દીવર પાલી”—સોલીનો એક ઊઠાઊગીર મીતર.

એક દીવસ સાંજ પડવા આવેલી હતી. આશરે તરણએકનો સુમાર હતો. ધારા પરમાણે સોલી માલ ઉપર પોતાની ઓશીસ મધેથી તુરતનો ચાહા ખીવાને આવેલો હતો અને એક “સોફા” ઉપર અત્રેયાઈ એક હલકી જાતની વારતાની એપડી વાંચતો હતો. તેહેમીના મોઢું હાથ ધોઈ પોતાના દર સાંજના સરેસતા પરમાણે માથાંના ખાલો હોરી એસકી થતી હતી. એક સુંદર આરસી આગલ બંધાડે માથે તેણી ઉભેલી હતી. તેણીનું ધ્યાન આરસીની અંદરજ હતું. તેણીના જમના હાથમાં એક “બરીસટો”નું પેહેલા નંબરનું બરસ પકડેલું હતું અને ઘભો હાથ તે બરસની સાથ અવારનવાર તેણી પોતાના ચલકતા સુંદર ખાલો ઉપર ફેરવતી હતી. તેણીનો મુખડો શોકાતુર દીસતો તોપણ આ વેલાએ તે પુરાકલ સુંદર અને ઝમક મારતો હતો. તેણીનાં આંગમાં સારો પણ નહી હતો. બરોબર ખાલ હોરી માથાંમાંનું બાંધવા પછી તેણીનો સારો પેહેરવાનો ધારો હતો, અને સઘનાં નબરવસપણથી પોતીકા આરડાનું બારણું જરા વાંકું કરી તે બીચારી જો કે કેડે જવાનો નહી હતી તોપણ દરરોજ સાંજને છેડે તેણી સોલેશીંગાર થતી હતી અને તેમજ આ વેલાએ પણ તેમાંજ તે રોકાયેલી હતી, તેટલાંમાં ઘાદર ઉપર ધપરધપર કરી જોગમાં ચહુડી આવવાનો કોઈનો અવાજ સંભલાયો, અને બીજી પક્ષે જોસમાં બારણું બંધાવી નાખી એક રથોડ સરખો મરદ વગર પુછવે આરડામાં દાખલ થયો.

આ બેહુયા મરદ સોલીનો સરવેથી માનીતો મીતર હતો. તેનું નામ પાલી હતું. તે દેખાવે તદન જંગલી, કદરબીડાંમનો, અને પોશાગીર સરખો લાગતો હતો. તેની રીત ભાંતનો તો કરો સકારજ નહી હતો. તેનું બાલવું તદનજ કફેડું હતું. તેની કેલવણી મુદ્દલજ નહી હતી. આ અદગ સાથ સોલીને પેહેલી પીછાંણુ એક હોટલ મધેની “બીલી અરડ ટેબલ” ઉપર પડી હતી. પાલી એક પારસીનાં હોટલનો કારભારી હતો, અને અવારનવાર ઈંગરેજોને જ્યારે બીલીઅરડ રમવા ખાતર વધુ સાથીની જરૂર પડતી ત્યારે

તેઓ પાલીની મદદ લેતા, અને નહીં તો તે “મારકર”નું કામ કરતો. એમ કરતાં કરતાં લાંબા વખતના માહાવરાથી પાલી અઠંગ બીલીઅરડ રમનાર થયો હતો. બલા બલા ઈંગરેજને તે કેટલીક વાર એ રમતમાં હફાવતો હતો, અને તેની માતર એટલીજ ખુબી ઉપરથી સોલી તેની ઉપર મોહીત પડ્યો હતો. શેઠીયાના ભતરીજ, એક માતર ખાચ ડીના ખાવોંદ અને છુટા હાથ સાથના દુલ્લા જીવથી સોલી પાલીના હાથમાં ઠીક બીલુ થઈ પડ્યો હતો. જેમ બને તેમ પાલી તેને નીચવવામાં કશું ખાત્રી રાખતો નહીં અને સોલી પાલીની ઉપર પોતાની સધલી દોલત અને આવક ફના કરતો હતો.

પાલીનો પોશાક નોંધી લેવા જોગજ હતો. તે વારનીસનું ચલકતું ખોખું પેહેરતો અને ખંજાલો નેટના સદરા વગર તો તેને મુદલજ ચાલતું નહીં. સુરતી કીનખાખની જાંડી ટોપીઓ દખ્ખાનો દેવાલના આકારમાં ગોલ વાલીને તે પોતાના માથાં ઉપર ઊભીને ઊભીજ મુકતો, તરીમતરાક પાટલુનોને ખદ્દે પોહોલા પાયજના લખરલખર થતા લંગાનો તેને ભારે શોખ હતો, પગમાં જો કે તે થોડુંક થયું ખુટ પેહેરવા શીખ્યો હતો તોપણ તે રૂપયા સવા રૂપયાની કીમત કરતાં વધુ મોઢાં નહીં હતાં, લાંબી ખોંચનો અસલ ફાસી નની ડગલી પેહેરી છાતી આગલથી તે દગલીની અંદર પોતાનો મોઢો રેશમી રૂમાલ ખોસી ફરતો હતો. ખાવા આદમનાં સાલનું તેની પાસે એક રૂપાનું ધડીઆલ હતું અને તેની સાથનો છોડો આશરે છએક આનાની કીમતનો પીતલનો હતો. પાલી રાત અને દીવસ હોટલમાંજ પડેલો પાંઠરેલો રહેતો હતો. તેણે પોતાની ખાચડીને એ ચાર વરસ શહા તથા પછી પોતાનાં એકાદ બાલક સાથે ઘેર મઘેથી કાહાડી મુકી હતી અને તે બીચારી છતે વરે પોતાનાં માતપીતાને તથા પડો ખાવોંડને નામની હાથ મારતી હતી. હોટલમાં રહી તે સરાખ અને જુગારના લખમાં પડ્યો હતો, અને જેટલું કમાતો તેટલું ધુલ મેલ વતો હતો. જે દીવસ તે જીવતો તેજ દીવસની તેને ચીંતા હતી. આવતી કાલનો તેને મુદલખી વીચાર નહીં હતો, ખાવું પીવું અને મોજમગ્નહુ કરવી એજ તેનો ધરમ હતો, અને પોતાના એ પાપી ધરમમાં બીજા અસીલ માણસોનાં ફરજદોને જેમ બને તેમ વતલાવવાનો તેનો સરેસતો હતો, કેમકે પોતાના સપાટામાં જેમ જેમ વધુ ચીકાસ વાલા શેકારો સપડાતા તેમ તેમ લુચા પાલીને પોતાને તડાકો હતો. તે પોતેતો તદન લુખો અને સુકો હતો. આશરે રૂપયા પંદરએકનો તેને “હોટલ” મઘેથી પગાર મલતો અને ખાવા પીવાનું મુક્ત મલતું હતું. તે ઊપરાંત “હોટલ”માં ઊતરનાર ઈંગરેજો તરફની “ચેરીમેરી”યા તેમનાં કુટકલ કામકાજથી તેમને ખુબ ચીરતો હતો. આપણી સુંદર તેહેમીનાના બણેલા ખાવોંદનો આ ધનધન ઘોરી મીતર થતો હતો. એક મીતર તરીકે સોલીની ઉપર પાલીનો કાણુ અજખ જોવો હતો. તેનો એક હરફ પણ સોલીથી પાછો ફેરવી શકતો નહીં. ગરીબ બીચારી તેહેમીનાનું પોતાના ભરથાર ઉપર જેટલું આલી શકતું નહીં તેટલું આ ઉઘઉગીર મીતરનું તેના ઉપર ચાલતું હતું. પાલી જેમ ચલાવે તેમ સોલી ચાલતો, પાલી જેમ નચાવતો તેમ સોલી નાચતો, એક ધડીમાં આવી પાલી જેબી સુચવતો તે બીજા ધડીમાં સોલી બજા લાવતો. જેમકે કોઈવાર સોલી પોતાની ધણીમાંણી સાથ રાતે ઘેરમાંજ જમવાનો વીચાર રાખતો અને તેટલાં પાલી હોટલમાં બોલાવતો તો તેનાથી ના પાડી શકતું નહીં. એવી વેલાએ માતર તેને દગલો બોલવવાનીજ ખોતી હતી. આ દુશટ માણસનાં સધલાં લછણ તેહેમીના પામી ગઈ હતી, પણ જે તેણી કોઈબી વાર ગમે એટલી ધીરજ અને મીઠાશથી તેને માટે એક હરફ પણ હલકો બોલતી કે તેણીની કમ ખખતીજ થતી હતી. સોલીથી પોતાના મીતરનું અપમાન કહી પણ પરદાસત થઈ શકતું નહીં. તે સાફ કેહેતો કે “તેહેમી તારે ગમે તો તું મારે વીશે ગમે તે બોલજે પણ ખખ

રદાર જે મારા પરોણા યા મીતર માટે જરાબી હલકો સખુન કાઢાડયોછ તો, હું તે કબી શાંખવાનો નથી, અને એક લપડાક મારીને તેજ વેલાએ તારાં ઘચાં મધેની આખી ખતરીસી તોડી પાડશા.”

ધણી ધણીયાંણી વચેની એવી તાણાજાણીતો અવારનવાર ચાલતી પણ બધી વેલાએ પોતાના ભરથારને જરા પણ તાતેલો જોઈ તેહેમીના એકદમ ચુપ થઈ જતી, અને એક પણ આડો સખુન ઓચરી ધણીના ગુસસાની આગમાં તેલ પુરી કંકાસને વધારી આપતી નહી. તેણીએ થોડાજ માસમાં જોયું હતું કે ભણેલો ભરથાર મેલવી સુખી થવાની તેણીની સઘલી આશા ધુલ મલી ચુકી હતી, તોપણ તેણીને એટલી ધીરજ હતી કે હજીબી જે હું નરમારા ખતલાવી મારા શાંત સવભાવથી તેને સુધારવા માંગશા તો કદાચ તે સુધરી શકશે. આ આશા પાર પડેછે કે નહી તે હવે પછી જોવાનું છે. હાલ તો આપણે તેને એક દુઃખી અવસથામાં પોતાના ખાવીડ તરફનાં સઘલાં વ્યપ માનો અને જીલમાતો મુંગે મોઢે ખમતી જોઈયે છીયે.

સોલીનો આ પસ્માણેનો ઊઘડગીર મીતર પાલી એકદમ ખારણું ઊંઘાડી ઓરડામાં ધસી આવ્યો. તેહેમીના તુરત તેને જોઈ એક ખુરસી ઊપરથી પોતાની સારી લઈ તેજ ઓરડા મધેના એક “સકરીન” પછવાડે દોડીને ભરાઈ ગઈ. તેણીનો આ ધભરાત તે લુચાએ જોયો ખરો તોપણ જાણે જાણતો નહી હોય તેમ મોટ સાદે પોલવા લાગો “વાખ વાખ, સોલીયા, તમે રાતે કેઈ વખતે સતી ગયા? તમે ગયા પછી તો કાંઈ મળાહુ પડી, મળાહુ પડી કે હસતાં હસતાં કલેજાં ઊપર આવી ગયાં. હું સમજ્યો તમે શા સખખસર એ પરમાણે વતી ગયા તે. એક રાતમાં પચીશ રૂપયા હારી જવા તે કાંઈ નાની સુની વાત નથી, પણ બલાં માણસ વલી આજે આવીને પાછો હાથ અજમાવશે તો પાછા તમારા રૂપયા તમારાજ ખીસાંમાં આવીને પડશે. પેલા “વીલકીનસનને” તો આપણે સજર સવાદ ચખાડયો છે, તે તો મનમાં એમજ સમજતો હતો કે મારા જોવો રમનારખી કોઈજ નહી હશે, પણ હવે તેની ખાતરી થઈછે કે પારસીઓખી હવે ધંગરે જના ખાપને ખાઈ જાય તેવા થયાછે, ખાસો ગઈ રાતના તે ચાલીશએકને ઘેર ગયો હશે અને વલી એ વાગતા સુધી ખીર અને ખરાંડી ઠોકીયો તે તો તદન જીદોજ. ચાર, નકામો તું એટલી ઊતાવલ કરીને જતો રહ્યો.”

સોલી—અરે પણ એક વાગતેખી જે હું જતે નહી તો તું તો મને પુરો નાગોજ કરીને ઘેર મોકલતે.

પાલી—વલી દીકરા એમ કરેછ કે? હું તુંને નાગો કરું એમ તું માનેછે. તારા સદરા કસતીના કસમ ખાઈને મને કેહેશે કે હું એવો લુચો છું?

સોલી—નહી, નહી, દીયર, તું એટલો બધો ગુસસો ના કર, હું તો અમથી મજાક કરું છું.

પાલી—પણ એવી મજાક મને કાંઈ પાલવે નહી. ખાઈ માણસના દેખતાં જે દીકરા તું મને એવુંજ માન આપવાનો હોય તો મને કેહે કે હવે પછી તારાં ઘેરમાં મારે મુદ્દન પગજ મુકવો નહી.

સોલી—નહી, નહી પાલી દીયર, તું તો મારો જાની દોસત છે, મેં મારી ખાયડીને પણ કહ્યું છે કે તારા સરખો મારો વીશવાસુ અને જાની દોસત ખીજે કાંઈ નથી, મારી ખાયડી પોતે પણ નહી. પોલ હવે તારે કાંઈ વધુ જોઈયે છે.

પાલી—“નો, નો, ઠંક યુ. વેરી મચ ઓખલાઈજડ.”

આ ગોક્તેગો પરડા પછવાડેથી તેહેમીના ગુપચુપ સાંભલતી હતી અને આ છેલ્લા સખુનો સાંભલી તેણીએ મન સાથ કટકા મોરી વીચાર્યું કે “મુવોરે તું ઠેક યુનો કરતો, મારા હીરા જેવા વરને તદન રદ કરી મેલયો.” ખરેખર માથું બાંધી સારી પેહેરીને તેહેમીના ધીરે કદમે પરડા પછવાડેથી બાહાર આવી એક ખુશામાં પોતાનું સીવવાનું લઈ બેઠી.

સોલીએ પાછી પોતાના મીતર સાથ વાત છેડી. તેણે પુછ્યું “કેમ દીવર આજનો શું વીચાર છે, વલી કાંઈ શોધી કાઢાડ્યું છે કે “સુકમ સુકા?”

પાલી—અરે ચાર તું બોલના. સુકમ સુકાનીજ ધાસતી તો હતી, પણ તેટલાં હમણાજ ફેલું અતરંગ મલયો તે કેહેવા લાગો કે આજે ઈંદર સભાનો નાટક છે ને આપણે સાદરી ફાંણસ ઉપર ભોણા કાઢાડી બધા સાથે ત્યાં જઈએ અને નાટક પુરો થયા પછી તે તરફની એકાદ બીલીઅરડ સલુનમાં એકાદ બે હાથ અજમાવી પાછા ફરશું. બોલ માય તારો વીચાર શું છે.

સોલી—પણ મેં સાંભલ્યું છે કે નાટક તો ઘણો અસુરેથી પુરો થાય છે.

પાલી—પણ બલાં માણસ આપણી મરજી પડે ત્યારે ઉઠી આવયા તો કોઈ હાથ પકડે છે કે, બાવાજનાં ખુચાં પડ્યાં તે શું આપણે નાટક જોવા સાફજન જવાના છીએ કે? અરે એ તો જો તે બાહાણિ બે ઘડી મોજ કરી જરા તાંસીને ઘેર આવશું! ને વલી જરા રતી મોડુંબી થયું તો રાત પડી ક્યાં લવંગની લાટી ઉપર જવાનો છે. જો વલી ઘોંગ લાવયો છે તે. અરે બેસ બેસ, એમજ મકાઈખુશા જેવો રહી ગયો તો.

સોલી—ઠીક છે ત્યારે હું સાદરી ફાંણસ ઉપર છએકને સુમારે મલશ. મારે ઘેરથી ભોણું લાવનાર કોઈ નથી, માટે મારે ભાગનું પણ તારાં હોટલમાંથીજ મંગાવજે અને બેઠોનો આંકડો હું ચુકવશ.

પાલી—ઠીક છે ત્યારે હું રજા લઉં છું. હુંબી એજ કામ સાફ આવયો હતો કે દીકરી તું નહી હોશો તો કાંઈ મળાહ પડશે નહી.

આટલું બોલી પાલી જવા સાફ ઊઠ્યો અને તેની નજર એકદમ તેહેમીના ઉપર પડી અને તે પોતાની સઘલી વાતચીત માટે ખસીયાંનો પડી ગયો. તેને મનસે તેહેમીના બીજે દરવાજે ઓરડાની બાહાર ગઈ હશે. તોપણ ધક ઠેકાણે રાખી તેણે તરફ નમીને તે બોલ્યો “આહો, તમે અતરે બીરાજલાં છો કે? માફ કરજો મેં તમને દીઘાં નહી. કેમ છો સારી પખેતો છો? કાંઈ ગરીબ ઉપર મેહેરખાંતો રાખજો અને સોરાખજી શેઠને પણ કેહેજો કે સેવક ઉપર જેવી મેહેરખાંતી છે તેવી સદા કાયમ રાખે.”

તેહેમીના—પાલનજી હું હાથ જોડીને કહું છું કે તમે મારા ઘણી સાથે ગમે તેમ ફરોહરો, ખાવો પીવો, પણ ખાદાને ખાતર તેવણને મોડી મોડી રાત સુધી તમારી સાથે ભટકાવો ના. હું શીકર શીકરે મરી જાવું છું. એવણને સાફ જાગરો કરતાં કરતાં મારું માથું દુઃખી આવેછે; અને પછી એવણનો તખીયતનોબી બીગાડો થાયછે. તમે જો મારા સોરાખશાહાના ખરા દોસત હશે અને મારું પોતાનુંબી ભલું ઈચ્છતા હશે તો એક નીરદોશ બાનુની એટલી અરજ ઉપર જરૂર કરીને ધયાં આપશો.

પાલી—ઠીક છે બેહેન, તમારે તે માટેની કશી ધાસતી કરવી નહી. દરરોજ સાંજે સાત વાગતામાં સેવક આવીને તમારા સોરાખશાહાને ઘેર બેઠાં પોહોંચાડી જશે, હવે કાંઈ છે?

તેહેમીના—ત્યારે તો હું તમારો ઉપકાર કદી પણ ભુલીશ નહી.

આ ગોક્તેગો વચ્ચે સોલીનો પીતો ઉછલી આવયો હતો. તેનો એહેરોજ તપી આવેલો જણાતો હતો તોપણ તે પોતાના મીતર પાલીના દેખતાં ક્યું બોલી શક્યો નહી. પાલી એક તરફથી ગયો કે બીજી તરફથી જોઈજ લેવો સોલીના પાછા સવભાવનો નમુનો. તેણે પોતાની નાજુક બાયડી ઉપર કેવી રીતે ઝાડ તોડી પાડ્યાં તે આપણે હવે પછી જોઈશું.

વેહેલી સલાપ—છાકટો ખાવીદ અને તેની બરદાસત.

પાલી હજી તો ઘરે બિપરથી બિતરતો હશે તેટલાંજ સોલીએ પોતાનું લેકચર ચલાવ્યું, “તેહેમી વલી તું આજે પાણી ફાસટ ગઈ. તુંને મેં હજાર વખત કહ્યું છે કે તું મારા જીવની કાંઈ ધણી નથી. તું તારી મરજી મુજબ ચાલ, અને મને મારી મરજી મુજબ ચાલવા દે. હું રાતે મોડો આવું કે વેહેલો આવું, મને ગમે તો નહીંખી આવું તેમાં વચે આવવાની તુંને મુદલ સતા નથી. તું કોણ? તારી મગદુર શું કે તું મારા મીતરો આગલ મારે માટેની ફરીયાદ કરે અને મને માફ લગાડે, જ્યારે મારાં દેખતાં દેખત તું એ પરમાણેનું આજે પોલી છે તો આગલ ચાલતાં તું મારી પછવાડેથી ગમે તેટલીખી ગીપત કરી શકે, પણ હું મારા ઘરમાં એ પરમાણેનું ચાલવા દેવાનો નથી. હું તારું માથું ભાંજી નાખશ, હું તારો ટોટો પીસી નાખશ. પોલ તું ફરીથી એક પોલતો પોલ અને જો પછી કે તારાં મોઢાં મધેથી એમની એમ આખી જાળ ખેંચી કાઢાડું છું કે નહીં. જો નહીં ખેંચી કાઢાડું તો મારું નામજ સોરાખ નહીં. રાંડ જીઠી, રાંડ લુટરી, રાંડ કાભા, તારી મગદુર શું, તારી સતા શું, તારી તાકાત શું કે તું નાથલે મોઢે મારાં કામકાજની વચે આવે. લાખ વખત તુંને કહ્યું, ફરોડ વખત તુંને કહ્યું કે એલાસક તું તારે પતી થતાંમાં ઘોંટાઈ જા. તારા હાથ કોણે પકડ્યા છે. તુંને બિજગરો કરવા કોણ નાપાક કહેછે. આપો દીવસ ઘોંટાની કેમ નથી. સુધ કુટી જો વાત લાવીછ તે. તું એક તુકારોખી કાઢાડ અને પછી તું મારે હાથનો સવાદ જોશે. હું કાંઈ લાકડું લોહું જોવાનો નથી. જો હાથમાં આવશે તે છુટું મારીને તારું ભેળું જો નહીં કાઢાડું તો તું મને પુછજો.

તેહેમીના—(આંખમાં પાણી લાવીને) પણ હું શું પોલી કે પયારા તમે મારા ઉપર એટલા ખધા ખધા થાવો છો?

સોલી—(આંખ ઉપર ધસી જઈ જોરમાં એક લપડાક ખેંચી કાઢાડીને) તું શું પોલી? હજી શોખાઈથી મને પુછેછે? (ખરડા બિપર એ તરણ ધમકા લગાવીને) લે તું આજે પોલી, તું આજે પોલી, પોલ હજી તારે જાણવું છે કે તું શું પોલી? પોલ વધુ સવાદ આપવો હોય તો પોલ, રાંડ કસકુનમ, મકરખાજ, લુચી, ચોટી, ફરેખખાજ જો વાત લાવીછ તે. હજી તો પુછેછે કે હું શું પોલી. તારા ખાપનું લેધર પોલી? તારી માથનું કલેજું પોલી? ખખરદાર જો એક તુંકારો વધારે કાઢાડયોછ તો એમજ જાણજો કે આજે તારો જીવજ જવાનો છે.

હા, હા, કેવો શીખેલો ભણેલો ભરથાર? કેવો નામીચો વડી અદાલતનો સોલી સીટર? ગરીબ ખીચારી તેહેમીના ગુસાના આ સીહા વાદલ આગલ તદન દખીજ ગઈ. તેણીથી કશું પોલી શકાયું નહીં. તેણી ઝાર ઝાર તોપણ આસપાસ કોઈ જાણે નહીં તે પરમાણે રડવા લાગી. તેણીની જગો ઉપર અગરજો કોઈ ખીજી કલાંત સ્ત્રી હતે તો ધણી સાથ મરાઈ પડી આખું ઘેર ગળવતે. વલી કોઈ મકરખાજ આરત હતે તો ખાપરે માથ રેનું ગોઘીચાઈ કરી પોતાની પાસે લોક મેલવતે અથવા આપો મોહોલો તલે ઉપર કરતે, પણ રાંડ, સમજી, શીયાંની તેહેમીએ પોતાના ધણીના ગુસા અને માર વીરો કોઈનાં રવાને પણ ખખર પડવા દીધી નહીં. પોતીકા સરેસતા પરમાણે તે એકદમ ચુપ થઈ ગઈ. થોડા વારમાં ઉઠીને જોરમાં પાણીના ફટકા મારી પોતાનો રડેલો પાણેલો એહેરો ઘોઈ આવી અને જાણે કાંઈ પણ વીટયુંજ નહીં હોય તે પરમાણે પોતાનાં કામ બિપર લાગી.

આ વેલાની તેહેમીનાની હાલત ધણી ખારીક હતી. તેણીને સાતમે મહીનો ચાલતો હતો. તેણીને અવારનવાર ઊમટી થતી હતી. તેણીની તખીયત પાધરી ચાલતી નહીં હતી. આવી કોમલ, સુંદર, નાનુક અપલાના આવા ખારીક વખતમાં પણ તે ધાતકી ભરથા રના દીલમાં જરા રતી પણ દયા આવી શકી નહીં. કસાઈની કાંણી એક કોમલ કન્યા ઊપર હાથ જીચકતાં પણ તેને કશી શરમ લાગી નહીં.

પણ તોખી ગરીબ તેહેમીના ધીરજ અને સખુરીનો ગોથા એક નમુનાજ હતી. પોતાના ધણી તરફની આવી ધાતકી વરતાણુકથી તેણીને કેટલું બધું લાગતું જોઈએ તે તો વાંચનાર પોતાની મેલે વીચારી લેશે, પણ જો હું ખરું જાણું તો જોઈતું વાંચનારને આપણી તેહેમી ખાતર લાગશે તેટલું બધું તેહેમીને પોતાને લાગતું નહીં હોય તેમ તે બીચારી મન સાથ વીચારવા લાગી કે “કાંઈ નહીં, ખાવીંદ છે, માટીડાના જીવને હજાર જંગલ, તે બીચારનો હાથ લીડમાં આવી પડ્યો છે, તરેહવાર લોકોના કજ્યાઓ ઉપર ધ્યાન આપતાં તે બીચારાનું મન ચડી આવ્યું હશે અને એવી હાલતમાં પોતીકા ખાવીંદે એ સખુન કહી સંભલાવયા અથવા એ હાથ ચલાવયા તો તેમાં શું મુજકો છે ? નહીં, નહીં, મારો સોલી કાંઈ ખરેખર ધાતકી નથી. ખોદ કરશે તો હજી તે સુધરશે. ખોદ કરશે તો તે પોતેજ પોતાની ચાલ માટે પસંતારો.” આવા આવા વીચારોથી પોતાનું મન મોટું કરી તે બીચારી ઘેરના ધસડખોરામાં પડી.

ધણી વગર ખાવા તો તેણીને નહીંજ ગમ્યું તોપણ ધણીના હોકમને માન આપવા ખાતર તેણીએ ખરેખર વખતસર પોતાનું ભોણું મંગાવી જમી લીધું, આશરે દશ એકના સુમાર સુધી ઉજાગરો કરી તે બીચારી બીડી બીડીને બીજાંણા ઉપર ગઈ. અગરજો પોતાના ખાવીંદને માટે તેણી ઉજાગરો કરી ખોતી થાયછે તો આવતાંના વારમાં સોલી તેણી ઉપર રણ પાડયા વગર રહેનાર નથી. તેનો સાફ હોકમ છે કે તેહેમીનાએ તેને માટે કબી પણ વાત જોવી નહીં. આ હોકમ માથે ચહુડાવી તે બીજાંણા ઉપર ગઈ ખરી પણ તેણીની આંખો લાગી શકી નહીં. તેણીના ડોલા ઓરડાના દરવાજા તરફ જ ઠરી રહેલા હતા. તેણીના ધણીના આવી પુગવાના ખયાલી અવાજો અવારનવાર સંભલાતા અને બધી વેલાએ તે બીચારી એ પરમાણે ઠગાતી હતી. એ પરમાણે અકરવકરે એકનો તકારો થયો પણ નહીં સોલી આવી લાગો કે નહીં તેહેમીના બીચારી એક ધડી પણ ઊંઘઈ શકી. કોઈવાર આંખ લાગે એમ જણાતું પણ તેટલાંમાં તુરત તે બીચારી પાછી ચમકી ઉઠતી. અંતે દોઢએકને સુમારે એક ખગી આવી લાગી. કોઈએ ખાહુરથી ખારણું કાક્યું, દાસીએ જઈને તે ઊંઘાડ્યું અને એ આસાંમીઓ સોલીને લોંબોઠ થયેલો ઘેરમાં લાવયા. આ બેડે આસાંમીઓમાં એક પોલીસનો સીપાઈ અને બીજો એક “કાનસ ટેબલ” હતો. તરણ ચાર આસાંમીઓનાં પગલાં સાંભલી તેહેમીના તુરત ઉઠી ઊતાવલમાં જોમ તેમ સારીનું ચીઠડું આંગે લપેટી દોડી ગઈ. સીપાઈએ ટુંકમાં ખોલાસો કીધો કે કોઈક પાપી સ્ત્રીનાં મુકામ આગલ સોલી રસતામાં પડેલો હતો તથાંથી સાહેબે જતાં તેને પીછાંણુયો અને તેથી અમે તેને અતરે લઈ આવયા છીએ. તેહેમીનાએ તેઓ પાસેજ જીચકાવી સોલીને બીજાંણા ઉપર તેની બેભાંન હાલતમાંજ નખાવેલો. કાનસટેબલનો ઇંગ રેજીમાં ઊપકાર માનયો અને સીપાઈને કાંઈ હરસે હાથમાં આપી તેમને વીદાય કીધા. તયાર પછી તે પોતાના ખાવીંદનો ખરદાસતમાં શેકાઈ. સોલીનું મોઢો સરાખથી બેહક બેહક મારતું હતું, અને તોપણ તેનાં ગંધાતાં મોઢો ઊપર કોમલ તેહેમીએ તરણ ચાર બોસા લીધા. તેણીએ પોતાની સમજ મુજબ માથાં ઉપર ઠંડાં પાણીનાંકટકાઓ ઊપરાસાપરી મુકવા માંડ્યા. પોતાને હાથે તેને માટે સાબુઓખાનો કાંજ બનાવી તઈયાર રાખી કે મેઢમાં

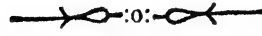
ઠંડક પડે. વલી ઘેરમાં લીબુનું સરખત હતું તે પણ ખાહાર કાઢાડીને તઈયાર રાખ્યું અને તેણી જ્યાંવેર સોલી સુધીમાં આવયો ત્યાં સુધી બેસીને આખી રાતનો ઉજાગરો કરી કોઈવાર તેના હાથ પગ ચાંપતી, કોઈવાર તેને પાંખો નાખતી, અને એ પરમાણે તેની સારવાર માટે તેણીએ કશું બાકી રાખ્યું નહીં.

છેક તરણએકને સુમારે સોલીની આંખો ઉઘડવા માંડી, તે અરથો સજાગર થયો હોય એમ લાગું, તોપણ તે પુરેપુરી સુધીમાં આવયો નહીં હતો. ઊંધની યા છાકટપ છાંની ખુમારીમાં હવે તે બડખડવા લાગો. કોઈ વાર પોતાના ઉઠાઉગીર મીતર પાલીને ખુબ ચોપડતો. કોઈ વાર કોઈ મુસલમાન અપલાતું નામ પોકારી તેણી પાસે પોતાનું ઘડી ચાલ અને સાંકલી માંગતો, કોઈ વાર ગરીબ બીચારી તેહેમીનાનું નામ પોકારી તેણીને દમ ભરાવતો કે હું તારો ટોટો પીસશ, હું તારો જીવ લેવશ. આ સઘલું તે બીચારી મુગે મોઢે સાંભલયા કરતી અને ગુપચુપ આંખો મથેથી આંસુ વરસાવતી. એવીજ હાલતમાં પરોઢયું થયું. ખામદાદનો વખત થયો, અને સોલી તદન સજાગર થઈ પાણીની સોખારી માટે ફરીયાદ કરવા લાગો. તેહેમીનાએ તુરત ઉઠી કાંજનું પચાલું હાજર કીધું. આંખના પલકારામાં તે ગતાવી જઈ તેણે બીજી કાંજ માંગી. સારાં બાયગે તેહેમીએ આગલથી વધારે ખનાવી રાખી હતી અને ઊપરાસાપરી તરણએક પચાલાં કાંજ પીધા પછી તેણે માથું ફરવાની ફરીયાદ કીધી અને દશ વાગતાવેર કોઈ તેને ઉઠાડે નહીં એમ કહીને પાછો સુઈ ગયો.

આખી રાતના ઉજાગરા છતાં તેહેમીના ઊઠી ચોકચાંદન કરવા લાગી, ખજરહાથની વરડી કીધી, વખાર મથેથી દરરોજના ધારા પરમાણે સઘલો જોઈતો સામાન કાઢાડી આપયો અને નાહીધોઈ પોતાના પેદા કરનારની બંદગી કરવા બેઠી. સઘલાં દુઃખ અને મુશકેલી આમાં ગરીબ બીચારી તેહેમીનાનો મુખ્ય આધાર પોતાની ખાલેસ દીલની બંદગી ઊપ રજ હતો, તે એકવારની બંદગી પછી ગમે એવું દુઃખ ભુલી જતી. ગોયા તે પરમદયાલુ કીરતાર તરફથી કાંઈ ખાસ હીમત તેણીના દીલમાં ઊતરતી હોય તે પરમાણે એકવારની સરોચશમથી કીધેલી બંદગી પછી તેણી છાતી ઘાટી રાખી મક્કમ દીલથી ગમે એટલું વધુ દુઃખ ખમી શકવાને તઈયાર થતી હોય એવી શાંત, હીમતવાન, અને સંતોષી જણાતી.

પણ નહીં, આ વેલાની બંદગી તે પુરી પાધરો કરી શકી નહીં. હજી તો તેણી હાવન ગેહ પુરી કરી ખોરશેદની નીચાએસ માંડતી હતી તેટલાં સોલીએ જાગી ઉઠી પોકાર મારયો “તેહેમી ? તેહેમી ? દોડ પેલી સરખતની ખાટલી લાવ, માફ ગલું સુકાઈ જાય છે—મારાં કલેજાંમાં આગના સોલા જોડેછે—માફ માથું ફાટી જાયછે—આ બાપરે—આ માયરે દોડ ક્યાં મુઈ, સાંભલેછ કે ? રાંડ બેહેરી” —આ પરમાણે એક તરફ સોલી ખુમ ખરાડા મારવા લાગો, બીજી તરફથી તેહેમીનાએ હાથ મથેથી અવસતાની ચોપડી પડતી નાખી અને તે બીચારી જીવ નાખીને પોતાના ખાવીંદ પાસે દોડી ગઈ. તેણીએ આગમજથી આઈસ મંગાવી રાખ્યું હતું તે હાજર કીધું, તંબલર હાજર કીધું, સરખ તની ખાટલી હાજર કીધી અને પોતાને હાથે એક સોડાવાટરનું મોટું તંબલર ભરીને સરખત તઈયાર કરી એક તુવાલની અંદર આઈસનો મોટો ગાંગડો બાંધી તેને જોસમાં દેવાલ સાથે અફાડી તેનો ભુકો કરી તંબલર મથેનાં સરખતમાં તે ભુકો હોમાવી દીધો અને એક ઘોતા તુવાલ સાથે તે તંબલર લઈ જઈને પોતાના ખાવીંદના હાથમાં મુક્યું. વલી સોલીને તદન પરસેવાથી ગરકાવ થઈ ગયેલો જોઈ એક સુકું દીલનુછનું લાવી તેના દીધાર ઊપરથી અને સોરતીયાં સરખા ઊઘાડા હાથે ઊપરથી પરસેવો નુછવા લાગી. પોતાના સુમારા નરમ મખમલ સરખા હાથે તેના એહેરા ઊપર ફેરવી તેને પસવારવા લાગી અને સોલીએ

સરખત પીધા પછી બીજાંણેથી ઊઠી પોતાનાં ગર્થ રાતનાં કપડાં તપાસવા માંડ્યાં. પાટલુન અને દગલાનાં ખીસાં તપાસતાં તેની ગળવાંમાંની પાકીટ ગુમ થયલી હતી. તેનું ખીસાનું ધડીયાલ અને તેનો અધાર કેરેત સોનાનો છેડો ગેપ થયેલો હતો, અને તે પોતાનાં કપાલ ઊપર હાથ અફાડી તે માટે પસતાવો કરવા લાગો. પણ તે પસતાવો થોડાજ વારનો હતો. તે ખીજવાયલા ખવીસની મીશાલ પોતાના દોસતોમાં પાલી, પેસી, જમમુ, અને રસતઈને ગાલો દેવા લાગો. તેહેમીનાએ તેને પતાવી સમજાવી નરમ પાડ્યો અને તયાર પછી છેક પારએકને સુમારે નાહીધોઈ તે પોતાની ઓશીસની ખપરઅંતર લેવા ખાતર માલ ઊપર ગયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

એક કવખતની સુવાવડ અને સોલોનો દુકં વખતનો સુધારો.

હજી તે સોલી પોતાની ઓશીસમાં જઈને પાંધરો પુરો બેઠાળી નહી હશે તેટલાં તેહેમીનાની ચાકરીમાં રહેલાં ડોસાં એક ટપાલનું કાગજ લઈને આવ્યાં. આ કાગજ તેહેમીનાને નામનું હતું અને તે ઊપર ઇંગ્લેન્ડમાં “પરાઈવેટ” એ પરમાણે લખેલું હતું. તેહેમીના ઊદાસ એહેરે એક કોચ ઊપર બેઠેલી હતી અને તેણીએ ડોસાંનાં હાથ મધેથી તે કાગજ લઈ નીચે પરમાણે મનમાંજ વાંચ્યું :—

મારી કમનસીબ બેહેન તેહેમીના,

જત લખવાને જોકે મને અતીશય દલગીરી લાગેછે તેપણુ એક બેહેન તરફની ફરજ દાખલ તમને લખી જણાવયા વગર મારાથી રહેવાતું નથી કે તમારા સોરાબશાહ રાત અને દીવસ ધણીકે જતનાં ખગબ લછનોમાં ફસી પડી હુઆએની સંગતમાં પુરાકલ નાણું ઊડાવે છે, જુમારતું તેવણને ઘેલું લાગેલું છે અને સાંભલયા પર માણે આવતી કાલની સરત ઊપર તેવણે મોટો જોખમ ખેડ્યોછે. વધારે લખતાં મને શરમ લાગેછે-અમીના નામની એક મુસલમાન સ્ત્રીને તેવણે દાદર તરફ પોતાને ખરચે જુદી રાખીછે અને તે કસકુનમ દદાની સાથ તેવણ વારંવાર ગરંટરોડની નાટકશાલાઓમાં છડેચોક ખીરાજવામાં પણ શરમાતા નથી. અમીના સેહેજ દેખાવલી હોવાથી પારસણના લેખાસમાં તે એક પારસણ સરખીજ લાગેછે અને સોરાબશાહ તેણીને પોતાની પીતરાઈ બેહેન તરીકે લોકોમાં ઓળખાવે છે. આવાં દુઃખ ભરેલાં સાંતકમાં એક દુરઅંદેશ અને વીવેકી ધણીયાંણી તરીકે જેખી વાજખી રસતો દોસે તે લેવાની બોદા તમને હીમત આપે એવો મારી તરફની તમને નેક કુવા છે. હાલ એજ અરજ.

લા૦ સદાનું તમારું બહુ ઇચ્છનારી એક વફાદાર સહી.

તેહેમીનાએ એ દુઃખ ભરેલું પતર વાંચ્યું અને વાંચતાં વાંચતાં તેણીના એહેરા ઉપરનો તમામ રંગ ઉડી ગયો. તેણી ફીકી ફચક પડતી ગઈ, અને કાગજને છેડેનો વધુ ફીતકા રભરેલો ભાગ વાંચતાં તેણીના હાથ મધેથી કાગજ પડી ગયું અને તેણી બેહોસ થઈને કોચની ઉપર તુટી પડી. સારાં ભાયગે તે વેલાએ એજ કાગલ આપવા આવેલાં ડોસાં હાજર હતાં, તેવણે તુરત દોડી આવી તેણીને કોચ ઉપર પાંધરી સુવાડી. પણ તેણીને સુધીમાં આવતાં બહુ વીલમ લાગો. ઘણે વારે જ્યારે તેણી સુધીમાં આવી તયારે તેણીની વધારે આકૃતદાયક વેદના માતર સર થયલી હતી. મેં આગલ જણાવ્યું તે પરમાણે તેણીને સાતમો મહીનો ચાલતો હતો. આવી પારીક હાલતમાં તેજ વેલાએ તેણીના હાથ પાક રહ્યા નહીં. તયારથી સર થયલી પુરાકલ કશતી અને વેદના પછી બીજી દીવસે તેણીએ અધુરે મહીનેનાં એક મુવેલાં ખાલકનો જનમ આપયો પણ જનમ આપયા પછીખી તે ખીચારીની હાલત કાંઈ સુધરી નહી. તેણીને પુરાકલ નખલાઈ થઈ ગઈ હતી અને તે ઉપરાંત આવા સખત બલાપાથી તેણીને માથાંમાં પવન થઈ આવયો. કેટલાક દીવસોવેર

તેણીની હાલત તદન અચોક્કસ હતી. ડાક્ટરોની ધમાલ ઉપર ધમાલ ચાલવા લાગી, પણ તેઓ મધેથી એક પણ તેણીની સલામતી માટે છાતી થોકીને ખાતરી આપી શકતો નહીં હતો.

પોતાની પરણિતરની આવી હાલતમાં સોલી પોતાની ચાલથી ખુબ પસતાવા લાગો. પેલું નનામું કાગળ તેહેમીનાના પેહેલા ધબરાત વેલાએજ તેના હાથમાં આવ્યું હતું. તેમાં જણાવેલી ખીનાની સચાઈ વીશે તેને મુદ્દલખી શક નહીં હતો.

તેમાં જે લખ્યું હતું તે બોલે બોલ ખરું હતું. પોતાની આવી કફોડી ચાલથી એક ફરેસતા ખસલતની પરી સરખી મોહોરદારને આટલું બધું વેઠવું પડ્યું અને તેણીની જાંઘળી વતીક ધાસતીમાં આવી પડી તે જાંઘળી સોલી દીલોજનનથી પસતાવા લાગો. તે પોતાની ખાયડી માટે હાથ અને પગ અફાડવા લાગો. તે દીવાનાની મીસાલ માથું પતકવા લાગો. કાંઈખી કરીને વાહાલી તેહેમીનાને જખી સાજી કરી આપે તેને નીહાલ કરવાના તેણે કસમ લીધા. ખરે પગે શત દીસનો ઊજાગરો કરી તે તેહેમીનાની સારવાર કરવા લાગો. તેણીની આગલથી જીવ ઉપર જોરાવરીએજ તે ખીસતો. આવી ગાય સરખી ગરીખ, તાપેદાર, સમજી અને શીયાની મોહોરદારને પોતાની નીચ અને પાખી વરતાણુક થી જે ખમવું પડ્યું તે માટે તે જર જર રડીને પસતાવા લાગો. તેણે આ સાંતક પછો પોતાના ધંધા ઉપર જોઈતું ધયાન આપવાનો ડેડાવ કીધો. મહા મુશકેલીએ પોતાનું આ ગલું કરજ પતાવ્યું. આગલા વખતની હાલહવાલી અને યેદરકારીથી પોતાનો ધંધો જે લગભગ પડી ભાગો હતો અને આગલનાં મેલવેલાં ધરાકો વીખરાઈ ગયાં હતાં તેમને પાછાં હાથ કરવાની ખનતી તજવીજ કીધી અને એ પરમાણે પોતાની મોહોરદારની બે માસની માંઘળીમાં સોલી તદન ફેરવાઈ ગયો હતો. પણ શું તે સદા એવોજ ફેરવાયલો રહી શકશે ?

પ્રકરણ ૧૫ મું.

“કલ ફન્નરકુ ઓ કઉઆકુ અમ બોતલાયગા.”

ગરીખ ખીચારી તેહેમીના પાછી સાજી થઈ ખરી પણ તેણીની દેહે સદાની લડતી થઈ પડી. સોલી થોડાવારને ખાતર મુઢરયો ખરો પણ તેવોજ ઝાઝોવાર રહી શક્યો નહીં. ધંધા ઉપરથી પાછું તેનું ધયાન ચોતરફ ભમવા લાગું. લુચા મીતરો પાછા ગીધની મીસાલ તેનો આસપાસ ફરી વલયા. જમ તેમ કરી પાછાં હાથ કીધેલાં ધરાકોએ સોલી ઉપરથી પાછો પોતાનો વીશવાસ ઉઠાડી મુક્યો.

કમનસીખ તેહેમીના સખત માંઘળીના બે માસનાં ખીછાણાં પછી સેહેજ ટટાર થતાં જે દીવસે પોતાના ખાવીંદ સાથે પેહેલવેહેલી ખાણાં ઉપર ખીરાજનાર હતી તેજ દીવસે તેણીનાં નસીખમાં નાસીપાયસી હતી. સોલીએ પોતેજ તે દીવસ સાફ મુરત જોઈને ડડવયો હતો. દેપાદર દાદારહોરમજ્દના નેક રોજ સોલીએ પોતાની પરણિતરને ખાણાંની હંમેશાની ટેપલ ઉપર પોતાની સાથે જમવાની બોહોંસ કીધો હતી અને સદાની તાપેદાર તેહેમીનાના જીવને જોકે પુરેપુરું ચેન નહીં હતું તોપણ ધણીનો સખુન રાખવા ખાતર તેણીએ તે કબુલ કીધું હતું પણ તેટલાં તે દીવસેજ સોલીનો પેલો લુચો મીતર “પાલી” ઘોંગ ધતુરા કરતો આવી લાગો.

સોલીએ પુછ્યું “વેલ દીયર” આજે કંઈ આવવાને તમદી લેવી પડી.

પાલી—અરે યાર તું યોલ ના, વલી આજે પેલા ચકડોલોના ધયાંનમાં કાંઈ નવુંજ વાઈ આવ્યું છે અને તેઓએ મને તારી પાસે એક અરજ લઈ મોકલ્યો છે.

સોલી—યોલ માય શું અરજ છે તારી અરજ મેં કાંઈ દહાડેથી પાછી ફેરવી છે કે આજે હું તુંને ના પાડશ ?

પાલી—અરે ખીરાડર તું ના પાડશે એમ જો હું જાણતો હતો તો એટલો ધકેલો ખાતેથી શું કરશ ? તું તો દીયર હુમેરાનો સમજી છે અને નાતો નથીજ પાડવાનો પણ મને ધાસતી લાગે છે કે હવેતો તમે થોડા ઘણા મરઘાખાવા ખનયા હોવો એવું તમારી વરતાણુક ઉપરથી લાગે છે અને કડાચ પેલી રાંડ હોકમ ચલાવશે તો તમારું કાંઈ ચાલ રોખી નહીં.

સોલી—એસ. એસ, પાલી તારી કાંઈ અકલબકલ ગેઈ છે ? સોલી જનું નામ તે શું મરઘાખાવા થવાનો છે અને તે રાંડને કહે ચાલવાનો છે ? યોલ દીકરી કાંઈ નવી “પલેન્ડર” ની તઈયારી હોય તો સેવક એક પગે તઈયાર છે.

પાલી—હારે યાર, કાંઈ તેવુંજ છે. આજે “પેસી પપેતાના” બેહેસતી ખપાવાના ખાપની ઓગનચાલીશમાં વરસતી ખાજ છે, તેણે ખેતવાડીની લીંબુવાલાની વાડીમાં બધા દોસતોને જમવા તેડાવ્યા છે અને તયાંથી પાછા ફરતાં “છેલબડાકેનો” નાટક જોતા આવ્યું.

સોલી—તો યોલની મારા ભાઈ તયારનો અચકાયા શાંનો કરતો તો, એ નાટકમાંતો મારોથી જીવ કેદારનો ભરાઈ રહ્યો છે. પેલી અમીના કેદારનું એ નાટક માટે મારું લેજી ખાઈ જાય છે.

પાલી—યાર તું હજી તે ખીચારીનું નામ નહીં ખદલતો ? તુંને આટલી બધી વાર કહ્યું કે તેણીને કોઈ પારસણનું નામ આપ. જ્યારે તેને પોલકો અને પારસણોની સારી પેહેરાવી તયારે નામ આપવામાં શું હરકત છે ?

સોલી—દીકરી હરકત તો માતર એટલીજ કે તે જ નીચ પેસો કરે છે તેવો પેસો કરનારી મારી નેક કોમની કોઈ ખાનુઓ નથી તયારે શામાટે તે કોમનું નામ આપી હું મારી કોમને હલકી પાડું ?

પાલી—પણ બલાં માણસ તયારે પોશાક શાનો ખદલાવી મુઓ. પોશાકમાં તો સાંમી આપણી કોમને વધુ એપ લાગે છે. લોક શું જાણે કે “અમીના છે કે આઈમાય ?”

સોલી—ઠીક છે તયારે દોસત, તેંથી ઠીક નામ મુચવ્યું. આજથી તે મારી આઈ માય, ખસ હવે તું ખુશી થયો.

પાલી—નહીં દોસત એ નામ મને મુદલ પસંદ નથી. આઈ એટલેથી માય, અને માય એટલેથી માય, તયારે શું એવી નીચ કસકુનમને વારંવાર તારી કોઈ અરો માયને નામે યોલાવતાં તુંને શરમ નહીં લાગશે ?

સોલી—પાલી તું એટલો બધો શીલસુક કેદારથી થયો ? યોલ દીકરા તયારે તને જ પસંદ પડે તે નામ રાખવાને રોવક તઈયાર છે.

પાલી—મનેતો હાલની ઈંગ્લેન્ડ ઢપ પરમાણેનું “એમી” નામ ઠીક લાગે છે જેમાં અમીનાનો અરથ સમાયલો છે, વલી પારસણોથી એ નામ રાખે છે અને વલી તે ઈંગ રેજેની મડમનેથી મલતું આવે છે. કેમ ઠીક કેની ?

સોલી—“વેરી મચ ઓખલાઈજડ, વેરી મચ ઓખલાઈજડ” ઠીક છે દીયર તારી અરજ મારે કબુલ છે. ઓફીસનું કામ પુરું થતાં હું તયાં સાત વાગતા મુઘીમાં આવી લાગશ અને પાછી આપણે “એમીને” નાટક સારું કેમ તેડાવવી તેની ગોઠવણ કરશું.

આટલી ગોઠતેગો પછી “હાદીદુ” કરીને હુચો પાલી પધારયો. સોલી પોતાની ઓશી સમાં ફેરો મારી આવયો, અને ઘણાં અગતનાં કામ ખાતર રાતના સકારે ઘેર આવી નહી રાણો એવું બહાણું કાઢાડી જે દીવસે પેહેલ વેહેલો પોતાની મોહારધારની સખત માંઘી પછી તેણીની સાથ જમનાર હતો તે દીવસે પણ તેણીને એખલી અગુલી નાખી ચાલતો થયો.

તેહમીનાએ પોતાના ઘણીના શોખ પરમાણે એ દીવસે “ખતકનું ખફાત” રંધાવયું હતું. પણ જ્યારે તેણી એખલી જમવા બેઠી ત્યારે તેણીએ એ વાંછીને આંગલી પણ લગાડી નહી. આ બધી બાબુ નોકરોની પોતપોતા વચેની મારામારીને લીધે પોતાનાં માનીતાં ડોસાંનું ભોણું ટેમલ ઉપરથી દરરોજ પોતાને હાથે કરી આપતી હતી પણ આ વેલાએ ડોસાંનાં ભોણાં ખાતર પણ ખફાતમાં ચમચો ભોક્તાં તેણીના હાથ ધુજ્યા અને તેણીએ ડોસાંનેજ કહ્યું કે લેવો ડોસાં એમાંથી તમારે માટે કાઢાડી લઈ “દીશ” રાંધણીમાં મોક્લી દેવો. જેમ તેમ અકરવકરે બે બુક ખાધા, નહી ખાધા એવી હાલતમાં તેહમીના ખાતર ચંચેરીને ઉઠી ગઈ.

બીજા હાથ ઉપર “સોલી” જે ઘણાં અગતનાં કામને બાહાણે ગયો હતો તે પેહેલો “ટમપલ ખારમાં” ગયો. તેની સાથે તેના મીતરોમાં “પાલી પખાલી” અને “જમસુ જંગલી” કરીને હતા. તેઓએ પરચમ જતાંના વારમાં એકકી “પેગ” લીધી અને “બીલી યરડ” ઉપર પોતાના હાથ અજમાવા લાગ્યા. તેઓ ઈંગરેજમાંજ નાલયાં ફેંકતા હતા.

રમતાં રમતાં “જમસુ જંગલી”એ સોલીને પુછ્યું “કેમ દીવર પેલા “કોઈતાઉનું” દગલા પાટલુનનું બીલ પતાવયું કે હજી તે લફું માથે છે?”

સોલી—કોઈતાઉ કોણ બલેકગારડ? એ “સકાંડેનડરલ”ના બાપને ખાઈ જાઉં તેવો હું છું. બીલમાં દમ શું છે? પાનસો ફપરદીનું બીલ તે કાંઈ બીલમાં કે? વલી તું શું સમજે છે? એની આખી દુકાન વેચાતી લેઉં એટલી સેવકમાં હીમત છે.

માઠાંભાયગે સોલીની આ લતરાજ તેનો માંગનાર “કોઈતાઉ” પાસેજ બેસીને સમજે છે તેનું તે બીચારાને કશું બાન નથી. તે એકજ “પેગમાં” પોપટ બની ગયો છે. આસપાસ કોણ છે તેનું તેને બાન નથી. કોઈતાઉ પોતાના ધારા પરમાણે નાંખ સુકાયાથી તેની પછવાડેજ “તેમપલ ખારમાં” આવયો હતો, અને પોતાને માટે “બલેકગારડ” અને “સકાંડેનડરલ” જેવા સખુનો સાંગલી તે મન સાથ એટલુંજ બોલવા લાગો કે “કલ ફરરકુ ઓ કડેવાકુ અમ ખોતલાયગા.”

મ કરણ ૧૬ મું.

કોઈતાઉનું કારસતાંન-તુરંગની સેહેતગાહ-દારાબનો દીલાસો અને મદદ.

“કોઈતાઉ” ના કસમની સોલીને મુલબબી ખબર નહી હતી. “પેસી પપેટા”ના ખપાવાના બાપની ઓગનચાલીશમાં વરસતી બાજ ખાઈ, પોતાની રખેલી “એમી” સાથ “છેલબટાઉ” નો નાટક જોઈ, આખી રાત ગમે ત્યાં બમી સવારનાં પાંચ વાગતે સોલી ઘેર આવયો. આવતાંના વારમાં દાતન પાણી કરી સકારેથી ચાહા નાસતો લઈ ઘોડા ઉપર ફરવા ગયો. જતી વેલા કહી ગયો હતો કે હું નવ વાગતામાં પાછો આવીશ, પણ ઉલટમાં

ને ઉલટમાં ફરવેર નીકલી જવાથી તેને પાછો ફરતાં બહુ વીલમ લાગે. આશરે અગીયાર એકને સુમારે આવતાં મેઘાંન આગલથી એ તરણ આસાંભાઓએ આવી તેના ઘોડો અટકાવે. આ એ તરણ આસાંભાઓમાં એક ઉપડો કોર્ડાંડે પોતેજ હતો. બીજો કોર્ડાંડે એલીફ પારસી હતો, અને તરીજો કોર્ડાંડેના એક પરબુ મીતર હતો. સોલીએ કોર્ડાંડેને ઓલખયો અને તેના ખરડા ઉપર એક ચામક ચોટ્ટોડી કાઢાડી પોતાના ઘોડાને એડ મારી આગલ વધવાની વેતરન કીધી પણ પેલા પરબુ મીતરના હાથમાં ઘોડાની રેન આવી ગઈ જે હોજતોજીથી તેના હાથ મથેથી મુકાવા જતાં તે પરબુની પાધીના આંધ્ર તેના પોતાનાં જ ગલાંમાં આવી ગયા, પણ અંતે પેલા પારસી એલીફે આવી ઘોડાનું મોહો મજબુત પકડી તેને થોપાવ્યો અને પોતાનાં બીસાં મથેથી કોર્ડાંડે હોકમનામું કાઢાડી સોલીને ખતલાવ્યું. આ હોકમનામું કાંઈજ નહી પણ તેને પકડી લાવવાનું “વારંટ” હતું. સોલીએ પરથમ પોતાને ઘેર જઈ ત્યાંથી “એલીફ” સાથે આવવાની ઘણી બોહોસ કીધી પણ પેલા એલીફ સાહેબના ધ્યાનમાં કરું ઉતર્યું નહીં. કોર્ડાંડેએ માંગતાંના અવેજમાં જીન સાથના ઘોડાનો હવાલો લીધો અને “સોલી શેઠ” “એલીફ” સાથે દેવાદરોની તુરંગ તરફ ચાલતા થયા.

બીજી તરફ ગરીબ બીચારી તેહેમીના સોલીને માટે વાત જોતી બેઠી. નવને ઠંકાંણે દશ, અગીયાર, બાર, એક, એ અને તરણ વાગા પણ સોલીનું ઠર ઠંકાંણું જણાયું નહીં. હવે તેણીની ધીરજ રહી શકી નહીં. તેણીએ પોતાનાં ડોસાંને સોલીનાં માતપર કુઈ ખંચુ માયને ત્યાં તલાસ કરવા મોકલ્યાં. રાધુ મસાલને પાલી પખાલીને ત્યાં ખપ્પર કાઢાડવા દોડાવ્યો. બાબાજી ઘોડાવાલાને શેઠ દરેજોજ ક્યાં ક્યાં જાય છે તે સંઘડે ઠંકાંણે પુછપરછ કરવાને રવાને કીધો, અને પોતાના ગમે એવા પણ વાહાલા ખાત્રીદ માટે અધીરી પડેલી એ છોકરી આખાં ઘેરમાં દેવાંની મીસાડે આગલી ગમથી પાછડી ગમ ફેરા આંતી ખાવા પડી. એક ઘડી પણ તેણીને એખલી એસવા ગમયું નહીં. પણ ડોસાં, હમાલ, મસાલ, સંઘડા ઠાકી ઠાકીને રાતના સાત વાગતા સુધીમાં શેઠનો કરો પણ પટો મેલવા વગર પાછાં ફરીયાં અને એવીજ ધંતેજરીમાં આ કમનસીબ--ખરેખરી અભાગ્યાં નસીબ ની—કોમલ ખાનુએ બીજા એ દીવસ પસાર કીધા પડી તેને સોલી તરફથી સુખડ પેને ઘણા હાલહવાલ દસકંતે લખેલી એક ચીઠી મળી, જેમાં તેણે પોતાને લગતી ઉપલી વીગત ટુંકમાં જણાવી હતી અને અરજ કરી હતી કે જે કોઈ તેનો જામીન થશે નહીં તે તેનો છુટકો થવાનો નથી. આ નવી આકૃતથી તેહેમીના નવી ચીંતામાં આવી પડી. કોઈતાંજેનું કરજ તે માતર પાંચસો રૂપયાનું હતું પણ તેને જોઈ બીજા તરણ ચાર હજારના માંગનારાઓ ઉલટી પડવાની તર્જારીમાં હતા. તેમનાં પચાસ હજારનાં ટરસટ મથેથી માન માન દર માસે દોઢસેનું પણ વચાજ પુરું પાધરું મલી શકતું નહીં હતું અને તે તે સોલીના ઉદાજી ખરચ આગલ ચટણી થઈ જતા. પચાસ હજારની ખસેરા મથેથી એક ઘેરના હોખલાં સીવાય તેણે સંઘડી રકમની ધુલધાંણી કીધી હતી, અને તે ઉપરાંત આશીસની સફાયાતની જે સારી કમાઈ થઈ હતી તે પણ ખુવાર કીધી હતી. હવે છુટકારાનો બીજો કરો ઈલાજ નહીં હતો. પોતાના ખાત્રીદ ઉપરની આ નવી વીપતીને લગતી ચીઠી મક્કતાં ગરીબ તેહેમીનાનું ધ્યાન પોતાનાં મીઠાંમાસી અને દીનીમાસીના દારાખ ઉપર ગયું. તેણીએ મીઠાંમાસી પાસે આવે પરસંગે મદદ માંગવાની આનાકાંચી કીધી કેમકે તેઓ ની શીખામણ નહીં માનીને તેમની મરજ ઉપરાંત હુજત કરીને એ છોકરી સોલી સાથે પરણીને ફસી હતી એટલું તે હવે સમજવા લાગી, અને હવે મીઠાંમાસી તરફના તારા ટપલા તેણીથી કેમ ખરદાસા થઈ શકશે એવા અદેસાથી તેણીએ પરથમ દીનીમાસીના દારાખ પાસેજ મદદ મેલવાનો

કેડાં બે ક્રીષા. બપોરનો વખત હતો અને દારાબ પોતાના ધંધા ઉપર ગયલો હોવો જોઈએ એમ વીચારી તેહેમીનાએ પોતાને હાથે એક ચીઠી લખી માણસને રોર બજાર તરફ ધસ્યું દોડાવ્યું. તે વેલાએ સરકારી નોટોનો મોટો સંઘો ચાલતો હતો, અને દારાબ જો કે પોતે ગાંઠનો સંઘો કરતો નહીં હતો તેપણ તેના ઘસાટોમાં કેટલાક મોટા મોટા સંઘોલી ચામ્પો હતા, અને તેમના વહીવટથી ગરીબ બીચારા દારાબને ત્યાં ટંકસાલ પડતી હતી એટલે તેને આવે પરસગે મુદલખી કુરમદ નહીં હતી, તે છતાં તેહેમીના તરફનું માતર ભરમ ભરેલી રીતે લખાવડું પતર મલયાથી તે વીચારમાં પડ્યો. તેહેમીએ પોતાની ચીઠીમાં માતર એટલુંજ લખ્યું હતું કે:—

પથારા બાઈ દારાબ,

જેમ અને તેમ બોલ બોલતાં આ ચીઠી મલતાં મારી તરફ નીકળી પડે, અને તમારી પુરાકલ અમત પડી છે, હું વધુ કશું લખી શકતો નથી. હાલ એજ અરજ.

લાં તમારી તાબેદાર તેહેમી.

દારાબ આ પતરથી ધણી ગુચવાયો. તેના હાથમાં એ તરણ મોટા સોદા હતા, તે છોડીને તો જવાબજ નહીં. જો તે જાપ છે તો એક કલાક એ કલાકમાં તેને ચારસો પાંચ સોનું નુકશાન થાય છે તેપણ તેનો જીવ માનયો નહીં. તેણે એક વીરાવાસુ બોલખીતા દલાલને શોધી કાઢાડ્યો, પોતાને અસતકના સોદા કાંઈક સમજીતીથી તેને સવાધીન કીધા અને ધસ્યો તેહેમીનાનાં ઘેર તરફ નીકળી આવ્યો.

આવતાંના વારમાં તેણે પુરા મીજબથી પુછ્યું “કેમ બેહેન, આજે કાંઈ મુજ ગરીબને યાદ કીધો? તખીયત તો સારીકાંતી છેની? કેમ તમારા સોલી રોડ ક્યાં છે, તેવણ તો આપ્રીસમાં રોકાયા હશે?”

તેહેમીના—બાઈ દારાબ, આજે તમે મારા બાઈની ખરી જગો રાખોછો, મારું દુઃખ રડવા માટે અતલગનું તમે સીવાય હવે મારું બીજું કોઈ નથી. મેં માસા માસીનું કહ્યું નહીં માન્યું, અને તમે બાઈને પણ મેં તુછકારીયા તેની ગોયા સજ્જ થતી હોય એ પરમાણેનાં દુઃખોનો મારા ઉપર વરસાદ વરસે છે. છતે પછસે ટકે મારી શું કમખ ખતી લાગી કે એ પરમાણે હું ફસી? એ ખોદા આવી સખત માંદગી મધેથી તેં શા માટે મને સાજી કીધી હશે. હું મુઝજ હતે તો કેવું સારું?

આ પરમાણેનું બોલી ગરીબ તેહેમીના રડવા લાગી, તેણીના સફેદ ખરફ સરખા ગાલો ઉપર બીલોરી દાણાંના સરખાં આંસુઓ તપકવા લાગ્યાં. તેણીની કાલી ભમર સરખી આંખો રતાશદાર થઈ અને એ વેલાનો તેણીનો શોકાનુર એહેરો ગોયા નવીજ તરાંહતી ખુશસુરતીથી પરકાશવા લાગો.

દારાબે તેણીને ધીરજ આપી. તેણીની પાસે બેશી ધીરજ અને મીઠાશથી તેણીનાં દુઃખનું કારણ પુછ્યું અને તેણીએ સોલી તરફથી મલેલી પેલી ચીઠીજ એમની એમ દારાબના હાથમાં મેલી.

દારાબે તે વાંચી અને તે એટલુંજ બોલ્યો કે “હાથે લખમી અને પગે અવર” તે પરમાણે બેટીબાપ એ પોરીયા પાસે આવો ઉતમ હુનર છે, આવો નામીયો ધંધો છે ત્યારે ખોદા માલમ કે એને એવી તે શું અવર લાગીછ કે કરજમાં ને કરજમાંજ કુખતો જાય છે?

તેહેમીના—બાઈ દારાબ, જે ખતી તે તો ખતી, પણ મારા સોલીના છુટકારાનો કાંઈ રસતો ખતલાવો મારો વાહાલો ત્યાં ભુખો અને તરસીઓ તરણ તરણ દીવસ થયા કેવો તવલતો હશે? ખોદા માલમ કે તેને માટે સુવા બેસવાનું બીજાંભુંબી હશે કે નહીં.

અરે મુઠ્ઠા હું, હું અતરે મેહેલમાં વધું અને મારો ખાલીદ, મારો જીવ, મારું જીવન તુરંગની વેદના ખમે તે મારાથી કેમ દેખી શકાય ? મારા સોલીનો કાંઈખી છુટકો કરો અને નહીં તો હું પણ તેની આગલ જઈને પડીશ. મારાથી તેના વગર આ ઘરમાં આ બાળક કેટલા અપહન વસાવાનું નથી. “જ્યાં મારો ધણી ત્યાં હું.” તેને ખાતર. દોઝખ માંખી જવાને હું તઈયાર થઈશ, તેના વગરનું બેહેસત પણ મને અકારત છે. સોલી, સોલી, આ મારા સોલી એ તુંને શું સુજ પડ્યું ? બાઈ ધરાખ, બાવો, કાંઈખી કરીને મારા વાહલાને લાવી આપો, હું તમારી ઉપરથી બધી મરી જવશ. તમારું હેશાંન કદી નહીં ભુલશ.

ધરાખ—તેહમી, તેહમી, જરા ધીરજ તો ધર. એટલી બધી ધભરાયછ શાંતી ? એ કાંઈ ફોજદારી તુરંગ પુરંગ સમજેછ કે ? આજે ભલા ભલા ધનેતરો દીવાંતી તુરંગમાં પોહોરો ભરી આવે છે અને વધી ત્યાંની મોજને સદા યાદ કરે છે. તું કશી શીકર નહીં કર, આપણા સોલીના એક ખાલનેખી ધજા થવાની નથી. એ તો સારુંજ થયું કે તેને એટલી આંતક પડી, અને હવેથી ઉદાકેપાણું ચલાવતાં જરા હાથ ખાંચરો. તું કાંઈ ધભરાના ખાતર ખીસાદ તો પાંચસી રૂપરડીનીજ કેતી ? કાંઈ ચીંતા નહીં, જો કે હું કાંઈ ધણો ખાતખર નથી, પણ તારા સરખી બેહેનનાં નામ ઉપર એટલા ખુરખાંન કરવાને હું તઈયાર છું. પણ તે ક્યારે કે જ્યારે તું મારું કહ્યું કરે ત્યારેજ.

તેહમી—બોલો, બોલો, બાઈ ધરાખ તમે જે કહેશો તે મારે કબુલ છે. તમે એટલા ભલા, પરમારથી અને નેક છો કે મારી પાસે કોઈ પણ જાતની અનધટતી કબુલાત તો લેશોજ નહીં.

ધરાખ—ઠીક છે ત્યારે હું અડીં બેસું છું અને તમે માગું દેખતાં આવ્યે તમારું રફેલું બલેલું મોઢું ઘોઠ નાખી ભોણું મંગાવીને પેટ ભરીને જમો. તમારા દેખાવ ઉપરથી મને લાગે છે કે બે દીવસ થયા તમે અનપાણીનું નામ નથી દીધું, અને એવા ભુખમરાથી તમારી નાનુક દેહેને વધુ નુકશાંન થશે. માણસ ઉપર ગમે એવું દુઃખ પડે તો તે ખોદા તરફથીજ આવેલું વીચારી આપણને તે ધીરજથી સહન કરવું જોઈએ અને ગમે એટલાં દુઃખથી હાથે કરી ભુખે મરી પોતાની તંદરોસતીની ધુલધાંણી કરવી નહીં જોઈએ. ઉઠા, બેહેન વેકો, અને મેં કહ્યું તેમ જ્યાં સુધી તમે જમશો નહીં ત્યાં સુધી હું અતરેથી ઉઠનાર નથી.

તેહમી—પણ બાઈ ધરાખ, મારાથી એમ કેમ ખને ? હું કસમ ખાઈને કહું છું કે હું કાંઈ તદન ભુખી નથી. મેં મોઢું કપ ભરીને ચાહે પીધી છે, અને માતર ચાહેથીજ મને પુશકલ ધીરવજ રહે છે. મેં એક પાંડેની કાતરી ખાવાની ધણી કોરોશ કીધી પણ તે મધેથી એક બુક પણ ગલે ઉતરી શકતો નથી. ખસ જે ખાવુંકું તે મોઢાંમાં કુંચો થઈને રહી જાય છે. મારા સોલીના દીદાર જોયા વગર મને ખીલકલ ભુખ લાગી શકવાની નથી.

ધરાખ—ઠીક છે ત્યારે તમે છો અને તમારો સોલી છે, જ્યારે તે આવે ત્યારેજ ખાજો, હું કાંઈ વચે પડવા માગતો નથી.

તેહમી—(ધારાશાહના પગ આગલ ગુઠણ મડયે પડીને) ધરાખ, ધરાખ, તમે એટલા સંગઠીલ કેમ ? તમે છોડવરો તો જ મારા સોલીનો છુટકો થશે. અરે મુઠ્ઠા હું “દરસટ”ની કરતી આજે જો એટલા રૂપયાખી મારા હાથમાં હોતે તો તમો જેવાઓની દરકાર કર્યા વગર હું પોતેજ જઈને માગ ખાવોંદને છોડવી લાવતે.

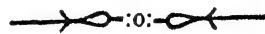
ધરાખ—તે તો ખરી વાત, પણ સોલીએ તેખી ખાકી રાખ્યા હોતે ત્યારેજ કેતી ? ના, ના, ઘેલી ખેન એ તો કાંઈ તુંને સારુંજ સુજ્યું કે તેં દરસટ કીધું, નહીં તો

આજે ખાવાનાખી વાખા પડતે. પણ હવે જ થયું તે તો થયું, બોલ તું શું કહે છે. તું જમી લેછ કે નહીં ? ચાલ વેક તુંને ભુખ નહીં લાગી હોય તો મને ભુખ લાગી છે માટે મારે માટે બોલું મંગાવ અને આપણે સાથે જમી લેઈ એક જણાં સાથેજ તારા ધણીના છુટકારા માટે જઈયે.

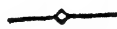
આ વાત તેહમીનાનાં ધ્યાનમાં ઉતરી. તેણીએ ઝડપથી બોલું મંગાવયું, અને દારાખને માટે બપોરના ધાગ પરમાણેના ચાવલ ઉપરાંત આખી દારનાં ઈડાં કરાવયાં, મુરચો કાઢાડયો, ઈતયાદી સારી “મેનીજ” ડીધી, પણ દારાખ બપોરનાં કોઈ દીવસે જમતો નહીં હતો. દરરોજ સવારે દશ વાગતેજ તે ચાવલ ઈતયાદી ખાઈને ધંધા ઉપર જતો હતો તોપણ પોતાને ખાણે તેહમીનાને જમાડવાની તેની મક્કમ હતી એટલે તે પોતે પણ ચંચેરવા બેઠો અને બોહોંસ ઉપર બોહોંસ કરી તેહમીનાને પેટ ભરવું જમાડી.

જમી રહ્યા પછી એક બાડેની “વીક્ટોરયા” કરી તેઓ દીવાની તુરંગ તરફ પધારયાં. તેમને જોતાંજ સોલીએ પોતાનું મોં છુપાવયું, તેનાથી નીચેથી ઉંચે જોવાઈ શકાયું નહીં. આસેપાસેનાઓની કશી પણ દરદાર વગર તેહમીના “મારો સોલી. મારો સોલી” એ પર માણે પોકારી તેને વલગી પડી અને ઝાર ઝાર રડવા લાગી. તેણીનાં આ દુઃખથી સોલીને પુશકલ દુઃખ લાગું. તેણે મન સાથે ઠેકાવ ડીધો કે અગરજો કરાંને ખાતર નહીં તો આવી એક કોમલ, નીરદોશ, નાજુક નારને ખાતર તેણે સુધરવું જોઈયે. પોતાના ભીતરનો આ પસતાવો તેણે બોલેબોલા એકરારથી તેહમીનાને કહી સમજાવયો અને પરીતર કબુલાતથી બી તે બંધાયો કે હવે પછી તેણે ફરીથી કબી પણ એવું ઉઠાડેપણું ચલાવવું નહીં આવી કીસમના સખત પશાયાતપ વયે સોલીનાં કરજનો દારાખ જમીન થયો અને તેને છોડ વામાં આવયો. સોલીના એ પરમાણેના છુટકારા પછી દારાખે ધણી ધણીયાંણીના અતીરાંત ઉપકાર વયે તપાંથી રૂપસડ લીધી અને આ અભાગયાં નસીબનાં માટી બડચેર તેજ બાડેની “વીક્ટોરયા”માં પોતાના મુકામ તરફ પધારયાં. ઘેર જઈ પુગતાં તેમને સોલીના માતખર કુવાનાં અચબુચાં મરણની ખબર મળી. આ કુવા જેટલા માતખર તેટલાજ ખચ રચાલ પણ હતા, તે છતાં સોલીને માટે પોતાના ચીલમાં પાંચ હજારનું નામ પાડી ગયા હતા, પણ એટલા વારસા છતાં સોલીને આ માતખર કુવાનાં મરણથી મોટું નુકસાન થયું હતું, કેમકે તેવણ પોતાનાં ધણીયાંણીને કાઢ પણ રોકકું આપયા વગર માતર ખસો રૂપયાનો મહીનો અપાવી ગયા હતા જે રકમ તે ખાલ સાહેબના ખચ આગલ બીસાદ વગરતી હતી. આ માતખર ખાઈ પોતાના ધણીની હુડયાતીમાં સોલીને સોનાની ચલો સરખાં થઈ પડયાં હતાં પણ ધણીનાં આ અચબુચાં મરણ પછી ખસોના મહીનામાં તે ખાઈવું પોતાનુંજ પુર થયો કે નહીં તે માટેખી શક હોનો.

પોતાના કુવાના વારસામાં મલેલા પાંચ હજાર મધથી સોલીએ પોતાનું સઘણું કરજ પતાવયું, અને અતીશે પસેમાંની સાથ તેણે પોતાની ધણીયાંણી સાથ નવેસરથી એક સુખવાસી જીવગી સર કરવાનો ઠેકાવ ડીધો.

પ ક ર ણુ ૧૭ મુ .

ચાર વરસ પછીનો રાહઘાત-શોક જેવાને તેવાજ.

ઉપર મુજબના રડાકુટાનાં ચાર વરસ પછી ગયાં, પણ સોલી ખાલકલ સુધરયો નહી. મુજે મોહોડેની ગરીબ તેહમીનાએ સઘણું ચુપકીદીથી ખમયું પણ જેમ જેમ તેણી મુજે મોહોડે ખમતી તેમ તેમ ચંદાલ સોલી વધુ અને વધુ આડે મારગે જતો, વધુ ઉદાઉપણું

ચલાવતો, વધુ અનીતીઓમાં અટવાતો અને છેલ્લે—ચાર વરસની આપેરીએ—મામલો એવો થઈ પડ્યો હતો કે તેને અંગરેજ ખજાનું પોતાનું ખરીદેલું ઘેર વેચી નાખી ખેતવાડી ખાતેનાં એક નાનાં, ગરીબ અને બધી વાતે અગવડ ભરેલાં ઘેરમાં જઈ રહેલું પડ્યું હતું. ગરીબ બીચારી તેહેમીનાની હરસે સોલીએ કુપા કુપ પોતાનું અંગરેજ ખજાનું ઘેર મારગેજ મુક્યું હતું પણ ત્યાર પછી તે ઉપર કહડાવેલાં નાણું વીચાજ વતીક ખરોખર ભરી નહી શક્યાથી ખોટા પડકાર મારગેજ લેનારે તે ખરીદી લીધું હતું.

ધંધા—એઅકલી સોલીનો હીરા જેવો ધંધો—લગભગ પડી ભાગ્યો હતો; અને તેના બે મહેતાઓ મધેથી એકને રળ આપી બીજા એકનેજ માતર નામને ખાતર રાખ્યો હતો, તેના ખજાનું બી કશું કંઠાણું નહી હતું, તોયણ આ ગરીબ કારભારી પોતાની મુક્તિ લેતી અને બીજા નોકરીની ખુટને ખાતર ગરજનો મારયો સોલીને ત્યાં પડી રહ્યો હતો.

સોલીનાં આખરદાર સગાં વાહાલાંઓ અને તેના દોસત આસનાવોએ તેની ખુરી ચાલચલાણથી લજવાઈ સદનતર તેને તણ દીધો હતો. તેનું આખું ખાનદાન તેના ઉપર લીધાંત વરસાવનું હતું. એક પણ આખરદાર દોસત યા ખેતીએ તેના સાથ કર્યો પણ વેહેવાર રાખ્યો નહીં હતો. કેટલાંકોને મનસે તો તે મુરેસેજ હતો. જેમ બાપીકી તરફનાં ખેતીઓ તેમજ સાસરી તરફનાં મગાંઓ પણ તેને ઝાઝું ડોયું આપતાં નહી, કેમકે તેની ચાલજ એવી હતી કે સેડેજ કોયું મલતાં ઉઝી પાળીનાં ઉપર તેનું ધાંત પેહેલું દોડનું, અને જેમનું એકવાર કાંઈ પણ લીધું તે પાડું ફેરવાનોતો તેનો ધારોજ નહી હતો. મીઠાંમાસીના એકવારના હજારનું વીચાજ તો જાને બધી ગયું પણ મુદ્દે મુદ્દલ પણ સુવા ઉવામાં આવ્યા હતા. દીનીમાસીના દારાજ તરફની વખતે વખતની મદદોનો સોલી તરફનો બદલો અને આભાર ભાત ભાતની ગાલો અને હલકા બેહાઈ ભરેલા સખુણીથીજ વલી રહેતો હતો.

ચોતરફની આવી સંકડાસ ભરેલી હાલતથી સોલીનો સવભાવ, જે આગલ કોઈબી રીતે સારોતો હતોજ નહી તે છેક રદ થઈ ગયો હતો. તેની એકકી ખુમ આખાં ઘેરનાં ભરબાકુતોને ખીચરાવતી. તેની એકકી ચીસથી કરીને મોહોલાના લોકો ચોંકીને તરાહે તરાહે કરતાં. તેની એકકી ખરાડથી ફાલ ઉપર ફાલ ખાઈ ગરીબ બીચારી તેહેમીના અધમુઈ અને સાવજ સરખી થઈ ગઈ હતી.

ગરોખાઈએ તેમના ઘેરમાં પોતાનું ઘેર માંડ્યું હતું. મુક્તેસી ચોતરફથી તેમને દોલા ધુરકતી, અને મુક્તેસી સાથ સદાનો સંબંધ રાખનાર કંગાલયતપણું ઘેરને ખુણે ખુણે અને જગે જગ જણાતું. એક પાહોશ ખજાંતચીને જેમ દીયે એવી પાહોશી સાથ ગરીબ બીચારી તેહેમીના આવક અને ખરચનું પરમાણુ સમનોલ રાખવાની તરેહવાર કોશો કરતી, પણ તેણીનો અભાગયો ખાવીંડ દરેક વાતે વયે આવી તેણીની ગણતરી અને ગોઠવણીને ઉંધી વાલતો. પચાશ હજારનાં વીચાજ મધેથી હવે તેમને ભાડું ભરકું પડતું, અને એક ખયાં સાથ બે જીવ માટે તે વચાજની રકમ છેકજ નચી નહી હતી, તો પણ તે વચાજ આરે તેની આગમજ તેની આરા ઉપર સોલી મનભાવતા ખરયો કરતો, અને વચાજનો મોટો ભાગ તો એકલપેતી મોજ ખાતર તે પોતે છીણવી લેતો એટલે પછી ગરીબ તેહેમીનાને ગમે એટલી હાવવા સાથ ઘેર ચલાવતું ઘણુંજ મુશકેલ થઈ પડતું. આ મુશકેલી એટલી બધી હતી કે પોતીઝ પીતા તરફથી એક લાખનો વારસો મેલવનાર એક વખતની આ ભાયગશાલી ખાનુ પોતાનાં એકપુરાં ફરજંદ માટે એકાદ આયા યા પોરીઓ વતીક રાખી શકી નહી. હાલના જમાનાની ખાનુઓના “ફેશનએબલ” પોશાકો તો જાણે બધી ગયા પણ તેણીની પાસ ખાહાર જવે આવવે પેહેરવા લાયક સોલ સારીનું

પણુ નામ નહી હતું. સદરા માયાંખાંનાં ખાપીકે ઘેરથી જ તે બીચારી પોતા સાથ લાવેલી હતી તેજ સીવી સાંધીને ચલાવતી હતી. તેણીનાં ષગમાં તરણુ વરસતી તરણુ થીંગરાં સાયતી એક જુની સપાત હતી. તેણીની લડતી તંદરેસતી ખાતર તેણીને ડાકટરોની આંગમાં હંમેશાં ફલાલીન રાખવાની ઘણી તાકીદ હતી, પણ તે ખરીદવાની પણ તેણીની પાસ કશી જોગવાઈ નહી હતી. લગનનીજ કસતી હજ તેણીનો કંમરે હતી. પણ તેણીની એ સઘલી વીપતીની સોલીને જરાખી ખપર હતી ? નહી, ખીલકુલ નહી, ખસ તેની પાસે તો માતર એકજ વાત હતી, અને તે એકે “ખસ લાવ, લાવ, અને લાવ.” સવારને પો હોર ઉઠી વસીદે મોહોડે તે બીચારીના દમ ઉપર ઉભો રહી કોઈવાર પાંચ રૂપયા એકા વતો. ખપોરી વખત જાણે જીવ ઉપર કેવી એક ધાર આવી હોય તેમ હાંફને ઊંફતો આવી દમમાંને દમમાંજ યોસતો “તેહેમી એક દશ રૂપયા કાહાડી આપ.” સાંજે કલખમાં ખાવા જવાનો શી તેહેમી પાસ મુકાવતો, અને રાતે નાટકશાલા ગજવા અને પીયાંચોની ખપર લેવાનો દંડ પણ ગરીબ બીચારી તેહેમીનેજ ભરવો પડતો. પણ આ ફરેસતાઈ ખસલતની ખાનુ પોતાના ધણીને એકખી વાર ના પાડવાની હોમત ચલાવી ચકતી નહી. ગમે એવા કમખખત ભરથારને કોઈ પણ રીતને ઇપકો આપવાની તો તેણીની ચાલજ નહી હતી પણ પતાવી સમજવીને બે યોલ કહેવાની પણ હવે તેણીની હોમત ચાલી શકતી નહી. ભોગચોઘડયે કોઈવાર જો તેણીના હાથમાં કાંઈપણ ફાલતુ નાહું આપવા જોગ નહી રહેતું અને તેવી વેલાએ સોલી તરફની માગણી આવતી તયારે તો એ ગરીબ બીચારીની તદનજ કમખખતી થતી. નહી તેણીથી હા યોલાતું કે નહી ના પડાતું, તે બીચારી દગાઈને લાકડાંની ખીસાલ જોયા કરતી. એવી વેલાએ તેણી ધણીવાર પોતાનું મોહોત માંગતી, જમીનનાં પેતાંમાં જીવતાં જીવત દતાઈ જવા માંગતી. પણ પેલો રાખસ દેવ—હેરેમન તેણીની આ મુશકેલી કોઈખી રીતે સમજી શકતો નહી. જરાખી વીલમ લાગો, જરાખી આંનાકાંની જણાઈ કે તેનો તો જીવજ નીકલી જતો. એક ફાડીખાંનારાં જંગલી વડે યા સીંહની ખીરાલ તે વીકરાલ દોલા કાહાડી, પોતાના બેદોલ દાંતો કચ કચાવી, પોતાના સીહા હોઠો પીસી તે બીચારીનાં આંગ ઉપર ધસતો, અને કોમલ ચોરત જાત તરફની કશી પણ શરમ યા મરીયાદ વગર પોતાનાં ખાપી મોહો મધેથી બે હાઈ ભરેલા નજસ યોલોનો મનભાવતો વરસાદ વરસાવતો.

આવી આકૃતકારક અવસાતામાં એક તરફ જયારે ગરીબ તેહેમીના ઘેરમાં એખલી ખુરી પોતાનાં દુઃખ ઉપર મુગે મોહોડેનો ખલાપો કરતી તયારે બીજી તરફ તેણીનો ધાતકી ભરથાર આખા આખા દીવસો “ખીલીયરડ” અને પાનાના જુગાર ઉપર અને આખી આખી રાત પોતાના સરખા છકેલ દોસતોની એક હલકી “કલખમાં” પસાર કરતો હતો.

પોતાનું તન, મન અને ધન આવા ધણી ઉપર શ્રીદા કરનારી ખાનુની હાલત કેવી હોવી જોઈયે તે માતર વીચારી લેવું જોઈયે. પોતાના ખાવીંડના આવા હેવાનીયત ભરેલ ખવાસથી તેણીનાં મનનું સુખ સદનતર નાશ પામયું હતું. સદનાં ઉદાસ મનની અસર ગમે એવાં પીલતન જેવાં તન ઉપરખી થયા વગર રહે નહી તો પછી એક નાજુક અખ લાનાં નાજુક તનને પીલી નાખતાં કેટલો વખત જોઈયે ? ધનથી તો તદનજ તે ખુવાર થયલી હતી. તેણી વરસો સુધીના એ રીતના ખલાખા અને હાડમારીથી તવાઈને ગુરા સરખીચથઈ હતી. જ્યોએ આગલ તેણીને “ખફેનાંની ખરણી” અને “અચારના ધડાનું” નામ આપયું હતું તેઓ જયારે આજે તેણીને જોતાં તયારે અજખ થઈને પુછતાં કે “તેહેમી છેકજ એવી ખાંખુના સોતા સરખી કેમ થઈ ગઈ, કાંઈ ખાચછે કે નહી.” પણ

અફસોસ, તે ખાતીજ ક્યાં હતી? તેણીની ભુખ સદનતર ગુમ થઈ ગઈ હતી. અકરવકરે ખાધું, નહીં ખાધું એવી રીતે તે ચલાવતી, અને પાસે કોઈ જોનાર યા બોહિંસ કરનાર ઉંમરે પુગેલું સચું વાહાલુંબી નહીં હતું કે જ બોહિંસ કરીને શકતીના ખોરાક યા દવા દાર અપાવે.

એવા હેવાનયત ખસલતના ખાતીંડને વસ પડયાથી તેણીનું નાજુક દીલ તદન તુટી ગયું હતું. તેણીની નીરાશીનો પારજ રહ્યો નહીં હતો. સોલીનાં સુધરવાની આશા હવે તેણીને બીલકુલ રહી શકી નહીં. તેણીની આશામાં આશા રાત દીસના આગળ અને સંકટો મધેથી પોતાના પવીતર આતમા અને કામલ બદનને છોડવવાનીજ હતી.

પોતાના પેદા કરનાર ઉપરના સંપુરણ ઈતપારથી તે સંધ્યું ગુપચુપ ખમતી. ગમે એવાં સંકટ, જીલભાત અને ગરઈનસારી છતાં એક ખરી નીમકુલાલ મોહોરદાર તરોકેની પોતાની હોરમતને કોઈબી રીતનો કલંક લગાડવાને તે ખુશી નહીં હતી. ગમે એવા છાકતા, છકેલ, અને દુશત ચાલના ખાવીંદની તે એક પતીવરતા મોહોરદાર હતી અને પેલી જોહાં નનાં સુખ ઉપરનાં એકીન ખાતર આ જોહાંનનાં ગમે એવાં દુઃખો આ સખીવાલી નાર મુગે મોહોડેજ ખમતી હતી.

પ ક ર ણુ ૧૮ મું.

જીવતાં જીવતની એક સોખ.

સોલીનો ધંધો લગભગ પડી ભાગો હતો, તોપણ તેને અવારનવાર સેહેજસાજ કામ મળતું. કોરટ દરખાસ્તને લગતું કામકાજ બીલકુલજ નહીં, પણ લોકોનાં ખાંનગી ખત પતરો અને તરેહવાર ધારા સંબંધી દસતાવેજો તઈયાર કરવાને લગતું કામકાજ તે કોઈ કોઈ વાર ભરભલામણથી મેલવતો. આ કામ માટે તેણે માતર એકજ કારભારી રાખેલો હતો. પણ માઠાં ભાયગે તે કારભારી જટલો ગરીબ અને ગરજડે હતો, તેટલોજ કામની સમજ ધરાવનારો, અને ખાહોશ નહીં હતો. સોલીથી પોતાનાથી તો તે કામ ઉપર ઝાઝું ધ્યાન અપાતું નહીં તે છતાં ઉપકા કારભારીને હાથ ખરાખર વખતસર અને પુરતી સફાઈ સાથે દુકં વખતમાં મોટા મોટા દસતાવેજો તઈયાર થયલા જોઈ સોલી ધણીવાર અજબ થતો. ગમે તેવો તે છકેલ અને ખુરી ચાલનો હતો, તે છતાં પોતાના કારભારીનો ઝડપ, સફાઈ, અને ખાહોશી જોઈ તે તેને શાખાશી આપતો, પણ વાંચનાર થું તું માનશે કે એ શાખાશી જો કોઈનેબી ખરેખર લાયક હોય તો તે આપણી મુગે મોહોડેની ગરીબ, રાંક, અને શીખેલી ભણેલી તેહેમીનાનેજ લાયક હતી. તેણીએ ઈંગરેજ ભાશાની જિંઆમાં જિએ દરજ્જેની કેલવણી મીધી હતી તે તો હું વારતાની સરઆતમાંજ જણાવી ગઈ છું. તયાર પછી સંસારનાં સંકટો અને ભુંડા ભરથારનો પીઠકારીઓ આગલ જો કે તેણીએ પોતાનો અભીયાસ છોડી દીધો હતો તોપણ જ્યારે તેણીની નાણાં સંબંધી આપદાઓ વધવા લાગી, ધણીની કમાણી ઘટવા લાગી, તેનાંથી ધંધા ઉપર ધ્યાન આપી શકાયું નહીં, અને ધંધાને લગતાં કામકાજની ખુમાખુમને લોધે ધરાકો નારાજ થઈ બીજી તરફ જવા લાગ્યાં તયારે પોતાના ખાવીંદની હરસે આ ભલી ખાનુએ તેને ખની શકેતા ધંધામાં થોડી ધણી મદદ આપવાનો ઠંડાવ કીધો. વાંચનાર જાણે છે કે આગલ ઈંગરેજ બજારનાં ઘેરમાં જ્યારે તેઓ રહેતાં હતાં, તયારે રહેવાનું મુકામ અને

ઝોશીસ બેઠે એકજ ઠકાણે હતાં, જે તકનો લાભ લઈ આગલા કારભારીઓ પાસે તેણીએ જોઈતા દસતાવેજો અને ખત પત્રો કેવી રીતે નકલ કરવાં, તે શીખી લીધું હતું, અને જ્યારે તેણી રાતનાં એક એક અને બધે વાગાવેર પોતાના ભરથારને માટે વાત જોતી બેસતી હતી ત્યારે આલસાઈમાં એપ્પણી બેસવાને બદલે આખી આખી રાત વેર બેસીને મોતીના દાંણા સરખા સરસ અક્ષરે તે ચીતર ચીતર કરતો હતો. ઘેરપાર વેચાઈ સતાઈ ગયા પછી જ્યારે તેઓ ખેતવાડી જઈ રહ્યાં, અને જ્યારે નાણાં સંબંધી વધુ કંગાલીયતપણાંએ તેઓ ઉપર હુમલો કીધો ત્યારે પણ તેણીનો તરફનો એ જાતની મદદ ચાલુજ રહી હતી.

ખેતવાડી જઈ રહ્યા પછી સોલીએ ઈંગરેજ બજારમાં પોતાની ઝોશીસ માટે માતર એકજ નાનો ઝોરડો દશ રૂપયે ભાડે રાખ્યો હતો. આ ઝોરડાની આવી તેમજ શેડ પાસે હોકમ લેવા તેનો કારભારી દરરોજ સવારે સોલીને ત્યાં હાજરી આપતો અને તેજ પરમાણે સાંજે પાછો આવી આપી જતો હતો. સોલી શેડ ધાણું કરીને સવારે પોતાના કારભારીને ઘેરમાં મલી શકતા પણ સાંજે તો તેવણ કોઈ કાલેખી મલી શકતા નહીં. ધાણું કરીને સાંજેજ તે તેહુમીના માટે કામકાજ લેતો આવતો, અને તે છાકટા ખાવી દની ગેરહાજરીમાં રાત રાતનાજ તે ખીચારી પુર કરતી. આવી ધધાઈ મેહેનત, ખાધ ખોરાકની હાલહવાલી, ચાલુ ઉજાગરો, અને અભાગયા ખાવીદ તરફની અનેક કીસમની જફાકારીઓથી તે ખીચારીને હાડમાંને હાડમાં ધીમી તાવ લાગુ પડી. તેણીનો એહેરે શીકો પડવા લાગો, તેણીને ખરાબ જાતનો થાંસો લાગુ પડ્યો, અને રાત રાતનાં છાતી ઉપરથી થોડું થોડું લોહી પડવા લાગું—અફસોસ, એ સધલી નીશાંતીઓ માણસ જાતના દુરાટ મુદ્દા ખહીનીજ હતી.

શું તેણીની આ ખારીક હાલતની તેણીના ખાવીદને જરાખી ખપર હતી? નહીં, નહીં, લાંબા દીવસોનો એકલપેતી મોજ પછી જ્યારે મોડી રાતે દારૂમાં ચકચુર થયલો તે ઘેરમાં આવી બેભાન હાલતમાં પડતો ત્યારે તેની પાસે ગરીબ તેહુમીના આવી લાગી થાંસી થાંસીને લોહી ઓકતી જેનું આ ગાફિલ ખાવીદને કેમ ભાણુ રહી શકે? રાત રાતનાં તે ખીચારી પરસેવાથી લીજઈ જતી અને જ્યાં વેર હાથ પગ ચાલી શકતા ત્યાંવેર પોતાને હાથે સદરા ઉપર સદરા બદલતી પણ પાછલથી એટલી બધી તો ઠાકી જવા લાગી કે ગમે એવી તરખોર હાલતમાં કપડાં બદલ્યા વગર તેણીને સવાર સુધી પડી રહેવું પડતું.

સવારના ઉઠ્યા પછી જાંઘ વગરની આખી રાત ગુજરયાથી તેણી તદન થાકેલી લુસ અને સુસત પડતી અને જો તેણીના ધાતકી ભરથારના જોવામાં એવી તેણીની હાલત આવતી તો તે ઘણામાં ઘણું એટલુંજ કેહેતો કે “કેમ જીવને ઠીક નહી હોય તો ડાકટ રને કાંચ નહી બોલાવતી.”

આવી તેણીની દુઃખી અને દરદી હાલતનાં સંકટો જાણે ખસ નહી હોય તેમ તેણીને ખામખા અપમાન આપી વધુ દુઃખી બનાવવા ખાતર એક દીવસે આ કસાઈના સરખાં ધાતકી દીલનો ખાવીદ પોતાનાં પવીતર મુકામ ઉપર પોતાની સાથે પોતાની રાખેલી પેલી અમીનાને લઈ આવ્યો.

અમીનાએ પારસણુ ખાનુઓના સરખી સારી, પોલકો, ઈતયાદી પોશાક પેહેરેલો હતો. તેણીના પગમાં વેલાતી ખુટ હતાં, માથું માથુંખાના વગરનું તદન ઉધાડુંજ હતું અને ગમે એવા પોશાકના ઢોંગ છતાં તે જુદીન સ્ત્રી એક જુદીન તરીકે તુરત પરખાઈ આવતી હતી. આવતાંના વારમાં સોલી તેણીનું પાંખરું પકડી પોતાની પરણેતર પાસે

લઈ ગયો અને બોલ્યો “દીયર તેહેમી”, તમે જો ગુસ્સો નહીં કરો તો હું તમને કહું કે એવણુ તમારાં જીવતાં જીવતાં સોપ છે અને હું ઈચ્છું છું કે તમે એક બીજાં સાથે કાળો કંકસ કર્યા વગર એકજ ઘેરમાં સુજી સમજીને સાથે વસો તો કેવું સારું? મારી દીયર એમી કબુલાત આપે છે કે તે તમારાં સુખની આડે આવરો નહીં—અને તમે કબુલાત આપો કે તમે એ તેણીનાં સુખની વચે આવવું નહીં. તમે જાણો છો તો ખરાં કે હું નાણાંની કેટલી બધી તંગીમાં છું? ત્યારે હવે મારાથી એ ઘેરનો ખર્ચ પોશાતો નથી. બોલ તેહેમી વીચાર શું કરે છે? એમ છેક જંગલી જેવી શાંતી થઈ ગઈ? તું મારી પયારી એટલી ડાહી અને સમજી છે કે અત્યાર સુધી કોઈ બી દીવસે તેં મારો હોકમ તોડ્યો નથી તો હવે પણ તું નાફરમાન થાય એમ હું માનતો નથી. વેકો “એમી દીયર” આજથી મારી “તેહેમી” તમારાં બેહેન બરોબર છે અને તેવણુને ખરાં દીલથી આંખીને એક કોટી કરો.

આટલું બોલતાં પેલી પાપી સ્ત્રી જેવી તેહેમીનાનાં પવીતર આંગને વલગવા જાય છે કે તુરત તે બધી બાનુએ ઊઠી તેણીના લાંબા કીધેલા હાથોને એક ઝટકો મારી દુર કીધા અને પોતાનાં કપાલ ઊપર તરાપ મારતી ચીસ પાડીને તે બીચારી પોતાના સુવાના આરડા તરફ દોડી ગઈ—ગઈ તેવી બીજાંણાં ઊપર ઊંધે મસતકે પડી અને ઝર ઝર રડવા લાગી. “ઓ ખોદા, મુઠ, મુઠ, મુઠ હું શીખેલા બણેલા ભરથાર સાથે પરણીતી. ઓ મીઠાંમાસી મને ખંચાવો. ઓ દીનીમાસીના નેક બલા દારાખ મારી મદદે આવ—ઓ માસી, માસી, માસી, તમારું કહ્યું નહીં માન્યું તેનીજ શું આ સજા કે? અરે ખોદા કેવી હું કમખખત કે દારાખનો હાથ મેં ના પાડ્યો? આજ કેવો તે સુખી છે અને તેનો હાથ ધરનારી પણ કેવી ચમનમાં રહે છે. મારી શું કમખખતી લાગી. ઊંધે દહાડેનું મને એ શું મુજ પડ્યું? નહીં, નહીં, હવે હું ઝાઝા દીવસ જીવી શકશ નહીં. કહાડો, કહાડો, કહાડો, કોઈ કહાડો રે, મારાં પવીતર ઘેર મધેથી એ દદાને કોઈ કહાડો રે. તેણીનું કદર બીજાંમનું મોહ જોતાં મારાં દીલમાં ધુજરી ભરાય છે. ઓ ખોદા મારાં દીલમાં કાંઈ થાય છે—મારાં માથાંમાં એ શું થયું—એ શું થયું—એ શું થયું? આફત, આફત, મોહોત! મોહોત! ઓ માયા બાપ, ઓ મારાં માય મને તેડો રે, તેડો રે, તેડો રે!” એ મુજબ બેભાંતોમાં મોઢે સાદે બોલી, બખડી, રડીબલ્લીને તે બીચારી થાકથી બેહોશ થઈને પડી અને તેણીનાં આંગમાં પાછી તાવ ચહુડવા માંડી.

બીજી તરફ એવકુફ સોલી પોતાની દોજકી “અમીના” સાથે ખુશ મીઠજથી વાત ચલાવવા બેઠો.

સોલી બોલ્યો—તું બીહીના મારી સુંદર “અમી” એ દુકતી પોતાની મેલે ઠકાણે આવશે, એના દીલમાં એકદમ ભુત ભરાયો છે તે હું હમણાં કહાડું છું. લાકડાંના દેવને ખાસડાંની પુંજ તેમ સ્ત્રીની જાતને તો “મારમાર” કીધી હોય તોજ તે ઠકાણે આવે.

અમીના—નહી, નહી, એટલી શું જરૂર. એ પાઈ જરા મીઠજ અને મગરૂર વધારે લાગે છે તો તેની કાંઈ ચીંતા નહીં, હું એના પેટમાં ભરાઈ જવશ કે તેવણુ પોડા વખતમાં મારા ઉપરથી એવરાઈ પોવરાઈ જશે, તમે કાંઈ તેવણુ સાથે વધારે લાંબી દુકી કરતા ના, હુંજ તેવણુને સમજાવી લેવશ. તમે તમારે અહીંયાં બેસી રહેજો. હું એકલી જઈને તેહેમીનાખાઈને સમજાવી લાવું. એટલું બોલી અમીના ધીમે કદમે તેહેમીનાના આરડા તરફ ગઈ, અને ધીમા ઠંડા સાદે જતાં જતાં પોકારવા લાગી કે “તેહેમીના માય, તેહેમીના બેહેન, ઓ તેહેમી, તેહેમી, તમે ક્યાં છો?”

એ પરમાણે હાંક મારતી મારતી છેક “તેહેમીનાનાં” પાક ખીછાંણા સુધી જઈ લાગી અને તેણીને ખેલાંતીમાં પડેલી જોઈ તેણીના સફેદ દુધ સરખા દીઘર ઉપર પોતાનો મહિને રંગનો પાપી હાથ ફેરવતાં તેણીને જણાયું કે તે ખીચારી સખતમાં સખત તાવે સસરતી હતી. તુરત તયાંથી પાછી ફરીને સોલી આગલ જઈને તેણીએ કહ્યું કે “જાઓ રોઠ તમેજ જાઓ, પાઈને સખત તાવ આવે છે અને જઈને ડાકટર પાકટરને ખોલાવી તુરત કાંઈ ઊપાય કરો, નહીં તો મારે માથે નકામી પદનામી આવશે.”

સોલીએ જઈને જોયું તો ખરેખર તેહેમીના તાવે સસરતી હતી, તેણીનો દમ ધણી ધીમો પણ મુશકેલીથી ચાલતો હતો. તેણીની આંખો બંધ તોપણ આસપાસથી રતારા દાર થઈ હતી. તેણીના હોઠા કાંઈ બખડતા હોય એમ કોઈ કોઈવાર હાલતા પણ તે મધેથી અવાજ કરી સંભલાતો નહી. આવો રાહુધાત જોઈ સોલીએ અમીનાને પાછી વીધાય કીધી અને તેણીને ભરોસો આપ્યો કે, “હું તેહેમીનાને પતાવી સમજાવી તુંને ખોલાવશ.”

અમીના પતયા પછી થોડેકવારે તેહેમીના પાછી સુધીમાં આવી. સુધીમાં આવતાંજ તેણી આસપાસ જોઈ ખોલવા લાગી “સોલી, સોલી, પયારા સોલી તમે ક્યાં છો—મારી પાસે આવો—મને તમારો હાથ આપો—સોલી, સોલી, સોલી—”

સોલી પાસે ઉભેલોજ હતો તે નજદીક દોડી ગયો અને પોતાનો હાથ તેણીના નાજુક હાથમાં મેલ્યો, જે તેણીએ પોતાના હોઠા ઉપર દાખી પાછલથી બેઠે આંખમાં આંપયો અને એક જંગલી જનાવરની મીસાલ પોતાના આવીંદ તરફ દયા કરવા જોગ મેહેરા સાથ તગર તગર જોવા લાગી.

અંતે સોલીનેજ ખોલવું પડ્યું—તેહેમી તારા આંગમાં તાવ છે, તારા જીવને ઠીક નથી. હું પાસેથી અરદેશાર ડાકટરને ખોલાવું ?

તેહેમીના—નહી, નહી હું સારીકાંની છું, ડાકટરનું શું કામ છે, પેલી ગઈ કે—બસ મને કેહેવો કે પેલી ગઈ અને હું પોતાની મેલે સાજ થવરા.

આ લુચા પણ થાવકા ભરથારે પયારનું ખોટું ડોલ ધાલી જવાબ દીધો—હા, હા, મારી પયારી તે તો ક્યારની ગઈ, અને જો તારી મરજી નહી હશે તો ફરીથી હું તેને ઘેરમાં નહી ધાલીશ.

તેહેમીના—તયારે તો તમે કેવા ડાહ્યા ? કેવા ભલા ?

આટલી ગાફતેગો પછી તેહેમીના ઊઠી, ઘેરનોજ કાવો ઊકલાવીને પીવા જણાવ્યું અને ડાકટરની શીના નીચ વીચારથી આ ધાતકી ભરથારે પણ તે વાતના અખાડાજ કીધા.

હા, હા, કેવી ભલી અને સખુરીવાલી નાર ! તેણીને મનમાં તો ધણુંખી લાગતું હતું તોપણ તેણીએ તુરત પોતાના આવીંદ સાથ સલાહ કીધી. તુરત તેનો અજીમમાં અજીમ ગુનાહ અને નીચમાં નીચ બેઅદખી આ ભલી નારે દરગુજર કીધી. જોકે તેણીનાં દીલમાં ધણું લાગતું હતું કે અરધી અરધીની તે જ્યારે દરકાર કરતી, પોતાના જીવના શોખોને અનેક વાતે મારી પોતાને જીવે હાથવાય કરતી અને છેલ્લે જ્યારે રાત રાતના ઉળગરાથી સખત ધસડખોરો કરી પોતાના ધણીના ધંધાની હોરમત સખતી તયારે તેણીના ખરા પરસેવાના પર્ધસા અને હલાલ મેહેનતની કમાઈ આ બુખખ ભરથાર લાજ અને શરમ વગરની ઊપલી દદા ઊપર છડેચોક ખરચતો હતો.

“ટરસ્ટ” ઊપર ધાડ—બેરીસ્ટરનાં મત માટે તથ્યારી.

ગરીબ પણ દુઃખી તેહેમીના પોતાના ખાવીંદને તેના ધંધામાં કેવી રીતે સાહય થતી હતી તે હું આગલ જણાવી ગઈ હતું. એજ પરમાણેની તેણીની મદદ હજી ચાલુ હતી. સોલીનો એકપુરો કારભારી સાંજના ઓરીસની કુંચી આપવા આવતો ત્યારે જ્યાં ઓચ રીયાંની નકલ ફરવી હોય તે તેહેમીનાને હરસે આપી જતો અને રાતો રાત તે બીચારી તથ્યાર કરી સવારના તેજ કારભારીને સવાધીન કરતી. એક વેલા એવાજ દસતાવેળે કાપી કરવા સારું તેહેમીનાને મલયા અને તેણી ખાણું ખાધા પછી પોતાના ખાવીંદની સરે સતાની ગેરહાજરીમાં પોતાના સુવાના ઓરડા મધેનીજ એક ટેબલ ઉપર બેઠી લઈને બેસી સમલા દસતાવેળે ફરવી બેઠાં તેણીના હાથમાં સુખડપેને કીધેલી એક સાધારણ નોંધનું નાનું કાગળ આવયું. દસકત સોલીના પોતાનેજ હાથના તેણીએ પીછાંણુયા. આ નોંધ દસતાવેળે સાથ ભુલમાં લવાયલી હતી તોપણ તેણીએ પરથમ તેજ વાંચવા માંડી. વાંચી બેઠાં તેણીનો દીપો ભરાઈ આવ્યો, તેણીએ હાથ મધેથી કલમ કાગળ સમજી ક્રેકી દીધું અને ખુરસી ઊપરજ ગાલે ગલાથો દઈ પા કલાકવેર વીચાર કરવા લાગી.

વાંચનાર આ નોંધમાં એવું તે શું લખ્યું હતું? આ નોંધ “બેરીસ્ટર”નાં મતને માટે સોલીએ તથ્યાર કીધી હતી. એ મત તેહેમીનાએ પોતીકી ખાપીકી દોલત મધેથી પચાસ હજારનું જે ટરસ્ટ બેઝને નામે કીધેલું હતું તેને વીરો લેવાનું હતું. આ ટરસ્ટ વીરો બેરીસ્ટરનું મત લેવા સારું સોલીએ આ નોંધમાં નીચલા સવાલો તથ્યાર કીધા હતા. પરથમ તો એ કે હાલ બેઝને નામે જેમ ટરસ્ટ કરવામાં આવયું છે તેમાં સોલી પોતે કેટલી હદ સુધીનો હક ધરાવી શકે છે. તેહેમીનાની હાથાતીમાં તેણીની મરજથી તેણીનો હાલનો એ ટરસ્ટ ઊપરનો હક બીજા કોઈ આસામીનાં નામ ઊપર ચડાવી શકાય કે નહીં. જો એમ બીજાને એ હક આપી શકતો હોય તો તે કેવી રીતે અને છેલ્લે સોલીથી પોતાનો હક કોઈ બીજાને આગમજથી આપી શકાય કે નહીં, અગરજ તેહેમીના કબુલ વતીકે થાય કે તેણીને તે માટે કરી અડચણ નથી.

આવી કીસમની યાદી વાંચી ગરીબ તેહેમીના મન સાથ ખલાપો કરીને માતર એટલુંજ બોલી શકી કે “અરે મારા ધાતકી સોરાખ, શું તારાથી થોડાક માસ વતીકે થોખાનું નથી. હવે હું ભાયગે બે માસખી જીવી શકશ. હું તુંને નહીં તો બીજા કોણને એ દોલત આપી જવાની છું. તું ગમે એવો ધાતકી મારી સાથ થરો, પણ તેથી મારાથી કાંઈ ભરથાર તરફ મરતી વખતે ધાતકી થવાવાનું નથી. સોલો, સોલી, જ્યાં છે તે સંધું, સંધું તારૂં છે. તું મારો ખાવીંદ, તુંજ મારો ભરથાર, તુંજ ગમે તે કરે પણ મારો શેઠ અને મુરખી છે. તું એ દોલતનું ગમે તે કરવાને મુખતયાર છે. શું કામ એટલી ઉતાવલ કરે છે અંતે અને આખરેખી સમજી તારું પોતાનું છે.” આ પરમાણેનો મન સાથ અંદેસો કરી તે બીચારી હોમતથી લખવા બેઠી, મોડી રાતે આશરે પારએકને સુમારે સોલીએ ધારા પરમાણે દરવાજો ઠોક્યો અને તે સાંભલીને તેહેમીના સમલા દસતાવેળે ખાણમાં બંધ કરી, ચરાગ ખુજવીને સુઈ ગઈ.

ઓવાઈનવાઈનાં એકપુરાં ફરજંદનું મરણ-છાકટ પીતાના હંગ.

ગરીબ ખીયારો તેહેમીનાને તેણીનાં સઘલાં સંકટો વચે એકજ વાતનો દીલાસો હતો, અને તે તેણીનો હજાર ઓવાઈનો પેદા પડેલો એકપુરો ખેટો જહાંગીર હતો. આ ખેટો જનમથીજ કાવલો અને દરદી હતો તે છતાં અતીયંત જતન અને સંભાલથી તેણીએ જન્મ તેમ કરી તેને હઠી વરસનો કીધો હતો. તે દેખાવે નરો માથ ઉપર પડેલો હતો. રંગ અને રૂપમાં તે એટલો બધો તો તેહેમીનાને મલતો આવતો હતો કે તે ખીયારો ધણી વાર ઈચ્છતી કે જહાંગુ દીકરો એક દીકરી તરીકે અવતર્યો હતે તો ખીજા જમાનાની તે એક તેહેમીનાજ થઈ પડતે. આ ઓવાઈનવાઈનાં એકપુરાં ફરજંદને ખાતર આપા થા ધવાડનારી જ્ઞવી ખોટી શીશીયારોઆ રાખી શકી નહી હતી. પરથમ તો એક ઉઘડિ ખાવીંદનું છુટે હાથનું ઉઘડિપાણું એવી સગવડ કરી આપવાને અશકત હતું, વહી તેહેમીનાને પોતાને એક માતા તરીકેનો મોઢાંમાં મોટો હરખ એટલોજ હતો કે પોતીકાં વાહાલાં ફરજંદને પોતીકીજ છાતોનાં નીરમક દુધથી ઉછેરવું. જે માતાઆએ ખરેખર એ રીતે પોતીકાં લોહીથી પોતીકાં વાહાલાં ફરજંદને ઉછેર્યાં હશે તેઓજ માતર ખુદર તના આ પવીતર હરખની ખુબી પીછાંણી શકશે. આજની શીશીયારોઆરો અને નાકદર માતાઆને કબી પણ તે વીરોના પુરતો ખવાલ આવી શકનાર નથી. વાહાલા જહાંગીરમાં તેહેમીનાનો છવ સમાયલો હતો. એક ધરી પણ તેને તે વીરો મુકવા માંગતો ન હતો.

ગરીબ તેહેમીના જહાંગીરને જનમ આપનારી માતાજ માતર નહી પણ તેની આપા, તેની દાસી, તેની અણીથી તે પણી મુઘીની ખરવાસન દેનાર હતો. ધણી તમ્કનાં ગમે એવાં પથર સરખાં દુઃખો પછી જહાંગીરના કોમલ એહેરાનાં દરણીથી એ માતા પોતાનાં સઘલાં દુઃખો બુલો જતી. ગોયા સંસારો આદતોની સામે થવા ખાતર ઈલાચરે તેણીને એક મજબુત ધાલ આપી હોય તેમ જહાંગીરને એકવાર પેટમાં ચાંપાથી, એકવાર તેના કાવલા હાથે પોતાની ચરામોમાં ઘાપાથી, એકવાર તેના સફેદ પશુ શીકા ગાલો ઉપર ખોસા લીધાથી આ ખુદરતની ખરો માતાનાં અનેક સંકટો વીસરાઈ જતાં હતાં. જહાંગુનાં મુખ મઘેની ભાગી તુટી ભારા તેની માતાને મનસે એક શીલપૂકના મુખ મઘેથી નીકલતી ડાહપણુ ભરેલી વાંણીઓ હતી. જહાંગુને ચાલતો જોવાની ગરીબ તેહેમોને પુશકલ હોંસ હતો, પણ સઘનો આ માંદો ખેટો હઠી વરસની ઉમર મુઘી પણ ચાલવા શીખ્યો નહી હતો. એહેરાના રંગ રૂપમાં જન્મ તે ખેટો માથ ઉપર પડ્યો હતો તેમ ખવાસ અને સવ ભાવમાં એક છાકટા પીતાની ખાસીયતો ખચપણથીજ જણાતી હતો. સવમાવે તે ધણીજ ચીરડાડે, અને મીજાજ જણાતો. પીતા તરફની આ ખદ ખાસીયતો જે ઓધે ઉતરી હતો તેમને નાનપણથીજ ઘોઈ નાંખવાની તેહેમીના અનેક તજવીજ કરતી. તેને જરાખી ચીરડાવાનું કારણ આપતી નહી. બધી રીતે ઠંડો મીઠો રાખી હેત અને પરીતથી આ ભલો માતા પોતાનાં એકપુરાં વાહાલાં ફરજંદને ઉછેરતી.

અફસોસ કે જે તરણ દીવસનો સેહેજ માંદગી પછી આ સુંદર ખાલકને એક દીવસે સમીસાંજના ઊપલયું થઈ આવ્યું. ગરીબ ખીયારો જહાંગુના ડોલા ફરી જવા લાગા. તેની તાસવીસ અને હાથ પગના સાંધાઓની ખેંચતાંણુ કોઈથી પણ નહી દેખી શકાય એવી હતી.

આ અચબુચી આકૃતથી ગરીબ તેહેમીના ખાલાવરી ખની ગઈ. ગમે તે પણ તે નાદાંન હતી. તેણીએ કોઈ પણ નાનાં ખાલકનો માંદગી યા મરણનું ખીછાંણું બેયલું પણ નહીં હતું. તેણીએ એક તરફથી પોતીકા ઘેરના વર્ષદ અરદેશર ડાકટરને તેડવા માણસ દોડાવયું. ખીજી તરફથી સોલીની શોધા શોધ ખાતર માણસો દોડવા લાગ્યાં, પણ તે કેંઠે છેક રાતના આઠ વાગાવેર મલો શક્યો નહીં.

ડાકટર અરદેશરે આવી તુરત ઘટતા ઊપાયો ચાલુ કીધા. પણ અફસોસ કે તે કાર ગત લાગી શક્યા નહીં. તે નાના ફરેસતાના દાંતો ખીરાઈ ગયા હતા અને માહા મુશકે લીએ ડાકટરે પોતાને હાથે “દેલખી”ની પવનનું બેર નરમ પાડનારો દવા એક નાની ચમ ચીમાં જમ તેમ કરીને પાઈ, પણ તે જહાંગીરથી અફસોસ કે ગલી શકાઈ નહીં. ડાકટરે ધાસતો ખતલાવી કે બે આટલો દવા કોઈખી રીતે ગલાંમાં બિતરી શકે તો આ નાનાં ખાલકની સલામતી ખાતર આરા આવી શકે. પણ નહીં, ખોદાનો હોકમજ જીદી તરાંહનો હતો. એક અરો માયનું ફરજદ એક પાપી ખાપના ખોધે બિતરેલા હવસોથી લાંબો વખ તવેર રીખી રીખીને ઠકાણે લાગે એવી તે ગેખી ખાવીંદનો મરજજ હતી નહીં.

યા પા કલાકે ઉપલીનાં હુમલા ચાલુ જ ગુયા. ખાલક પટકાઈ પટકાઈ જવા લાગું. એક ધડી તેનાથો આરાની સાય સુવાઈ શકાયું નહીં. એમથી તેમ તફીયાં ખાવા લાગું. તેની તાસવીસ તેનો વાહાલો માતાથો તો ખરેખરજ નહીં દેખી શકાય એવી હતી. આશરે આઠએકને સુમારે સોલા સરાખથી તરખોર થયેલો એમથી તેમ લપેરા ખાતો આવયો. આવતાંના વારમાં તેણે ઘેર મધેના આ ધભરાત માટે જરા પણ દરકાર કીધી નહીં. આવતાંના વારમાં તે “ઉવી આર એલ ધી બેલી ગુડ ફેલો”વાલું ગીત ગાવા લાગો. પોતાના આંગ મધેનાં કપડાં જમ ગમે તેમ ફેંકી ઓરડાની અંદર આણીગમ પેલીગમ ફરવા અને બેવા લાગો. તેહેમીનાની ચાકરી મધેનાં એક ગરીબ ખીચારાં ડોસાં ખુચાની સારવાર માટે તેની પાસે ખેડલાં હતાં તેવણુ આગલ જઈ આ છાકટા સોલીએ તે ડોસાંનો હડપચી બેરમાં પકડી તેવણુનું ડોકું પોતા સામે બેસથી બંધું કીધું અને “ઓ માઈ દીયર એમી, એમી, એમી,” એ પરમાણે બોલી વ્યા બેઅદખ ખુખખે પોતાનાં ખપાઈ મમાઈના જટલાં સાહાહ પાંસઠ વરસની ઉમરનાં આ ખાઈ માણુ સને પરાયા ડાકટરના દેખતાં ચુમી લેવાની કોશિશ કીધી. પણ ડોસાં એક અઘાત મારીને ઘોલકી ઉપરથી ઉઠી ગયાં અને સારીનો સોર ખરોખર સરખી કરી “ઓ મારા બાપ, મારા બાપ,” એ પરમાણે ધભરાતમાં બોલવા લાગ્યાં. આ સઘલો દેખાવ પેલા ડાકટરે ખરોખર બેયો અને તેવણુથી આવી બેઅદખી દેખી નહીં શકાવાથી તેવણુ બોલવા “સોરાખશાહ રોઠ, સોરાખશાહ રોઠ જરા સલુક ધરો, તમે જવા માણુસને એતું નહીં છાજે.”

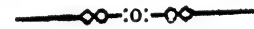
સોલીએ ડાકટરના આંગ ઉપર ધસી ચીડમાંને ચીડમાંજ જવાખ દીધો “એ તાપાક, ચોર, તું કોણુ છે? મારા ઘેરમાં તારું શું કામ? બોલ તું શું માંગે છ? નીકલ, નીકલ, નીકલ, માગું મુકામઉપરથી અતર ધડી નીકલ, નહીં તો તારા ગુરદાપેસ કરી નાખશ.” એટલું બોલી તે એમથી તેમ લપેરા ખાતો અને ઘેર મધેનો સરસામાન અફાડલક કરતો હતો. પણ શું પોતાના ખાવીંદની એ સઘલી વરતાણુક ગરીબ તેહેમીના બેતી હતી? નહીં, ખીલકલ નહીં. તેણીનું ધયાંન વાહાલાં ફરજદ બિપર ચક્રબમ થયલું હતું, તેણીની તેજદાર ચરામોના દોલા તે ખાલકના એહેરા ઉપર થરી ગયા હતા. ઘેરમાં પોતાની સામે પોતાનાજ ઓરડામાં શું થાય છે તે ખાખેનું તેણીને મુદલખી બાંન નહીં હતું. તેણીને ખખરખી નહીં હતી કે સોલી ઓરડામાં આવેલો છે. ગોયા જાણે ખુદરતે આ દુઃખી માતાને વધુ દુઃખી નહીં કરવા ખાતર તેણીના બરધારનાં આ ઘેલાં એડાને તેણીની નજર સામેથી અટકાવવા ખાતર તલેસમાત કીધો હતો.

જેવી તેહેમીનાની નજર સોલી ઉપર પડી કે કામલ જહાંગીરે એક જોરમાં ઉઠાવેો મારયો, તેના હાથો તનાઈ ખેંચાઈ જવા લાગ્યા, અને એક મોટી હાથ સાથ તે વાહાલાં ફર જઈ પોતાનો જાણ તમામ કીધો. તેહેમીના પોતીકાં ઓવાઈનવાઈનાં એકપુરાં ફરજંદની જાન વગરની મટીને તુરત વલગી પડી. તેને છાતીમાં ચાંપી ઝાર ઝાર રડવા લાગી. “ઓ જહાંગીર, જહાંગીર, જહાંગીર દીકરા, મારા જાન, મારાં જીગર, મારાં કલેજાં, ઓ તું વગર હવે હું મારું દુઃખ કોણ આગલ રડશ, મારી સખુરી અને ધીરજ તારાથીજ હતી, તું ગયો અને હવે સખુરી અને ધીરજનેખી છેલ્લી સલામ.”

ખીજી તરફથી ડોસાં ગરીબ તેહેમીનાને દીલાસો દેવા લાગ્યાં અને વલી પોતે “ઓ મારા બાપ, ઓ મારા બાપ” એ પરમાણે ખરાડ મારી તેણીનાં દુઃખમાં વધારો કરવા લાગ્યાં. આ અચખુચ રડારડથી સોલીની મુઠ ઉઘડી. અરદેશર ડાકટરે રૂખસદ લેતાં સોલીને રોકઠું કીધી અને તેને જણાવ્યું કે “શેઠ તમારો છોકરો મરણ પામ્યો છે !”

સોલીએ એક સખન હાથ મારી જણાવ્યું “શું ? શું બોલયા ? છોકરો મરણ પામ્યો અને બાપ છાકટો ? શરમ છે શરમ છે ?”

આટલી ગોક્તેગો પછી ડાકટરે રૂખસદ લીધી, પણ એજ ડાકટર કહે છે કે એ વેલાનો જે દેખાવ તેણે જોયો છે તે મરણ સુધી પણ કળી તે વીસરનાર નથી, તેહેમી નાને થોડાવારમાં જોરમાં હીસતીરીયા થઈ આવ્યો અને તે તરણ કલાક વેર સુધીમાં આવી શકી નહી. સોલી આવી વેલાએ જો કે ઘેરનો માટીડો હતો અને મરણની સઘલી ધટતી કીરીયા કરાવાની તેની ફરજ હતી પણ તે તો અચખુચ આ ખનાવથી લાકડુંજ થઈ ગયો. એક ગાફેલ સાવજની મીસાલ તે પોતાનાં ફરજંદની લાસ તરફ ફાટેલા ડોલાથી તગર તગર જોવા લાગો અને એવી હાલતમાં તેણે આખી રાત બેકાંમીમાં બેસીનેજ ગુજારી. ડોસાં ઘેરમાં માતર એખલાં બાઈ માણુમ હત્યાં, ધડપણે તેવણની છાતી ધાડી કીધેલી હતી, એવાં સંખ્યાબંધ મરણોના કારભાર તેવણે કીધેલા હતા. તેવણે માણુસ દોડાવી લાગતાં વલગતાંઓને ખખર કેહેવડાવી અને દુઃખે સુખે કામ લાગનારાં મીઠાંમા સીએ આવી ધારા પરમાણેની સઘલી કીરીયા મારગ કરાવી.

ખ ક ર ણુ ૨૧ મું.

“પીયાના” ઉપર ધાડ.

“દીકરા જહાંગીરનાં” મરણને છ માસ વીતી ગયા, અને સોલી પાછો જોવાને તેવોજ જણાવા લાગો. ઘેરના શીનગાર અને રાચરચીલામાં તેહેમીનાની સરવેથી માનીતી ચીજ તેણીની “પીયાનો” હતી. આ વાજંતર તેણીએ કાંઈ ઉદાઉણે પદસા ખરચીને ખરીદેલું નહી હતું. પોતાનાં બેહેસતન માય જો કે તેણીને ખચપણમાં મુકીને મરણ પામ્યાં હતાં તોપણ તેણીને માટે વારસા દાખલ મુકી ગયલી થોડીક કામતી ચીજોમાં આ એક “કાતેજ પીયાનો” પણ હતી. પોતીકાં દુઃખો વીસરવા ખાતર તેહેમીના આ વાજંતર ઉપર કેટલાંક ખોદાઈ અને ગંભીર ઈગરેજ ગીતો વજાડતી હતી. તેણીનો હલક આગલ ધણોજ મધુર હતો તોપણ દુઃખે દુઃખેખોઢેથી ગાવાની આદત છોડી દીધાથી હવે તેણીનાં ગલાં મધેથી આગલના જેવો અવાજ નીકળી શકતો નહી હતો. એક દીવસ સમી સાંજના ઘેરનાં કામકાજ મધેથી પરવાર મલતાં તે ખીચારી પોતાનું દુઃખ વીસરવા ખાતર

“પીયાના” ઉપર યેઠી હતી—“કુંક કુંક શીયાલાના પવન તું બેલામક કુંક, તું કાંઈ માણુ સતી નીમકડરાંમીના જેવો નાકદર નથી” એવી મતલબનું નામાંકીત “શેક્ષપીયરનું” પરખ્યાત ગાયણુ જેને “ડાકટર આરનીએ” અતી મધુર રાહામાં ઉતારેલું હતું તે તેણી વળડતી હતી. આ ગાયણુમાં ગોયા તેણીનાં દુઃખોનો પડધા સમાવેલો હતો. તેણીની હાલતને ખરોખર બંધબેસતુંજ તે ગાયન હતું. તે ગાયન તેણીનું સરવેથી વધુ માનીતું પણુ હતું. આ શોકાતુર ગાયનમાં તે ખીચારી પોતાની શોકાતુર હાલત બે ધડી વીસરતી હતી. પોતાનો નગુનો ખાવીંદ જેને પોતાની હલાલ મેહેનતથી ખાયડી છોકરાંનું પુરું કરવું જોઈયે તેજ બેકદર ખાવીંદનો આણીથી તે પણી સુધીનો “ખસમાનો” ખાવા છતાં તેના તરફનું નગુનાપણું, તેની નીમકડરાંમી, તેની બેહાઈ ખરેખર કોમલ તેહેમીનાને મનસે “શીયાલાની સખતમાં સખત ભુખર” કરતાં પણુ વધુ ધાતકી હતી, અને તેથીજ એ પરખ્યાત ગાયન ઉપર તેણીનું ખુદરતી પરીત ખાઝ્યું હતું. ઉપર કહ્યું તેમ એક દીને સમી સાંજનાં તે ખીચારી પોતાનું આ માનીતું ગીત વળડતી હતી અને તેણીની આંખો મધેથી હરવેલાએ એ ગીત વળડતાં નવધાર આંસુઓ નીકળી પડતાં હતાં. ભોગ ચોધડીયે આ વેલાએ સોલી ઘેરમાં આવી લાગો અને ગુપચુપ તેહેમીનાની ખુરશી પાછલ ઉભો રહી પરથમ થોડો વાર સમજ્યા પછી તે બોલયો “તેહેમી ? તેહેમી ?”

તેહેમીએ પોતાના ખાવીંદનો સાદ સાંભલતાંજ ગાયણુ ચલાવવાનું પડતું નાખ્યું અને ઝડપમાં ખુરસી ઉપરથી ઊઠી જવાખ દીધો “કેમ વાહાલા ખાવીંદ કાંઈ હોકમ.”

“હોકમ ? હા, હોકમ તો એટલોજ છે કે હવે મારે આ “પીયાનો” વેચી નાખવી જોઈયે. મને નાંણાંની પુશકલ તંગી છે.” સોલી બોલયો.

“પયારા તમે એ શું બોલોછો,” તેહેમીનાએ પોતાના પીયાના ઉપર એક નાસીપાય સીભરેલી નજર ફેંકી અને તે બોલી “નહી, નહી, વાહાલા તમે ખામખા મને બલાપો કરાવવા ખાતર મારી મશકેરી કરો છો.”

“મશકેરી ? રાંડ ઘેલી અહીં કાંઈ મશકેરી ખશકેરીની વાત નથી. મારા જનનના કસમ ખાઈને કહું છું કે હવે એ વેચવીજ પડશે.”

“સોરાખ, મને માફ કરો, પણુ એતો હું વેચવા નથી દેવાની.”

“વેચવા નથી દેવાની એટલે શું ? કેમ ? વેચવા નહી કાંયે દીયે ? તારો કોરડો બોરડો ફરેછે કે ?”

તેહેમીનાએ ખીહીતાં ખીહીતાં પણુ નરમાસથી જવાખ દીધો “કેમકે એ તો મારાં બેહેસતન માતાજી તરફની છેલ્લી એકપુરી ખસેશ છે,”

“નાંખતી તારાં બેહેસતન માતાજીને ઝાહાંનમતી અંદર ? માએ બેહેસતન થયાં તો પછી તેવણુની “પીયાનો”નેખી બેહેસતન થવું જોઈયે. રાંડ બેઅકલી એટલીખી તુંને સમજ નથી ? ખસ હું કહું છું કે તે વેચવી પડશે તો તે વેચાવીજ જોઈયે. કોઈના ખાપ નીખી મકદુર નથી કે મારી મરજીની સાંમે આવી શકે. મારાં ઘેરમાં એવાં બેણુકોતક નહી જોઈયે, તેનો કમકમાતભરેલો સાદ સાંભલીને હું કંતાલી ગયો છું. જ્યારે હોય ત્યારે “માહેતમના કાગ અને મસાંનના રાગ” સરખું હસતાંને રડવું આવે તેવું વળડી વળડીને મારો રમુજ સવભાવ પણુ તેં એ વાળાંની મોહોકાંનમાં ખગાડી નાખ્યો છે. માટે હવે વધુવાર હું તે તાંમોસ કરી શકનાર નથી ? સમજ કે ?”

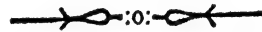
“પણુ જી” તેહેમીનાએ જવાખ દીધો “તમારી મરજી હશે તો હું તમને ગમતાં ગીતો વળડીશ, બોલો પયારા તમને કયું ગીત પસંદ છે. તમને ગમશે તેવાં રમુજ

ગીતો વળડવા પાણુ હું તર્ધવાર છું. હવે કાંઈ છે ? નહી, નહી, પયારા (ગલે વલગીને) એટલી મારી માતા તરફની છેલ્લી ઇધાંની તો રહેવા દેવો. હું માંગી લેઉં કે રહેવા દેવો. બોલો પયારા હું શું વળડું ? તમને શું પસંદ છે ?”

“પસંદ ? મને પસંદ તો માતર એટલુંજ છે કે “પયારા પીયાના તુંને છેલ્લી સલામ” વાલું ગીત એકવાર તારે ગમે તો વળડી લે, બીજું તો મને કશું પસંદ નથી.”

“વલી પયારા, એમ કરોછ, એટલા બધા ઉદાર દીલના થઈને મારે એટલું કહ્યું નથી કરતા ? જો હું માંગી લેઉં કે થોડા દીવસ વધારે રહેવા દેવો અને પછી તમારે ગમે તો બેલાસક વેચી નાખજો” તેહેમીનાએ ગમગીની સાથ કબુલ કીધું.

“ઠીક છે ત્યારે, બેસીને પેટ ભરીને એકદમ વળડી લે, હું જરા બાહાર જઈને આવું,” એટલું બોલી સોલી તયાંથી જતો રહ્યો, અને માનમાંન અરધો કલાક થયો હરો, તેટલાં તે પોતાની સાથે “ફરનીચર”ના એક બોળ વેપારીને લાવ્યો. એ ધાતકી ખાવીંડ ? એ પથરના સરખાં સખત દીલના ભરથાર ? આ બોળ વેપારીએ તે પારી કીધી તપાસયા પછી રાતોરાત દોઢસોની કીંમતે તેહેમીનાની વાહાલી પીયાનો તેને વેચવામાં આવી અને બીજી સવારના તેહેમીના પોતાના ચોરડા મધેથી બાહાર આવે તેની આગમન તો તે વેપારીનાં માણસો આવી તેને ઉપાડી પણ ગયા હતા. વાંચનારી બેનો અભાગયા સોલીને એકાએક પોતાની પરણેતરની “પીયાનો” વેચનાનો શો ખપ પડ્યો હરો ? અફસોસ, સદહજર અફસોસ કે તે પેલી કપાતર કસકુતમ અમીનાને ધાર ધાલવા ખાતર વેચવી પડી હતી. તેણીએ સોલીને નામે કરજ કીધું હતું અને તે ખેશરમ સોલીએ પોતાની પરણેતરને આવી રીતે દુઃખી કરીને ભરયું હતું.

મ કરણુ રર મું.

ડાકટરની દીલસોજી.

રફતે રફતે તેહેમીનાની માંછળી આગલ વધવા લાગી. ખહીનો છુપો ચોર ગુપચુપ પોતાનાં પગલાં આગલ વધારતોજ ગયો. તેણીને દવાદારની અને ખસુસ કરીને ખોરા કીની હાલહવાલી ચાલવા લાગી. ડાકટરને ઘરમાં બોલાવવાની “શી” વતીક તેણીને ભારી પડવા લાગી અને તેથી તેણીને અઠવાડયાંમાં બે વાર પોતાનાં ડોસાં સાથે “અરદેશર ડાક ટર”નાં દવાખાનામાં હાજરી આપવી પડતી. ડાકટર અરદેશર આજકાલના પસાર થયલા, એસકી, તચાક અને ઇંટર ડાકટર નહી હતા. તેવણુ આગલા વખતના અનુભવી અને સારી રીતે ધડાયલા ડાકટર હતા. તેવણુ જેટલા પોતાના ધંધામાં ધડાયલા હતા તેટલાજ બલકે તેથી વધુ દુનયાંની “લીલી સુકી”માં પણ ધડાયલા હતા. તેવણુ પોતાનાં દવાખા નામાં તેહેમીનાને આવતી જોઈ અંદરખાનેથી ઘણા ગમગીન થતા, કેમકે તેવણુ તેહેમી નાનાં મરનાર માખાપ, માસા માસી અને તેમનાં અસલ ખાનદાનને સારીકાંની પીછાંણતા હતા. જોકે તેહેમીના સાદામાં સાદા પોશાકમાં ડાકટરને તયાં જતી તોપણ તેણીના ચેહેરા ઉપરજ અસીલ અને અમીરી ખવાસ તથા ખાનદાનનો ખુદરતી છાપ પડેલો તુરત જણાઈ આવતો. આવાં ખાનદાનની એક ખુબસુરત જીવાંન ખાનુ ચાલીને ડાકટરનાં દવાખાનાંમાં આવે તે તેવણુને મુદલ ગમતું નહી. વલી તેહેમીના આવવાંના વારમાં ડાકટર સાંમે એક રૂપયો મુકતી પણ અરદેશરે તેહેમીનાના ખાપનું ઘણુંક નીમક ખાધેલું હોવાથી તથા ધરાકો

પાસે દવાનાજ માતર પધસા લેવાનો તેવણનો સરેસતો હોવાને લીધે તેવણ તે રૂપયો પાછે આપતા અને કાંઈ પણ “લાભાજી લાભ” કરવાને બદલે દવાનું પણ જીજ્ઞાસી ધાંમ લેતા. એ પગથિ થોડુંક સુધી ચાલયા પછી તેહેમીના તદ્દન લડી ગઈ. એક ખડીવાલી નાનુક અખલા ચાલીને છેક ડાકટરને ઘેરવેર જઈ રાકે એટલી તાકાત હવે તેણીમાં રહી રાકી નહી. ડાકટરે પોતેજ યોહાંસ કરીને કહ્યું કે “હવે તમારે વધુ તસદી લેવી નહી, તમારાં ઘેર તરફજ મારાં બીજાં ધરાકો રહેછે એટલે તમારે ત્યાં પધારતાં મને કાંઈ પણ વધુ તસદી પડવાની નથી, અને હું તમારે ત્યાં આવીશ.”

આ મુજબની ગોઠવણ પરમાણે એક દીવસ ડાકટર અરદેશર તેહેમીનાને ત્યાં આવી લાગા. એ વેલાએ ધણી ધણીયાંણી બેઠા એકજ ઓરડામાં બેઠલાં હતાં. સોલી “રોખરટ મેકેર” નામના પોતાનાજ સરખા પીંડારા ચોરની વારતા વાંચતો હતો. તેહેમીના માંદ ગીનાં બીછાણા ઉપર પડી પડી કાંઈ સીવતી હતી. સોલીએ ડાકટરને આવતાં જોઈ તેમને કહ્યું કે “આવો સાહેબ, કેમ સાહેબ, આ પોરીને શું થયું છે? કાંઈ એની સમજ પડે?”

ડાકટર તેહેમીના આગલ એક ખુરસી લઈ બેઠા, તેણીની નાડ તપાસી અને પછી ધીરજથી બોલયા “મને લાગેછે કે આજે એવણની તબીયત કાલ કરતાં વધારે બીગડેલી છે.”

તેહેમીનાની આંખો આ વેલાએ લીજાયલી હતી, જે ખતાવતી હતી કે ડાકટરનાં આવી પુગવાની આગમ્ય ધણી ધણીયાણીએ કાંઈ વેંહેંચી લીધેલું હોયું જોઈયે. તેણીએ પોતાનાં આંસુ નુછવા માંડયાં અને સોલી ડાકટરને જવાબ દેતાં બોલયો “સાંભલીને હું ઘણો દલગીર છું કે તબીયત કાલ કરતાં આજે વધુ બીગડીછે, પણ એ સધલું એ રાંડની હઠીલાઈથી ખનયું છે, રાંડ એટલી જીતી છે કે ખસ યોહાંસ કરે તે ખસ—”

“સાહેબ હું ધારું છું કે તમે ઘટતી સભયતાથી બોલશો, એક દરદીને લાયકની તમારી આ ભાશા નથી.” ડાકટરે જરાક દમ કસ્યો અને તેવણ તુરત પોતાના દરદી ઉપરજ ધયાંન આપવા મંડી ગયા. સોલીને આ તાણાથી જખરો ચટકો લાગો ખરો, પણ કોમલ નારીઓ ઉપર જીવાકી દોર ચલાવનારા માતીડાઓ ખરેખર એટલા તો હીચકારા હોય છે કે તેઓથી પોતાના સરખા મરદો સામે કશી સરકસી ચલાવી શકાતી નથી. સોલીએ વાણીયા મુછ નીચી કરી ધીરજથી પુછ્યું “ડાકટર સાહેબ જરા મને કહેશો કે એનાઓને શું દરદ છે?”

ડાકટરે ઠંડે કલેજે જવાબ દીધો “દરદ તો એટલુંજ કે નખલાઈ ધણી થઈ ગઈ છે અને અવારનવાર છાતીમાં સખત “પેન” મારે છે.”

“તે સાથી હશે વારું?” સોલીએ પાછું પુછ્યું.

આ સવાલ સાંભલતાંજ ડાકટરની આંખો તેહેમીના ઉપર પડી, તેઓ ખાંનની આંખ એક થઈ ગઈ અને ડાકટરે તુરત પારખ્યું કે તેણીના ચેહરા ઉપર પુથકલ ધભરાત જણાતો હતો. ડાકટરે પોતાના અનુભવનું ડોલ ધાલી ઉતર દીધો કે “હું ધારું છું કે એ પાઈ, શકતીને માટે જવો ખોરાક લેવો જોઈયે તેવો મુદ્દલ લેતાં નથી, એવણને ભારે ઉબગરો કરવો પડે છે, ખરોખર ઊંઘ આવતી નથી, અને એવણનાં મન ઉપર કાંઈ પણ બધુકની ઊઘાસીએ ધર ઢીધું છે.”

આ છેલ્લા સખુનો ડાકટર ભાર મુકીને બોલયા અને તેજ વેલાએ સોલીના ચેહરા તરફ તગર તગર જોવા માંડ્યું. સોલીનું અંતઃકરણ તરત પાંખી ગયું, તે ફગલાઈ ગયો અને ખસીયાનો પડી ગયો તે છતાં સતો થવા ખાતર તેણે દમામમાંજ જવાબ દીધો “ડાકટર સાહેબ એમ ધારવામાં તમારી ભુલ છે. એવણને આ ધરમાં કોઈપણ વાતની આધાતી મનાઈ નથી અને ગમે ત્યારે ગોંતાવાને પણ મુખત્યાર છે પણ સાહેબ એ

રાંડજ એટલી હઠીલી અને જીતી છે કે કામકાજને સારૂ હું ખહાર રોકાઉં છું તો રાતના એકએક બધે વાગા સુધીનો જીડો ઉજાગરો કરી નકામી દેહેની ખરાબી કરેછે, બાકી એને કોઈ કહેતું નથી કે તારેબી ઉજાગરો કરવો.”

“બસ સાહેબ, ત્યારે મારું જણાવેલું કારણ તો ખરું ઠણું છે.” ડાક્ટરે પાછો ચતકો લગાડ્યો.

આ જવાબથી સોલીનું પાપી જીગર તેને ફરીથી દંખવા લાગ્યું અને તેણે આઈનો ખાર ખાઈ પર કાઢાડવાની હીચકારી વરતાણુક ધારણ કરી ખરાડવા માડ્યું “બોલ રાંડ દદા કે તુંને મારાં ઘેરમાં શું દુઃખ છે ? તારાં મગજ ઉપર એટલી બધી તે શાંતી ધાર આવી ગઈ છે ? શું દુનયાનું બધું દુઃખ તારી ઉપરજ આવી પડ્યું છે, બોલી મરની, જવાબ કેમ નથી દેવાતો ? શું તુંને હું ભુખી મારું છું ?”

“નહી, નહી, સોરાખશાહ, વલી એ કોણે કહ્યું, હું કસમ ખાઉં છું કે મારાં મુખ મધેથી કોઈપણ જાતની ફરીયાદ તમો યા તમારાં ઘર વીશે નીકલી નથી. બોલો ડાક્ટર તમને કસમ છે જો તમો જીકું બોલો તો, મેં કોઈબી દીવસ તમો આગલ મારા ખાવીંદ વીશે એક આડો હરફબી કાઢાડ્યો છે ?”

“નહી બેન, કોઈ કલેબી નહી, પણ તમારે એટલું જાણવું જોઈએ કે હું એક વધેદ છું અને હુજમ નથી. અમારી આગલ એવા ધણા “કેસ” આવે છે અને તેનાં કારણો તપાસતાં તપાસતાં મારા આ (ખતલાવીને) માથાંના ખાલોબી બધા પાકી ગયા છે. કોઈના કહેવાની અમને મુદલ અગત નથી. ખોદાએ મને બે કાંન અને બે આંખો આપે લીછે અને તેઓ મારફતે આજેજ જ મેં અતરે જોયું અને સાંભલ્યું છે તે મારી અતકલ માટે પુરતું છે.”

સોલી વધારે ખસ્યાંનો પડીને “વારૂ બોલો ડાક્ટર એવી જીઠી ભતાઈ હાંકવાનું છોડી દેવો અને ટુંકમાંજ જણાવો કે હવે એનો ઇલાજ શું ? તમે શું સલાહ આપોછો ?”

ડાક્ટર—“શેઠ જરાક મીઠાજ હાથમાં રાખીને વાત કરજો, નહી તો તમારી ભતા ઇને ખતાઈ સડે અવરી નીકલી જશે. એ ખાઈને માટે સલાહ તો મારી એટલીજ છે કે તેજણને થોડોક વખત સુધી દરીયાની ખારી હવામાં લઈ જવાં, સારો પુરાતીકારક ખોરાક આપવો, અને એવણનું મન વેરાએ એવા રમુજ સાથીઓનો સાથ કરી આપવો.”

“ધણું સારું સાહેબ, ધણું સારું સાહેબ, એ બધું ખજવવામાં આવશે” એટલું બોલી સોલી તયાંથી જતો રહ્યો અને ગરીબ બીચારી તેહેમીનાએ પોતાના ધણીને એ રીતે ગુસસામાં જતો જોઈ લાંબા વખતનો પોતાનો જે દીવો ભરાઈ આવ્યો હતો તે છોડી મુક્યો. એ રીતે છોડી મુકવાનો બીજો સખખ પણ એ હતો કે જતી વેલાએ ધાતકી સોલી જંગલી ઘોધાની મીસાલના પોતાના ડોલા તે ગરીબ બીચારી સ્ત્રી તરફ ધુરડીને પસાર થઈ ગયો હતો.

તેહેમીનાને આ રીતે રડતી જોઈ ડાક્ટરે ધીરજથી પુછ્યું “બેન માફ કરજો, પણ મને લાગેછે કે તમો તરફ તમારા ભરથારની વરતાણુક જેવી જોઈએ તેવી નથી—અને તેથીજ તમે આટલાં દુઃખી થાવો છો.”

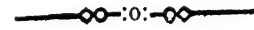
“અરે નહી ડાક્ટર નહી, તમને એ જીડો વેહેમ છે. મારા ધણી જેવા ભરથાર થોડાજ હશે. ખોદાને ખાતર એ વીચાર તમારાં મન મધેથી કાઢાડી નાખો.”

આ જવાબ સાંભલી ડાક્ટરે પાછો આગલોજ જવાબ આપ્યો કે “ત્યારે અતરધડી મારી નજર આગલ ખનેલા ખનાવો વેલાએ શું હું સવખનો જોતો હતો ?” આ સવા

લનો તેણીથી જવાબ દેવાઈ શકાયો નહી. તેણીએ માતર એક છુપી હાથ મારી, અને તેણીથી બોલાયું નહી. ડાક્ટરે પાછી તેણીને ખોરાક, હવા, અને રમુજ સાથ માટે તાકીદ કીધી.

પણ તેણીએ નાસીપાયસી સાથ ટુંકમાં જણાવયું “ડાક્ટર હવા ફેરફાર કરવા જવાની અમારી ગુજાસ નથી, જે થાય તે મારાં નસીબ. મને લાગે છે કે હવે મારી અંજલ આવેલી છે અને હું તમને ઝાઝો વારવેર વધુ તસદી આપીશ નહી.”

આ સમુનો ડાક્ટર જેવા સખત દીલના મરદને તીરની મીસાલ લાગા, પણ તે કાંઈખી વધુ ખોલે તેટલાં પેલો માણસ અવતારી ખવીસ આવી લાગો, અને તેવું બેશી કલ મોઢું જોઈ ડાક્ટરે તયાંથી રૂપસદ લીધી.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

ભરથારની સેવા અને તેનો હવાનીયત ભરેલો બદલો.

એક દીવસ તેહેમીના બપોરના એક વાગતાને સુમારે પોતાની દવાનો વખત થયાથી તે પીવાને ઊઠી અને પીધા પછી એ ઘડી ખારી આગલનો તમાસો જોવા ઉભી. તેણીની તનદરોસતી દહાડે દહાડે છેકજ લઠડતી જતી હતી અને પુશકલ આંગ ઉપર ઝરાં ઉપર ઝરાં પડતાં જેથી તેણીનાં આંગમાં ઝાઝું કઞિવત રહેલું નહી હતું. જરારતી ચાલ હાલથી પણ તે હાંશી જતી હતી અને ડાક્ટરે ઘદરો ચહુડ ઉતર કરવાની તો સખત મનાઈજ કીધેલી હતી. આવી હાલતમાં તેણીને ખાહેરની તાજી હવાનો ખુદરતી શોખ થતો હતો અને તેથી તે અવારનવાર ખારી આગલ બેસતી યા એ ઘડી જો જીભું રહેવાય તો ઉભી રહેતી હતી. એક દીવસે એ પરમાણે ઉભી રહ્યા પછી તેણીએ દુરથી પોતાના વાહાલા ખાવીંદને ઘણાં ધીમે કદમે ચાલી આવતો જોયો. તેના દેખાવ ઉપરથી તે તદન ઠાકીને હુસ થયેલો જણાતો હતો. તેનો ચાલવાનો પણ સફાર નહી હતો. તે ડોકીમાંથી વાંકો વલી ગયેલો હતો. તેનાં પગલાં મુશકેલીએ ઉચકાતાં હતાં. આવી લોઠ પોઠ હાલતમાં પોતાના ખાવીંદને આવતો જોયાથી ગરીબ તેહેમીનાને તેની પુશકલ દયા લાગી. હજ તેણીનું દીલ સોલી ઉપર પુશકલ હતું. હજ તે તેને ખરાં જગરથી ચાહાતી હતી. આટલું બધું વેઠવા છતાં આ ખરેખરી પતીવરતા નાર રાત અને દીવસ પોતાના પતીને જ માંગતી હતી. ગમે એવો પણ ભરથાર, ખાવીંદ, ઘણી એ તેણીના મુખ મધેના હમે શના સમુનો હતા. ગમે એટલી માંદગીએ મરતી જીવતી પણ સોલીનાં સુખ, સોલીની સગવડો અને સોલીની ખરદાસત ઉપર જોઈતું ધયાંન આપવાને તે ચુકતી નહી. માતર એક ઘાતકી ભરથારની ધાકથીજ તે એ સધલું બળવતી એમ નહી, પણ પોતાના નીરમલ દીલના સવચ્છ ચાહાથી તે ખાવીંદની ખરદાસત પાછલ પટકાતી. પતીની આસા તોડવી, પતીને ખીજવવો યા પતીને કોઈ પણ વાતે ગમગીનીનું કારણ આપવું એ તેહેમીનાને મનસે મરગરજન ગુનાહ હતો. પોતે મરે યા જીવે તે માટેની તેતીને એક લેશભારખી પણ દરકાર નહી હતો. પોતે ખાધું યા નહી ખાધું તે બધું તેણીને મનસે એક સરખું હતું, પણ સોલી એક દીવસ ભુખો સુવે તો તેહેમીનાનો જીવ ખલીને બસમ થતો. સોલીનો જરા સરકમ યા નજવી તાવ તેહેમીનાનો જીવ ઉઝારી મુકવાને પુરતાં હતાં. સોલી બધી વાતે સુખી તો તેહેમીના ગમે એટલાં પોતીકાં દુઃખમાં પોતાને

સુખી વીચારતી. સોલીનાં દુઃખમાં પોતાના જીવને ગમે એટલું એન હોવા છતાં તેહેમીના એકસર અને એવેન રહેતી. આવીંદ તરફની વફાદારીને અગરજો કોઈ પણ રૂપમાં નીરમાણુ કરી શકાય તો તે રૂપ આપણી સુંદર તેહેમીનાનુંજ હતું. આપણા ચાલુ સંસારમાં એવી વફાદાર અને પતીવરતા પાનુઓ કોઈજ નહી હશે એમ કહેવાની હું એમ્બદ્ધી કરી શકતી નથી. તોપણ મારે કહેવું જોઈયે કે જો હોય તો તે આજના જમાનામાં ધણીજ જીજ્ઞાસુ હોવી જોઈયે. મુગે મોઢેનો આટલો ખર્ચો માર ખમવા છતાં તેણીના સરખું ખંધ મોઢું થોડીજ પતીવરતા પાનુઓ ધરાવી શકતી હશે. તેણીનો સખુરી ખરેજ નકલ કરવા જોગ હતી.

સુંદર તેહેમીનાએ ઊપર જણાવવા મુજબ જ્યારે એક દીવસે પોતાના ભરથારને ઢાંકેલી લોઠપોઠ હાલતમાં આવતો જોયો ત્યારે ખપોરના ખાણાંનો વખત થઈ ગયલો હતો, અને વાસણકુસણુ ઊભારી પણ નાખ્યાં હતાં. સોલીનો એવે વખતે ઘેરમાં આવવાનો સરેસતોજ નહી હતો એટલે તેને માટે ખાણું રાખવામાં આવ્યું નહી હતું, તે છતાં તેની એવી હાલત જોઈ તેહેમીનાનાં દીલમાં ધણી તરફનો પયાર ઉસકેરાઈ આવ્યો. તેણીએ એક રકાખીમાં થોડીક પોતાને માટે આવેલી તાજી “ખટર ખીસકોટ” કાઢાડી અને પોતાને માટે ડાકટરની અતી ધણી તાકીદથી મંગાવવી પડેલી “પોરટવાઈનની” ખાટલી મધે જે છેલ્લું ગલાસ “વાઈન”નું રહેલું હતું તે કાઢાડ્યું અને જેમ તેમ કરી પોતાના ધણી માટે નીચલા માલ ઊપર લઈ ગઈ. દાદર ઊતરતાં તે એટલી તો હાંશી ગઈ કે દાદરનાં છેલ્લાં પગડીયાં ઊપર એસી જ્યા વગર તેણીથી રહેવાયું નહી. એ રીતે થોડીક આશાએસ લીધા પછી તેણીએ ધણીના ઓરડા આગલ જઈ ધીમેથી ખારણું ડોક્યું.

“કોણ છે એ ?” સોલીએ જંગલી ભુંડની મીસાલ અંદરથીજ ખરાડ મારી.

“અરે કોઈ નહીજ એ તો હું છું, મરં જરા ખારણું ઊધાડોની. મેહેરખાની થશે જરા અંદર આવવા દેશોતોજ.” તેહેમીનાએ નરમાસ અને મીઠાશથી જવાબ દીધો.

“પણ શું માંગી મરેછ ? માટીડાઓના ધંધાધાપામાંખી રાંડ તું માથું મારી મરવાની ? નીકલ અહીંથી, કાલું કર તારું—અતરે રાંડયાંનું કશું કામ નથી.” સોલી વધારે ખેલુકોયો.

“સોલીખા એટલા આકરા ના થાવો, જોવો હું તમારે સારું કાંઈ લાવીશું” એટલું એલી ખારણું અલગુંજ હતું તે ઊધાડી તેહેમીના ઓરડામાં દાખલ થઈ અને પોતાના હાથ મધેનું વાઈનનું ગલાસ અને ખીસકોટની રકાખી પોતાના ખાવીંદ સામે નરમાસથી મુકી.

સોલી પોતાની સામે ખતપતર લઈને બેઠેલો હતો. તેનો મીજાજ તદન ગયલો હતો. પોતાની પરણિતરને એ રીતે આવતાં અને ઊપલી ચીજો પોતાની સામે મુકતાં જોઈ તે છલાંગ મારીને ખુરસી ઊપરથી ઊઠ્યો. જાણે કસરતના અખાડામાં ઊતરવાનો હોય તેમ એણે હાથની યોંય ચઢાડાવવા લાગો અને સામેથી ગલાસ તથા રકાખી પોતાના ઓરડાની ખાહેર ફેંકી દઈ પુર ગુસસાથી તપી જઈ તે ખખારવા લાગો “અરે રાંડ અભાગણી કાંઈ સમજે છે ? તુંને કાંઈ વીચાર છે ? તારી મકદુર શું કે તું એ પરમાણે મરદોનાં કામકાજની વેલાએ વચે આવી હરકત કરે ? તુંને હજાર વખત મેં ના નથી કહ્યું કે તું મારાં કામકાજમાં વચે ના આવતી. તારી એ ચાલ જો હું નહી સુધારું તો મને કેહેજે. નીકલ નીકલ, કાલું કર, અતર ધડી મારા ઓરડામાંથી.” આ પરમાણે ખખાડી ગરીખ ખીચારી તેહેમીનાનું પાંખડું પકડી તેણીને ધસડતો ધસડતો ઓરડાની ખાહાર લઈ ગયો અને તેણીને જોરમાં એક આંચકો મારી તુરત પોતાના ઓરડાનું ખારણું તેટલાજ જોરમાં ખંધ કરી લીધું. તેહેમીના—દુઃખે અને દરદે અધમુવી થઈ રહેલી તેહેમીના—આ ઘાતકી આંચકા સહીત એક લપેરે ખાઈને જમીનદોસત થઈ પડી. તેણીનાં એ પરમાણે પડવાનો

જે ધપકારો થયો તે ધાતકી ભરથારના કુટેલા કાને બીલકુલ સંભલાયોજ નહી. તેહેમી નામાં મોઢે સાદે બોલવા યા રડવાની પણ તાકાત રહેલી નહી હતી. એકે પચાંના સરખા ધીમા સાદે તેણીને રડતી સાંભલી તેણીનાં ડોસાં દોડી આવ્યાં. પોતાની બાઈને એ પરમાણે ભોંય ઉપર પડીને રડતી જોઈ ડોસાંનું તદન પાકી આવયું અને પેલો હેવાંનીયત ખસલતનો પોતાનો શેઠ સાંભલે તેની કરી દરકાર વગર ડોસાંએ તેને મન બાવતી સેસ ભરવા માંડી.

“ઓ વાય, જોવારે આ જુલમાત ? આ મારી સુનાં મુલની બાઈ, ઉઠારે મારાં બાઈ, મારા બધા છ આપી દેઉંરે. તેહેમીના માય ? આ તેહેમી ? તેહેમી ? ઉઠી જાવે મર. આ મારા ખોદાયજી, મારા આખા ભવમાં એવો અભાગયો માટી મેં કેઠ નહી જોયો તો. અરે કોણે મુંવાએ હીરા જોવી છોકરીને એ મુવા સાથે ફસાવી. મારી બાઈના પગ મધેનાં ખાસડાં ખરોખર જે ઘણી નહી આવે તેને માટી કોણે કીધો હશે ? માર તાના હાથ ભાગે, અને મારી બાઈને નાંખી દેતાના હાથમાં મોઢા મોઢા કીરા પડે. ઉઠ, મારી ડાહી દીકરી કરં, બધી મરી જઈ તારી ઉપરથી, ગીઠીજા માય, આ માય તેહેમી, આ દીકરી તેહેમી, મને તો જરા જવાબ આપ ?” આ પરમાણેનું ડોસાંએ કેઠ લુંક તાહેલું ચલાવવા પછી તેહેમીના મુઘીમાં આવી અને એક જંગલી માણસની માફક ડોસાંની સામે થોડોવાર વેર તગર તગર જોવા પછી ઘેલાં માણસની મીસાલ જોસમાં હસવા લાગી. એ રીતે પાતું હીમતીરીયાનું જોસ વધી ગયું અને પુશકલ ઉછલવા અને અફાડ જીક કરવા લાગી. ડોસાંએ દેવાંનાંતી મીસાલ ખુમ મારી “આ કોઈ આવોરે, મારી બાઈ મારી બાઈ, આ ખોદાને ખાતર કોઈ મદદ કરોરે.” આ ગોધીયાઈ સાંભલી પેલો એકદર ભરથાર પાછો ગાલ દેતો આરડાનું પારણું ઉઘાડી ત્યાં આવી લાગો. “તમે નાખા ખો બધાં દુઃખ દઈ રહ્યાં છો” એ પરમાણે બોલવા જતાં તેની નજર તેહેમીનાને ભોંય ઉપર જીછલતી અને અછાડપછાડ થતી જોઈ એટલે તે ખસીયાંનો પડી ચુપ થઈ ગયો. ડોસાંનાં ગોધીયારાંથી ઉપર નીચેનાં ભાડતો પણ દોડી આવ્યાં હતાં. તેમને જોતાંજ સોલીને પોતાની પરણેતરની ખસલસત કરવાની ફરજ પડી. તુરત તે ગુઘણ મડીયે પડયો, અને બાહેરનાં તદન ખોટાં ડોલથી તેણીને પસવારી, માથાં ઉપર પાણીના કટકા મારી, “સમેલીંગ સોલટ”ની સીસી સુધાડી હુશીયાર કરવાના પછાડા મારવા લાગો. જેમ તેમ કરતાં ઘણે વારે તે બીચારી મુઘીમાં આવી તેવીજ તેણીને જાંચકીને માલ ઉપર લઈ જવામાં આવી. બીછાંણા ઉપર ખરોખર પોહોરાવવા પછી આશરે અરથેક કલાકે ડાકટરને તેડવા દોડેલું માણસ અરદેશર ડાકટરને લઈને આવી લાગું. ડાકટર આવી લાગે તેટલાં સોલી ઘેર મધેથી બાહાર નીકળી ગયલો હતો. ડાકટરે આવતાં આવતાંજ ડોસાંને હુકી ક્રત પુછી અને તેવણે અણીથી તે પણી મુઘીની સોલીનાં ધાતકીપણાની કાહાંણી કહી સંભલાવી. આ સઘલું સાંભલી લીધા પછી ડાકટર જોવા પરાયાને પણ એવું લાગું કે જે તેવણનું ચાલતું હોય તો એવા ધાતકી ભરથારને જેમ મરાય તેમ માર મારીને ઉઠાંણે લાવવો જોઈયે. આ સઘલું સાંભલી લીધા પછી ડાકટર સાહેબ તેહેમીનાના આરડામાં પધારવા અને તેણીને મોઢે સઘલો હેવાલ જાણવા માંગ્યો.

તેહેમીનાએ ઘણે ધીમે સાદે ડુંકમાં માતર એટલુંજ જાણાવયું કે “મારા ખાવીંદને સાઈ કાંઈક ખાવાનું લઈને નીચે ગઈ તેટલાં દાદર ઉપર બપોરે આવવાથી હું બેહોસ થઈને પડી ગઈ અને પછી બીજું શું બનયું તે હું જાણતી નથી.”

ડાકટર આ નવી હુકીકત સાંભલી મન સાથ અજખ થવા લાગા કે કેવી ભલી નાર, હજી પણ પોતાના ખાવીંદની એજ કેવી વફાદારીથી તે છુપાવી રાકે છે ! સઘલી હુકીકત

સાંભલી લીધા પછી ડાક્ટરે દવા લખી આપી અને તપાંથી ભારી અને રોકાતુર કદમે રૂપસદ લીધી. વાંચનારી બેહેનો, આ વેલાએ આપણી ભલી બેહેન તેહમીના ખાટલે પડી તે પાછી ઉઠવા પાંખી નહીં. એજ તેણીની છેલ્લી અજલની માંઘી હતી.

$$\bullet \rightarrow \bullet : 0 : \bullet \rightarrow \bullet$$

ਪੰ ੨੮ ੨੮ ਮੁ.

પ્રકટરની વધુ દીલસોજી--તેહમીનાનું “વસીયત.”

ડાક્ટર અરદેશર ગરીબ તેહેમીના યા તેણીના ભરથારના કોઈ ખેશી યા ઝોલખીતા નહી હતા પણ હાલની તે ખીચારીની ભયંકાર માંદગીમાં એ ભલા ડાક્ટર એક ચતલગના ખેશી કરતાં પણ વધારે કામના થઈ પડ્યા હતા. તેવણે પોતાની ધીરજ, ઠંડાં દીલ અને દીલસોજી ભરેલા દીલાસાઓથી તેણીનું દીલ જીતી લીધું હતું. તેણીની ખરેખરી ખારીક હાલતથી ડાક્ટર એટલા બધા જાણીતા હતા કે તેવણે કેટલુંક થયું પોતાના ફેરાની “શી” લેતી બંધ કીધી હતી અને તે ખાઈને મારું નહીં લાગે એટલા ખાતર જો કે તેવણુ દવાના પદ્ધતિ લેતા હતા તોપણ તે એટલાતો રીતસરના અને મધ્યમ હતા કે ધણીવાર તેહેમીના દવાનાં “બીલ” જોઈ અજબ થતી હતી. એક એક દીવસની બમે તરણ તરણ જાતની દવાઓ આવતી અને તે છતાં મહીના દીવસનું એ ભલા ડાક્ટરનું બીલ કોઈજવાર ચાર પાંચ રૂપિયા સુધીનું થયું. કોઈવાર દીવસના બે ફેરા ખાવા પડતા અને કોઈવાર અરધી રાતે તેવણનું કામ પડતું પણ અરદેશર ડાક્ટર એક અરધી પણ લેવાને સારું ના પાડતા.

તેહેમીના—તુરેલાં દીલની તેહેમીનાની—છેલ્લી પણ લાંબી માંડગી ચાલુ થયલી હતી, તેણીથી બીજાંણા બિપરથી જરા પણ ઉઠી રાક્ષતું નહીં હતું પણ મુગે મોઢેની આ અખલાનાં તંનની માંડગી મનનાં દુઃખ આગલ કુચ બીસાદ વગરની હતી. સઘલું તે ધીરજથી ખમતી અને સંજુરીથી સહન કરતી. તેણીનાં મુખ મથેથી જ્યારે ત્યારે પવીતર અવસતા સંભલાતા અને પોતાની આવી પારીકે હાલતમાં પણ તેણીની પેઢેલી શીકર અને ચીંતા પોતાના નયુના અને નાકદર ભરયાર માઢેનીજ હતી. પલકે પલક, ધડીચેધડી તે બીચારી પોતાની સારવાર કરનારાં ડોસાંને પુછતી “રોઠ આવયા કે, રોઠ જમયા કે, રોઠ શું કરે છે, રોઠ સીધારયા કે, રોઠ શું જમયા” એ પરમાણે હજ પણ પોતાના સોલી બિપરથી તે મરી શીતવી હતી. તેણીને જીવ અને જાણ સોલીમાંજ ભરા ચલો હતો. સોલી પોતે પણ પોતાની પરણેતરની આ ભયંકર માંઢગીથી પસતાતો હતો. તેની સઘલી ક્રણી તેની સનમુખ આવીને ભલી રહેતી. તે મન સાથ વીચારતો કે એ નોજીવાંન અને ભલી પાનુની આખી જંઢગી તેણેજ પોતાની ધાતકી વરતણુકથી ખરખાદ કીધી હતી. તેનું અંતઃકરણ દંખોથી તેને કોતરો પાતું હતું પણ પોતાનું આગલું પાછલું વીસરવા અને અંતઃકરણના દંખોને શાંત કરવા ખાતર તે દમ બાંધીને દાર પીતો અને આગલની કાંનો છાકટો થયા પછી મારફાડ કરવાને બદલે ગુપચુપ ખુણા ખંતોલામાં ઢોરની બીસાલે પડી રહેતો. છાકટપણાની ખુમારીમાં તે એ રીતે પોતાનું પાપ ભુલવાના પછાડા મારતો અને કેટલીકવાર તેહેમીનાનાં બીજાંણા સામે કલાકોના કલાક સુધી બેસી રહેતો. કોઈવાર તેણીના આરડાની પાઢોર દાદરનાં ફાડ્યાં ઉપર બેસી તથાંને તથાજ બીંધાઈ જતો. એક તરફ ભલી પાયડી જંઢગીના છેલ્લા દીવસો અતીથંત વેદ નાઓમાં પસાર કરતી તો બીજી તરફ પાપી ભરયાર અરધી સાવજ અને અરધી દેવાની હાલતમાં પોતાના વખત ગાલતો.

એક દીવસ ધારા પરમાણે અરહેશર ડાકતર આવીને જોય છે તો તે બીચારીના ઘેરમાં સઘડો સરસામાન તલે ઉપર કરી નાંખેલો, નહીં તેબલ ખુશીનું ડેઝાણું કે નહીં કપત અને ખાનાંપેતીનું ડેઝાણું. સઘડી કપતો ખાતી કીધેલી અને તે મરેલો સઘડો સામાન જમને ઉપર પારેવાડ પડેલો. એક તરફ ગલાસકામનો ઢગ, બીજી તરફ પેડેર વાનાં ઘોતાં તેમજ મેલાં કપડાંનો ડુંગર વીખરાડને પડેલો. એક તરફ સોલો છકા હાલ તમાં એક ખુશુમાં ધુરો હોતો અને બીજી તરફ એક ફરંગી અને એક તાણીયો સઘલા અપ્રમાનની ટીપ ખનારાનાં કામમાં રોકાતા હતા. ડાકટરે તેમને ધીરજથી એમ કરવાનું કહ્યું પુછ્યું અને તેઓએ પોતાની પાસેની કોરડીનું હુકમનામું કાઢાડીને ખાનારું ઘેરના સરસામાન ઉપર ઢાંચ વ્યવેલી હતી અને રોડમાં માણસો ગમે એટલા નામસદ કરતા બેગ તોપણ પોતાની ફરજ બજાતા હતા. આ નવી આકૃતથી ત્રાકેફ થઈ ડાકટર તેહમીનાના ઓરડામાં પધારા. ગરબ તેહમના આ નવી આકૃતથી થોડુંજ આગમનની વાકેફ થઈ હતો. તેણીએ ખાડેરના ગડપડ સાંમતી તે વીગે જાણતા માગતાથી ડેસાંમે કાન ઉપર પડી તે બીચારીને ત્રાકેફ કીધી હતી. આ નવું તાલ આવેલું જાણી તે દુખી અપલા જર જર રડવા લાગી, પોતોષી જીંદગીને શરખ દેવા લાગી અને પોતાનું મોહન હજી ક્યાં સંતાઈ રહ્યું છે તે માટે બસારો કરવા લાગી. આવી તેણીનાં હાલમાં ડાકટર અરહેશર તેણીનો હજીમાં આવી લાગા. ડાકટરને જોતાના વારમાં તે બીચારી કગલો પડી “અરે ડાકટર કોઈએ મને સખે જીવતા તો દીધીજ નથી પણ શું જીવન છે કે કોઈ મને સખે મરવાબી દેતું નથી. અરે એટલો ખતી શું વીર પડી ગઈ છે, શું માંગનારાઓ ખોતી થઈ શકતા નથી ?”

“ડાકટર, ડાકટર, મારે સોલી ક્યાં છે ? આ સોલી ! સોલી ! સોલી !” આટલું બોલી તે બીચારી થાકી ગઈ, તેણીનો દમ ભરાઈ આવ્યો અને તેણીનો આવી હાલત જોઈ ડાકટરથી પણ એક બોલ બોલી શકાયો નહીં. ડાકટરની છાતી પણ ભરાઈ આવી. તેવણની આંખો આંસુ નુછતાં લાલચોલ સરખી થઈ આવી. અંતે છાતી મજબુત રાખી ડાકટરે તેણીને ધીરજ આપી અને તેણીની ફરમાસથી રોડીફના માણસો મધેથી પેલા ફરંગીને બોલાવી મંગાવ્યો. આ ફરંગી દેખાવે કરદો પણ અંદરખાનેથી દયાલુ હોતો. ડાકટરે તેને ધીમેથી પુછ્યું “તમે જોતો છો કે ઘેરમાં આ ખાઈ ધાસતી ભરેલી માંદગી બોગવે છે અને તે છતાં શું તમે સઘડો સરસામાન લેઈ જતા માંગો છો ?” “ખરી વાત છે ખરી વાત છે સાહેબ” પેલા ફરંગીએ જવાબ આપ્યો “હું પોતેથી ઘણો દલગીર છું સાહેબ પણ અમે શું કરીએ અમારી ફરજ તો અમારે બળવવી જોઈએ. અમારું પોતાનું જો ચાલતું હોય તો જીવી વાત.”

“પણ વાર મેહેરખાતી કરી તમે આ ખાઈના ઓરડામાંતો પગ નહીં મુકશો ?”

“પણ સાહેબ તેમાં અમે શું કરશું ? સરકારના અને કોરડના ધારા પરમાણે તે તો થશે.”

આ સવાલ જવાબ સાંભળી તેહમીનાએ પાછું રડવા માડ્યું. તેણીથી થોખી શકાયું નહીં. ડાકટરે તુરત પેલા ફરંગીને પાછો ઓરડા મધેથી રવાને કીધો અને તેહમીનાને ડંડી પાડવા પછી તેણી સાથે મસલતમાં ચુંતાયા. તેહમીનાએ ડાકટરને સમજ પાડી કે તેણીની જીંદગી સુધી તેણીએ પચાસ હજારનું પોતાના વરના અને પોતાનાં નામ ઉપર તરસદ કીધું છે. આ પચાસ હજાર તેણીના પોતાનાજ છે અને મરતી વેળાએ પોતાની મરજી મુજબ તે દોલત ગમે તેને આપી જવાનો હક છે. તેણીનાં મરણ બાદ તરસદ પૂરું થાય છે અને ત્યાર પછી જોમ તેણી ફરમાવે તેમ તે ફીયાનો ફડકો થઈ શકે. એ

સંઘલી દોલતમાં મારે કોઈને હીસસો આપવો નથી. જે છે તે સંઘલું મારા સોલીનુંજ છે. હું તો તેને આપવા માગુ છું અને તે પણ તરસડ કરીને નહીં પણ જેમ તેની મરજી પડે તેમ તે ખાચીને સુખી થાય. અમારું એકતાત્ત્વી ફરજ નથી કે તેને ખાતર દોલત સાચવવી જોઈએ મારો સોલી છે અને તેની દોલત છે પણ હાલ એ દોલત તરસડમાં હોવાથી તે મધેથી કશું કરજ આપી શકતું નથી. આ ખુલાસો સાંભળતાં ડાકડરે હાલનું કરજ પોતાને માથે લેવાની મરજી પતલાવી અને એટલાં કરજ માટે પોતે જામીન થઈ પેલાં માણસોને ઘેર મધેથી વીઘવ કીધા. જામીન થતી વેળાએ કાગલનાં અજાનપણાંથી ડાકડર એમ ધારના હતા કે માગનાર થોડા મામ થોપશે, પણ થોડા દીવસમાં તે નાણાં ડાકડર ઉપર ટીકરી કરીને દોડેલાં કે ચુકવી લેવામાં આયાં.

આવી રીતના છુટકા પછી જેમ જેમ તેડેમીનાની અજ્ઞાન નજીક આવતી ગઈ તેમ તેમ તેણી પોતાનાં વસીલત માટે અધીગ પડતા લાગ્યા. એક દીસે આગમજથી નકી કરવા મુજબ તેણીએ તે કામ માટે પણ અરદેખર ડાકડરને પોતાને ત્યાં સાંજના ખોલ વા અને તેવણ આવી લાગે તેની આગમજ પોતાનાં બીજાંણા પાસે એક નાની દેખલ સાહીનો ખડીઓ, કલમ ઈત્યાદી વસતુઓની તાલાર કરાવી રાખી હતી. ડાકડર ના આવી પુગતાં તેણીએ ધોમે સાદે પોતાનું વસીલતાનું તેવણ પામ લખાવું જેમાં પરચમ ડાકડરે જામીન થઈ જે કરજ અદા કીધું હતું તેડું આદ કરી તથા ડાકડરને માટે ખસેલ દાખલ તેણીની યાદગારીની એક નજીકી કીમતી વીડી વીરો લખાવી પકીતી સંઘલી દોલત અને પોતાનું જેબી કાંડ હોત તે સંઘલું સોલીનાં નામ જીર લખાવું. વધી સાફ ફરમાવડું કે જેમ તેની મરજી આપે તેમ તે તેનો ઉપયોગ કરવાને મુખ તથા છે. આ સંઘલું લખાવતી વેળાએ તેણીએ પોતાની છાતી અજ્ઞાન જેવી રીતે મન રાખી હતી. પણ એટલું લખાવતા પછી તે બોલી “લખો ડાકડર કે અગરજે મારો વાહાલો ખાવીડ બીજા બીજાર પ-પ-પરણે—” આટલું બોલતાં તેણીથી એકમ રડાઈ ગયું અને તેણી દસમં કેપર દસમં ખાતા લાગી. ડાકડરે પાછી ધીરજ આપી અને કહ્યું કે કાંડ નકી બેઠેલ ત્યાં ધીરો થાઓ, પોતાની જીર વીજાસ રાખો, અને ખાતર તમારી મુઠાકેલી આપાંત કરો. બોલો અગરજે તમારો ખાવીડ બીજાર પરણે તો પછી.

તેણી બોલી—અગરજે મારો વાહાલો સોલી બીજાર પરણે તો હું આજા રાખું છું કે તે અમજા તરફ વધારે મમતા અને પરીતથી—નહીં નહીં ડાકડર છેલ્લો વાકા એમને એમ ખસેજ છેકી નાખો. મરતી વખતે શું કામ તેને મીનાં મારી દુખી કરવો જોઈએ ? બોલ કરો તો મારી સાદની જાંઘી જીરથીજ બોધ લેઈ તે બીજા ખાડીને વધારે સુખી કરી શકશે.

ડાકડરે તેણીનાં ફરમાવા મુજબ છેલ્લો વાકય છેકી નાખ્યો અને પોતાની કલમ તેડેમીનાના હાથમાં આપી. તેડેમીનાએ ધુજતે હાથે તે ઉપર ઈંગરજમાં “તેડેમીના સોરામજ સોલી તીડર”ને નામની તંડી કીધી. ડાકડરે તે ઉપર ધારા પગભણીની પોતાની સાખ કીધી. તેડેમીનાએ પોતાની ખાતરી માટે પુછ્યું—બસ, હવે એ ચાલો કેણી ? ડાકડરે ખાતરી આપી કે તે “મરેખર છે.” તથા પછી એક દીસો તાંણીને તે બોલી—“સોલી, સોલી, તું ગમે એટલો મારીથી કંતાલી ગયો હોય પણ હવે પછી તને માલમ પડશે કે હું તને જાંઘીના છેડા સુધી કેવી ચાહાતી હતી. પણ અફસોસ, અફસોસ, સોલી હવે તારી સંબાલ કોણ લેશે ? ગમે એટલો તું મને ધીકરતો હોય તોપણ તારાથી છુતી પડતાં મારી છાતી ફાટી જાય છે સોલી, સોલી. બોલ તારો નેગેખાંન થજો.” આટલું બોલી પાછી તે જાંઘીમાં રડી પડી, ડાકડરે તેણીને ઘણી વાતની ધીરજ આપી ઈંડી પાડી અને તથાપછી તેણે રખસ લીધી. સોલી એ દીવસે તેડેમીનાના ઓરડામાં આવવાની હીમત ચલાવી શક્યો નહીં, તેણે પાપી હાઈડ તેને એટલું બધું દખલ હતું કે તેણે એક પોહારેગીરની મીસાલ આપી રાત ઓરડાની બાહાર દાદરના ફાંડનાં ઉપર બેસીને અતીથણ શોગમાં પસાર કરી.

મોહોતનું બીછાણું—પાપીના પમતાવો—વારતાનો અંત.

ગરીબ બીચારી તેહમીના છેક ધડીપલ છે. એક નાના પણ હતા અને ઉભસ વાલા ઓરડામાં તેણીને રાખવામાં આવેલી છે. તેણીનું બીછાણું ઓરડાની વચોવચ એવી રીતે મુકવામાં આવેલું છે કે જ્યાં તેણીની સારવાર કરનારાંઓ બીછાણાની ચારે બાજુએ સેહેલાઈથી ફરી શકે. ઓરડા મધ્યથી બીજે અલકાતુ સામાન સવરો બાહાર કાઢાડવામાં આવ્યો છે. માતર એક ખુણામાં એક લાંબી ટેમલનું ફરકું ગોઠવેલું છે, જે ઉપર બેઠતો દવા દારૂ અને ખાંધ ઓગાળીની બીજે મુકવામાં આવી છે. થોડીક ખુરસીઓ સીવાય બીજે સામાન તેણીના ઓરડામાં કરો પણ બેવામાં આવતો નથી.

તેણીની સારવારમાં આવે એ ચાર વધુ માણસો હીસે છે. તેણીની વધી ગયેલી માંદગીની ખપર પડતાં “મીઠાંમાસી” પોતાની વડી બેટી “નાજ” સાથે તેહમીનાની સારવાર માટે રહેલાં છે. “દીનાંમાસી”ના ઘરાબે પણ છેલ્લા એ દીવસ થયા પોતાની ખર તુલ, મેડેનનું અને તનદરોસત મોહોરવાર સાથ તયાંજ ધામે નાખેલા છે. આ સરવે પરાણાઓ ફક્ત નામને ખાતર નહીં પણ ખરેખરી સારવારનાં કામને ખાતરજ રહેલાં છે. “મીઠાંમાસી”નો જનમારોજ પોતાના દરદી ભરથાર અને તેમનાં વધારે દરદી ફરજદોની માવજત કરવામાંજ ગયેલો હોવાને લીધે તેવણુ સારી રીતે તરખીયત લીધેલી એક બાહોશ ‘નગમ’નો જગો રાખી શકે છે. બીજાઓ તેવણના હુકમ મુજબ ચાલી તેમને ધડતી મદદ કરે છે. અજબ જેવું એ છે કે આ સારવાર કરનારી બાજુઓ જરા પણ કંટાળવાને બદલે એકથી બધો કેટલોય પોતે પોતાનું કામ વારા ફરતી એવી તો મનમાનતો રીતે બજાવે છે કે જાણે તેમાં તેમને કોઈ જાનની ગમત મલતી હોય.

ડાક્ટરના ફરમાવવા મુજબ કલાકે કલાક તેઓ ખોરાક તથા દવા ચાણુ રાખી તેની નોંધ રાખે છે. તેણીનો તખીયાતમાં જેબી ફરફાર થતો જણાય કે તુરત તે કાગળ ઉપર ટપકાવી લે છે અને જ્યારે ડાક્ટર હાજર થાય છે ત્યારે તે જ નોંધનું કાગળ ડાક્ટરના હાથમાં મેલાઈથી મોકલેલી હકીકત કહેવાનો કડાવો, અને ભુલચુક થતી અટકે છે.

ગરીબ બીચારી તેહમીના હવે છેક ખડીના તરીજ તપકકા ઉપર આવી છે. એ તપકકો તદન આપા વગરનો અને છેલ્લો જ છે. તેણીના હાથની હઠેલી અને પગનાં તલીમાં ઉપર અગને અગન બેઠે છે અને તે માટે પડે પડ તે બીચારી ફરીયાદ કરે છે, પેટ જે આગલ કમજનાં કમજ રહેતાં હતાં તે હવે બેરાસાપરી ઘુટી બાય છે અને પરસેવાની તો કશી હદજ રહેતી નથી. અફસોસ કે પેટની અને પરસેવાનો મોહોકાંણમાં એકવારની આ ફરમે છોકરી છેકજ લેવાઈને ગુરા જેવી થઈ ગઈ છે. તેણીના સાધનું પણ ઠંકાણું નથી. તેણીનો આંખો અજબ જેવાં તેજથી ચલકતી જણાય છે. તમામ લોહી વગરનું શીકું શરીર છતાં તેણીના ગાલોજ માતર હજી રતારાદાર જણાય છે. પણ અફસોસ કે માણસ જાતને બુલાવનારો, ઠગારો અને ખોટા એ રતારા છે. તેણીની તાસવીસ અને અકરવકરનો કરો પાર નથી. નથી તેણીથી એ ધડી નચીનતાઈથી મુવાતું કે નથી બેસાતું. ધાણું કરીને તે બીચારી ઉંચા તકીયાઓને અધેલાને બેસીજ રહે છે.

ખડીના દરદીઓ મરણની છેલ્લી ધડી વેર ધાણું કરીને હુશીયાર રહે છે અને તે પર માણે ક્રોનસીખ તેહમીના આવે જ્યારે મરવા પડી છે ત્યારે તે રોજના ધારા કરતાં વધુ હુશીયાર જણાય છે. મોઢે માંગીને ધારા કરતાં પણ વધારે ખોરાક લે છે અને ડાક્ટરની

આગમજી આપી રાખેલી એ એતણી મુજબનાં સઘલાં ચીનહુ ખરોખર માલમ પડ
યાથી તુરત માણસ દોડાવી “ડાક્ટર અરદેશરને” બોલાવી મંગાવવામાં આવ્યા છે. રૈજનાં
કરતાં આજે તેણીના ઓરડામાં વધુ માણસોની હાજરી જણાય છે. તેહેમીના બીછાંણા
ઊપર પડેલી છે અને તેણીના પાસાંમાં તેણીનો ધાતકી ભરથાર સોલી બેઠો બેઠો આંખ
પાણી ભરે છે. સોલીના એકે હાથે તેહેમીનાએ પોતાના નાળુક હાથમાં ઝાલી પોતાની
છાતી ઉપર મુકી રાખ્યા છે. “મીઠાંમાસી” તેણીનાં માથાં આગલ એક ખુરસી લઈ બેઠ
લાંછે. મીઠાંમાસીની “નાજ” તેહેમીનાના આંગ ઊપરનો પરસેવો નુકે છે. “દીનીમાસીના
દારાખ”ની ગરીબ “ધણાં” પત્તકેપત્તક લોહીની તસ તેહેમીનાનાં મુખ આગલ ધરેછે, જેમાં
તે બાનુ લોહીના કડાને કડા એકે છે. ડાક્ટર અરદેશર તેણીની નાડ તપાસી પોતાનું
મોઢા કમલાવી બીછાંણાનો પાસે એક ખુરસી ઉપર બેઠા છે.

દહાડે દહાડે તેહેમીનાનો સાદ ઝીણો તોપણ સીસોલીના સરખો તીક્ષણ થતો જાય
છે. આજે તેણીના સુંદર મુખડા ઉપર જરા પણ બિઘસીનાં ચીનહુ જણાતાં નથી. સવા
રનો ગોથા તેણી હસતી જ ઉઠી છે. ઉઠતાને વારમાં તેણી પોતાના ગર્થ રાતના સવપનાનો
હકીકત સરવેને કહેછે. તેણીએ સવપનો બેયો છે કે તેણી એક સુંદર બાગમાં પધારીછે,
જ્યાં સરવે ફરેસતાઓ તે કીરતારની બંદીમાં રોકાયલા છે અને તે બાગ એટલો તો
સુંદર અને રોણકાર છે કે તેનું બીરાંણુ આપતાં આપતાં તે ખચારી ઢાકી જાયછે.
સવપનાનો આ હેવાલ સવારનો સરવેને કહેલો હોવા છતાં ફરી ફરીથી તેણી તેની તેજ
વાત બોલ્યા કરેછે અને છેલ્લે ડાક્ટરને પણ પોતાની હકીકત કહેવાની આગમજ તેણીએ
પોતાના સવપનાનીજ હકીકત કહી સંજાવાવી અને પછી બોલી કે “ડાક્ટર તમે કશી
શીકર ના કરો આજે હું ધણી સારીપેડ છું અને તેથી હું સમજું છું કે આજેજ હું
તમે લોનાં મારા તરફની છેલ્લી સંજામ કરી મારા પેાકરનારની પવીતર દરવામાં જઈ
રાકીયા ડાક્ટર મારા આ ધણી, સોરાખ ઉપર તમારી મેડેરનાતી રાખજો, તેની ખેરઆ
શીવત પુછતા રહેજો અને કૃપે મુખે મારા એ ખાવીદને મદદ થશે તો મારું અરો
રૂઝ બેઠે ત મધેડી પણ તમોને આશીરવાદ દેશે. હું દલગીર છું કે મારાથી તમોને તમારી
મારા તરફની આટલી બધી મેડેનતનો કરો પણ ધડનો ખલો અપાનો નથી. મીઠાંમાસી
તમે પણ મારા સોરાખ ઉપર તમારી સાની મમતા અને મેડેરખાંતી ચાલુ રાખજો. નાજ
એક કોટી—કોટી—કોટી કર મને. સોલી—પ—પ—પચારા સોલી તમે છેવો કે—કયાં
કાં છો—એક—એક ચુમી લેવો મને—ખા. તમારો નેગેમાંન થજો—તમે સરવે લોકો
સુ—મુ—પુખી થજો—દા—દા—દારાખ ભાઈ તમે મને માફ કરજો કે મેં તમોને એકવાર
તુછકારાના હાથ—હું નહીં જાણતી હતી કે તમે એક ફરેસતા છો—અરે—અરે એ
ખારો રોણે બંધ કીધી—એ અંગારું—અંધારું, કેમ થયું—મારા આંખે તંબર આવેછે,—
ખાતા, ખાતા—ખાતા—હું આતું—હું આતું—હું” એ પરમાણે બોલી તે બીચારો
ધેલીના ઉપરની આદર પડડાનાં વલખાં મારતી એક હાથ સાથ બેહોશ થઈને પડી.
તેણીનો પવીતર આતમા તેજ ધડીએ હોરમજદની મીનોઈ જહાંન તરફ કુચ કરી ગયો.
સોલી કપાલ કુટવા લાગો. ડાક્ટરનો આંખિમાં પાણી આવી ગયાં અને તેઓ નાડ તપાસી
“સઘણું થઈ ચુકું” એ પરમાણે જણાવો, રમાલે આંખિ નુછતા ઓરડાની બાહાર ગયા.
મીઠાંમાસી અને તેમની નાજ બેરમાં તેણીનાં જીવ વગરનાં શરીરને પેટમાં બાંધવા,
તેણીના ગાલો ઊપર ખોસા લેવા, અને તેણીના ઠંડા પડતા હાથે પોતાનો આંખિમાં
બાંધવા લાગ્યાં. “દીનીમાસીના દારાખ”ની ધણાં ગરીબ બીચારો દધાઈને એક ખુણામાં
ઉઠી ઉઠી રડવા લાગી.

આવી રીતે એક સુંદરમાં સુંદર, રાંકમાં રાંક, ગરીબમાં ગરીબ, અને શીખેલી બહેનની ખરી પતીવરતા બાનુનો જીવનનો છેડો આવ્યો. તે છુટી, અંતે ખચારી એક કસાડના સરખા ધાતકી ભરથારના વરસા સુધીના સીતમો મધેથી છુટી.

મીઠાંમાસી મરણને લગતી સંધલી તરફથીઓમાં ગુડાયાં, ડાકટરે રૂપમદ લીધી, દારાખ પણ એમથી તેમ ફેરા આંતી ખાઈ પોતા તરફની મદદ આપવા લાગે માતર સોલીજ—ધાતકી, નીરદય, પદ ચાલનો કમખખત સોલીજ—એક જંગલી હેવાંનનો મીસાલ એક ખુણામાં પડી મોઢું માથું અફાડી, અછાડપછાડ કરવા લાગે અને એ પરમાણે કલા કુએક વેર રડી બલીને ધયાંનમાંને ધયાંનમાંજ દગલી પાઘડી વગર ઘેર મધેથી બાહાર નીકલી થોડેક દુરના રસતા ઉપરના કુવામાં જઈને પડ્યો, પણ સારાં બાપગે આસપાસનાઓની નજર પડતાં તુરત તેને જીવતોજી બાહાર કાઢાડવામાં આવ્યો.

એક તરફથી કમનસીપ તેહેમીનાની પાયદસતની તરફારી થવા લાગી, અને બીજી તરફથી કમખખત સોલીની સારવાર ચાલતી. સોલી સુધીમાં આવવા પછી તેહેમીનાનાં મરણને બીજે દીવસે તેની ઓશીસના પેજા પારસી કારભારોએ આવી સોલીને કહી સંબલા વચું કે, “સાહેબ તમો જેવા ધાતકી અને એઅકલી ભરથારે એક સરત્રેથી નીરદોરા, રાંક, અને સુંદર બાનુનો જીવ લીધોછે અને તેનો તમને કીયામતને દીવસે જવાબ આપવો પડશે. મને તમારી ચાકરોની હવે કશી પરવા નથી, પણ મરનારને ઈનસાફ આપવા ખાતર મારે તમોને જણાવતું બેઠયે કે જે જે દસતાવેજો સફાઈ, બાહોશી, અને ઉતાવલથી તરફાર કરવા માટે તમો મને વારંવાર સાખારી આપતા હતા તે સાખારોને લાવક હું નહી પણ તમારાં મરનાર ધણીયાંણીજ હતાં. તમારી બેદરકારીથી પડી ભાગતા ધધાને નોભા વવા ખાતર એ ખાઈ રાત રાતનો ઉજાગરો કરી તે દસતાવેજોની નકલ કરી આપતાં હતાં અને તમારા પાછ સવખાવથી કંઠાનીને દરા દરા વાર જ્યારે હું તમારો ચાકરો છોડી જવા નીકલ્યો હતો ત્યારે માતર એ ફરેસતા ખસલતની બાનુના પડાવવા સમજાવા થીજ અતવાર સુધી મને તમારે તયાં પડી રહેતું પડ્યું હતું. પણ સાહેબ મેહુરખાંન, તમો જેવા મરદો, તમામ માણસ જાતને એજ લગાડનારા છો અને સેવક બેકે ગમે એટલો ગરોખ છે તે પણ તમારો પદશોક જોતાને ખુશી નથી.” આટલું બોલ તે બીચારે તયાંથી ચાલી ગયો અને સોલીએ “પડતી ઉપર પચારા” એમ ધારો પોતાનાં કપાલ ઉપર એ ચાર થાપત મારી. પણ ત્યાર પછી સોલીનું ધયાંન ઠકાણે રહી રાકયું નહી તેના એનચાલા એક ઘેજા માણસના સરખા જણાવા લાગા. તેહેમીનાનાં વસીયતની રહે પચારા હજારનાં દોલત તેને મજતાર હતી, પણ તેડલાં ખરેખર્ગ દેવાંનપણને વરા થાથી કોરટનું હુકમનામું મેલવી તેની મીલકતનો કપજો “દીનોમાસીના દારાખ”ને સોંપવામાં આવ્યો. જે અતીધણા પરમાણીકપણથી સંધલી આવક વધુલ કરતો અને તે મધેથી કોલાખાનો દેવાંનચાલામાં સોલને સારી પરદાસતથી રાખવામાં આવે એટલા સારાં સારો મુસારો આપતો હતો. અ તે છ માસનું દેવાંનપણું વેઠી એક દીવસે અચખચ બેજાંના નેમ તુડયાથી તે કમખખત પણ દેવાંનચાલામાંજ મરણ પામ્યો, અને પોતાની પગણેતરની જે બાકી રહેલા દોલત મેલવવા માટે તે તલપી રહ્યો હતો, તે દોલત પાર સોઓના ધારા પરમાણે કોરટ દરખાસ્તની કશી પણ પંચાતી વગર અતલગનાં સગાંઓને “દીનોમાસીના દારાખ” દીવાંનતદારોથી વેહેંચી આપી તેની આગમજ તેહેમીનાનાં વસીયત પરમાણે પરમારથી ડાકટર અરદેશારનું કરજ દોકડે પાયકે ચુકવી આપવામાં આવ્યું અને તે ઉપરાંત તેમને વસીયતમાં જણાવેલી એક વીટી આપવામાં આવી હતો. આ ખના વને વરસો વહી જવા છતાં ડાકટરને આંગણેની આ વીટીની કહાંણી કહેતાં બાજે પણ તેમની છાતી ભરાઈ આવે છે.

